

สร้างเครื่องกรองสารพิษ
ท่ามกลางความสับสนของคนยุคข้อมูลข่าวสาร

โครงการการคัดกรองข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาทัศนคติในการวิพากษ์วิจารณ์
โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ลำยอง สำเร็จดี และคณะ

ด้วยพลังศรัทธาและกล้าหาญ
รวมความคิดหลากหลายจากผู้คน
ร้อยรัดกระบวนการงานทุกอย่าง
ผลวิจัยที่ค้นพบทบทวี

ชุมชนยังยืนนานก่อเกิดผล
ขับเคลื่อนจนถึงปลายทางได้อย่างดี
ฝ่าอุปสรรคที่ขัดขวางได้ทุกที่
เป็นศักดิ์ศรีเกียรติประวัติคนวัดจันทร์

คณะผู้วิจัย		สังกัด
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ลำยอง	ลำเจ็จดี	สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์จาริต	สิริทิพา	สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิศา	สุวรรณประเทศ	สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม
อาจารย์วิไล	ไชยปกรณ์	สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม
อาจารย์บัญญัติ	กรกช	สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา พิชณุโลก เขต 1
นายปกาสิต	ลำเจ็จดี	สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา พิชณุโลก เขต 3

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ชุดโครงการการศึกษากับชุมชน

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

ล่ายอง สำเร็จดี : การคัดกรองข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาทัศนคติในการวิพากษ์วิจารณ์ โดยใช้กระบวนการกลุ่ม
ระยะที่ 2 และ 3 (Development of Attitude to criticize information by group
discussion on information analysis Phase 2 and phase 3)

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเรื่อง "การคัดกรองข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาทัศนคติในการวิพากษ์วิจารณ์ โดยใช้กระบวนการกลุ่ม ระยะที่ 2 และ 3" ดำเนินการระหว่างเดือนเมษายน 2544 ถึง เดือนกันยายน 2545 มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรูปแบบในการคัดกรองข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาทัศนคติในการวิพากษ์วิจารณ์ โดยใช้ 1) กระบวนการกลุ่ม 2) ศึกษาระดับความเปลี่ยนแปลงด้านความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณของกลุ่ม ๓ ผลกระทบที่เกิดขึ้น และปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical thinking) 3) ศึกษากระบวนการและผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ในการคัดกรองข้อมูลข่าวสารเพื่อเสริมสร้างทักษะและความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณให้นักเรียน กลุ่มเป้าหมายมี 5 กลุ่ม คือ ครู นักเรียน ผู้ปกครอง แม่บ้าน และผู้ใช้แรงงาน ดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นการศึกษาวิจัยร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ศึกษาในพื้นที่ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก มีกิจกรรมวิจัย 6 กิจกรรม คือ 1) การศึกษาดูงาน 2) การอบรมประชุมสัมมนาทางวิชาการ 3) การให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย 4) กระบวนการคิดสรรเรื่องเพื่อฝึกคิด 5) กระบวนการฝึกคิดอย่างมีวิจารณญาณ 6) กระบวนการจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายมีพฤติกรรมในการรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อบุคคลทั้งภายในและภายนอกชุมชน แต่จะเชื่อบุคคลในชุมชนมากกว่า ระดับการคิดอย่างมีวิจารณญาณก่อนการทดลองใช้รูปแบบกิจกรรมทั้ง 6 แบบ อยู่ในระดับค่อนข้างต่ำถึงปานกลางทุกกลุ่ม ยกเว้นกลุ่มครูซึ่งอยู่ในระดับดี หลังจากการทดลองใช้รูปแบบกิจกรรมพัฒนาระบบคิดอย่างมีวิจารณญาณตามทฤษฎี "คิดเป็น" พบว่าระดับความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณของกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว 2 ประการ คือ 1) กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง 2) เกิดจากฐานการเรียนรู้และเกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นในชุมชนที่ได้รับความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา โรงเรียน และชุมชน

2. ผลจากการใช้กระบวนการกลุ่มพัฒนาระบบคิดให้กับชุมชน พบว่ากระบวนการกลุ่มในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกเกิดขึ้นภายใต้ปัจจัยเงื่อนไข 7 ประการ คือ 1) โอกาสและเวทีที่เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน 2) กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน 3) ลักษณะของความเป็นผู้นำและภาวะผู้นำ 4) เครื่องมือ / วิธีการติดต่อสื่อสาร 5) ความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในเรื่องระบบคิดแบบพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วม 6) กิจกรรมที่ทำงานร่วมกันโดยใช้กระบวนการกลุ่ม 7) ความสามัคคีและความร่วมมือกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ปัจจัยเงื่อนไขทั้ง 7 ประการส่งผลให้เกิดการแปลงรูปทางความคิด (Transformation Think) เปลี่ยนแปลงวิธีคิด เกิดการตั้งคำถามและแสดงความคิดเห็นที่หลากหลายลุ่มลึก ผ่านกระบวนการกลั่นกรองพิพินิจบนพื้นฐานของข้อมูล 3 ด้าน ตามทฤษฎี "คิดเป็น" จนได้ข้อสรุปของกระบวนการคิดและการตัดสินใจอันสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ถูกต้องเหมาะสม

ชุมชน 100 ปี

ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก เป็นชุมชนหนึ่งในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก ที่จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2537 เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน ห่างจากสำนักงานเทศบาลเมืองพิษณุโลกไม่ถึง 1 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนประชาธิปไตยทางทิศเหนือ ส่วนทิศใต้ติดต่อกับหมู่ที่ 10 ตำบลวัดจันทร์ตะวันตก ทิศตะวันออกติดกับถนนวังจันทร์ ซึ่งเป็นถนนเลียบริมฝั่งแม่น้ำน่าน และทิศตะวันตกติดต่อกับถนนไชยานุภาพที่ตัดออกสู่ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 อันเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสายหลักจากภาคกลางสู่ภาคเหนือ

ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีราษฎรมาตั้งถิ่นฐานทำกินมาหลายชั่วอายุคน เพราะบริเวณนี้เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ ที่มีดินดำน้ำชุ่มเหมาะแก่การทำไร่ ทำนา และเพาะปลูก พืชพันธุ์ธัญญาหารในฤดูน้ำหลากในหน้าฝนน้ำจากแม่น้ำน่านจะไหลบ่าท่วมพื้นที่เป็นบริเวณกว้างอยู่ระยะหนึ่งจึงลดลงเนื่องจากน้ำไหลลงสู่ทางตอนใต้ ทำให้บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมีพื้นดินอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากกระแสน้ำได้พัดพาซากพืชและซากสัตว์มาทับถมไว้ บริเวณนี้จึงเหมาะแก่การปลูกพืชผักล้มลุกประเภทต่าง ๆ เช่น ผักสวนครัว ข้าวโพด ถั่วลิสง มันแกว ชาวบ้านนิยมใช้เวลาว่างช่วงนี้จับจองพื้นที่ริมแม่น้ำปลูกพืชผักกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ที่เหลือจากรับประทานก็เก็บขายแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่จำเป็นอย่างอื่น

รูปแบบการพัฒนาระบบคิดที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน

ขั้นตอนนี้คณะวิจัยได้ใช้เทคนิค A.I.C (Appreciation Influence Control) เพื่อระดมความคิดวางแผน และทำงานร่วมกัน โดยมุ่งหวังให้กลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม รวมทั้งแกนนำชุมชน ผู้บริการท้องถิ่น คณะกรรมการศึกษาพื้นฐาน นักวิชาการ และภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยมีจุดประสงค์ ดังนี้

- 1) ได้แสดงออกถึงการรับรู้ เห็นคุณค่า เข้าใจ เห็นใจ ยอมรับ และชื่นชม ในเป้าหมายร่วมกัน
- 2) มีปฏิสัมพันธ์โดยการคิดสร้างแผนกลยุทธ์ที่จะบรรลุเป้าหมายร่วมกัน
- 3) ควบคุมจัดการนำกลวิธีมาทำแผนปฏิบัติการ (Action Plan)

สืบเนื่องผลจากการศึกษาวิจัยด้านวัฒนธรรมและพฤติกรรมรับข้อมูลข่าวสารระบบคิด และระดับการตัดสินใจเชิงวิเคราะห์ของคนในชุมชนและกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม กระบวนการกลุ่มและเครือข่ายชุมชนในการดำเนินการ ทั้งผลการจัดเสวนากลุ่มผู้นำชุมชนและคณะครูอาจารย์ที่ออกมาชัดเจน ประชาชนในชุมชนสนใจรับฟังข้อมูลข่าวสารในระดับปกติ สนใจพูดคุยในเรื่องใกล้ตัว เรื่องที่เป็นปัญหาเฉพาะหน้า สนใจเรื่องของเพื่อนบ้านหรือเรื่องคนอื่นมาก มีความกระหายอยากรู้อยากเห็น อยากร่วมวงพูดคุยเพื่อขยายประเด็น และสอดคล้องความคิดเห็นของตนเมื่อมีจังหวะ กลุ่มคนเหล่านี้มีข้อจำกัดเรื่องเวลาที่มาเข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจากต้องประกอบอาชีพ ต้องทำมาหากิน ต้องเดินทางไปส่งลูกเพื่อไปโรงเรียน จึงมุ่งแก้ปัญหาเฉพาะเรื่องปากท้องก่อนเป็นอันดับแรก เรื่องอื่น ๆ ที่นอกเหนือออกไป ประชาชนเห็นว่าปัจจุบันมีหลายหน่วยงาน และมีองค์กรหลากหลายที่เข้ามาดูแลชุมชนอยู่ ใครมีหน้าที่ต้องดูแลรับผิดชอบเรื่องใดก็ควรตั้งใจทำในเรื่องนั้น ๆ ให้ดีที่สุด

ชุมชนวัดจันทร์ แม้จะเป็นชุมชนเปิด แต่ก็ยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีความสามัคคีกันในหมู่คณะ ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นในทางสังคม วัฒนธรรมของชุมชนแห่งนี้มีการปกครองแบบพึ่งพา สถาบันผู้สูงอายุและสถาบันสงฆ์มีบทบาทหนุนเสริมอยู่เบื้องหลัง และผลักดันให้สถาบันการศึกษาออกหน้า โดยที่มีครูเป็น

กรรมการชุมชนจำนวนมาก แนวทางการปฏิบัติของสมาชิกจึงค่อนข้างมีระเบียบ มีหลักวิชา ผนวกกับมีความ
ประณีประนอม ยึดหยุ่นตามควรแก่กรณี เมื่อมีปัญหาเฉพาะหน้าก็จะใช้วิธีประชุมปรึกษาหารือ โดยเชื่อม
ความคิดของทุกคนเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจในการดำเนินการ

สถาบันทางศาสนาที่เคยมีบทบาทสำคัญร่วมกันจัดการศึกษาในยุคต้น ๆ ภายหลังขาดการ
สานต่อทางบุคคล ทำให้สถาบันศาสนาดับทบทลง แต่ยังคงเป็นศูนย์รวมการสืบทอดประเพณี วัฒนธรรม
พิธีกรรมทางศาสนา และเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมเวทีชาวบ้าน เนื่องจากความเหมาะสมของพื้นที่

วิถีชีวิตที่ใกล้ชิดธรรมชาติ อันมีแม่น้ำน่านทอดผ่านด้านข้าง บริเวณโดยรอบชุมชนยังอุดม
ด้วยแมกไม้ สวนพืชผัก ประกอบความเอื้ออาทรต่อกันที่ผูกพันมายาวนานนับ 100 ปี ผ่านยุคแห่งการเริ่มต้น
ความรุ่งเรือง และความวิกฤต ผ่านการฟื้นฟูมาหลายยุคหลายสมัย จนกลั่นมาเป็นองค์ความรู้ที่ชาวบ้าน
มีต่อสิ่งแวดล้อม ระบบสังคมในปัจจุบัน (Cloni) ห้องเรียนธรรมชาติที่เคยอยู่กลางทุ่งนา กลางป่า และ
กลางลำน้ำ เป็นเสมือนห้องทดลองของชุมชน ในอดีตที่พวกเขาเคยเฝ้าสังเกต ติดตาม จะเกิดความเข้าใจ
ในระบบนิเวศ ตระหนักถึงความสัมพันธ์และความอุดมสมบูรณ์ คนที่เคยอยู่ร่วมกันอย่างด้อยที่ด้อยอาศัย
พึ่งพาซึ่งกันและกัน ก็คลายเกลียวลง เพราะความเปลี่ยนแปลงของสังคม กระนั้นยังคงมีภูมิปัญญาดังกล่าว
มาแล้ว ในเรื่องการประสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับความรู้สากล ทำให้สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน
โดยการรวมกลุ่มตามความถนัด และตามความสนใจ

เฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาระดับความคิดที่สอดคล้องกับความต้องการ
ของชุมชนนั้น ประชาชนมีความเห็นตรงกันทุกกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งความคิดเห็นของกลุ่มผู้นำชุมชน และ
คณะครูอาจารย์ที่เห็นด้วยว่า ปัจจุบันไม่สามารถใช้ห้องเรียนธรรมชาติ กลางทุ่ง กลางป่า กลางแม่น้ำ
ได้ดังในอดีต แต่มีโอกาสอย่างเต็มที่ในการเปิดประตูห้องเรียน ในโรงเรียนวัดจันทร์ฯ ให้เป็นเหมือนห้องทดลอง
ทางการศึกษา เพื่อพัฒนาระบบคิด ประกอบกับรัฐบาลมีนโยบายเร่งรีบในการปฏิรูปการศึกษา โรงเรียนจึงพร้อม
ที่จะขานรับความประสงค์นี้ และรับมาดำเนินการพัฒนาเยาวชน ซึ่งเป็นบุตรหลานของคนในชุมชน

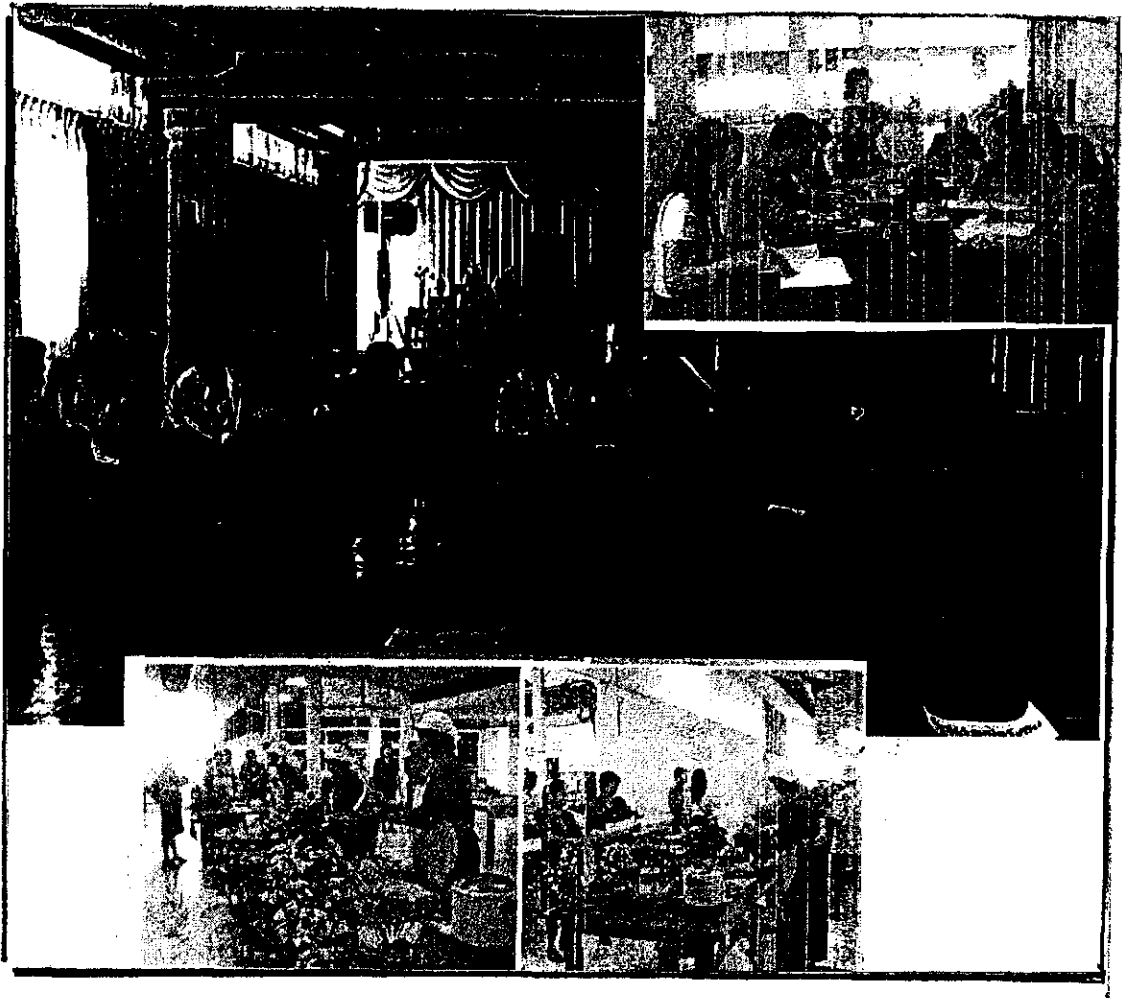
กลุ่มชาวบ้าน อันประกอบด้วยกลุ่มแม่บ้านผู้ปกครอง และผู้ใช้แรงงาน ต่างเห็นสอดคล้อง
กับกลุ่มครูว่า แม้สถาบันครอบครัวจะเป็นจุดเริ่มต้นในการฝึกให้คนคิดเป็นก็ตามแต่ โรงเรียนมีผู้มีความรู้
มีเทคนิควิธีกระบวนการ รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ อย่างหลากหลายอยู่แล้ว โดยเฉพาะในการเรียนการสอน
ในระดับประถมศึกษา ชาวบ้านทั้งสามกลุ่มมีทัศนะในเรื่องการ จัดรูปแบบการพัฒนาระบบคิดดังนี้

รูปแบบการพัฒนาระบบคิดที่เปิดเวทีให้มีการเสวนา ถกเถียง และแสดงความคิดเห็น โดยใช้
เทคนิค A.I.C. ตลอดครึ่งวันพฤหัสบดีที่ 10 สิงหาคม 2544 สรุปผลได้ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมเพิ่มทักษะ ความรู้ความสามารถในการพินิจถ้อยคำ ต้องจัดให้กับกลุ่ม
เป้าหมายทุกกลุ่ม คือ กลุ่มนักเรียน กลุ่มครู กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้ปกครอง และกลุ่มผู้ใช้แรงงาน โดยมอบให้
โรงเรียนและทีมวิจัย เป็นผู้ประสานกับผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ คัดสรรเรื่อง กำหนดกระบวนการวิจัยและเทคนิค
การวิจัย

2. กำหนดให้กิจกรรม ศึกษาดูงาน และการอบรม ประชุม สัมมนา และกิจกรรมให้ความรู้
ด้านการคิด เป็นกลุ่มย่อย ๆ เป็นกิจกรรมเสริม 3 กิจกรรม ก่อนที่จะมีการฝึกทักษะการคิดจากเรื่องที่ผู้เชี่ยวชาญ
คัดสรรมาให้วิพากษ์วิจารณ์อีกจำนวนหนึ่ง โดยใช้ทฤษฎีในการคิดอย่างเป็นระบบ

3. พัฒนาการคิดเป็น และความสามารถในการทำงานกลุ่ม ให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษา
โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก ควบคู่ไปกับการสอนเนื้อหาสาระตามหลักสูตรปกติ

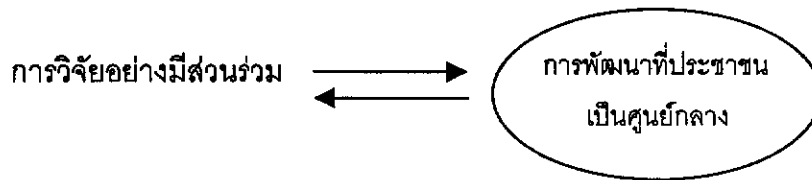
การจัดกิจกรรมเพิ่มทักษะความรู้ความสามารถในการพินิจถั่นกรอง

ผลจากการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) และเทคนิค A.I.C. ในการระดมความคิด เพื่อวางแผนการทำงานร่วมกัน ทำให้ได้รูปแบบการพัฒนาระบบคิดที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในชุมชน ซึ่งกระบวนการนี้ได้นำมาปรับปรุงรูปแบบกิจกรรมที่ต้องทำแผนพัฒนา (Action Plan) ได้ 2 ลักษณะ คือ

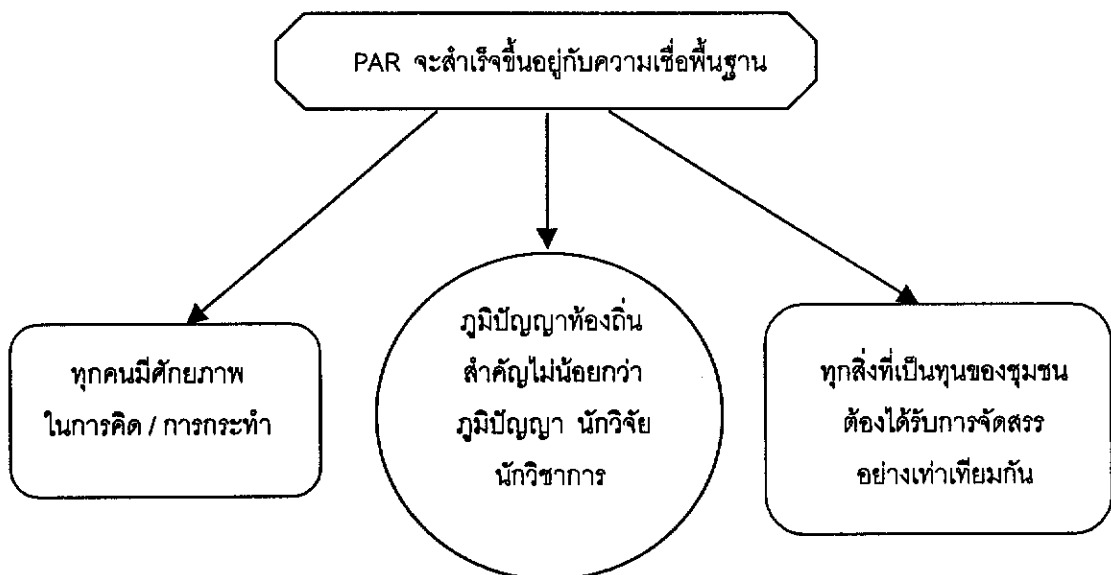
1. กิจกรรมเสริมทักษะความคิด
 - 1.1 การศึกษาดูงาน
 - 1.2 การอบรมประชุมสัมมนาทางวิชาการในแขนงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
 - 1.3 การให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย
2. กิจกรรมเพิ่มทักษะความรู้ความสามารถในการพินิจถั่นกรอง
 - 2.1 กระบวนการคิดสรรเรื่องเพื่อฝึกคิด
 - 2.2 กระบวนการ ฝึกคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking)
 - 2.3 กระบวนการจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด

ทั้งนี้กิจกรรมเสริมทักษะการคิดและกิจกรรมเพิ่มทักษะความรู้ ความสามารถในการพินิจถั่นกรอง ต้องจัดกระทำให้แก่งกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม คือ กลุ่มครู นักเรียน แม่บ้าน ผู้ปกครอง และผู้ใช้แรงงาน ยกเว้นเรื่องกระบวนการจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิดที่จัดกระทำให้แก่งกลุ่มนักเรียน ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตกเพียงกลุ่มเดียว

เพื่อให้การดำเนินงานและกระบวนการจัดกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีระบบ คณะวิจัยจึงได้ดำเนินการ โดยมีฐานคิดว่าต้องเป็นการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม และเป็นการ พัฒนาที่ประชาชนเป็นศูนย์กลาง ในลักษณะ ดังนี้

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเชื่อว่าความสำเร็จของโครงการ ตั้งอยู่บนความเชื่อพื้นฐาน 3 ประการ ดังแผนภูมิ

ด้วยความเชื่อดังกล่าว ประกอบกับการได้ค้นพบศักยภาพและทุนของชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกว่ามีฐานรากอันเหนียวแน่น อันเป็นช่องทางนำไปสู่การพัฒนาได้ ซึ่งจะเป็นรายละเอียดในมิติต่าง ๆ ดังที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ 3 สามารถสรุปศักยภาพของชุมชนด้วยการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคด้วยวิธี "SWOT Analysis" ได้ดังนี้

จุดแข็ง (Strengths = S)

- เป็นชุมชนเก่าแก่นับร้อยปี / มีภูมิปัญญาชาวบ้าน
- มีความสัมพันธ์เหนียวแน่นในการรวมกลุ่ม เช่น วัด โรงเรียน สถานิออนามัย
- มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ / ระบบอุปถัมภ์
- พื้นฐานทางเศรษฐกิจดี มีที่ดินเป็นของตนเอง
- มีความภูมิใจในท้องถิ่น
- แก้ปัญหาด้วยการปรึกษาหารือ
- มีบรรยากาศในการคิดและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร
- มีหน่วยงานภายนอกเข้ามาพัฒนา
- เป็นชุมชนชนเมืองที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอก

จุดอ่อน (Weaknesses = W)

- ผลของการพัฒนาทำให้กลายเป็นชุมชนเปิด ต่างคนต่างอยู่
- วัฒนธรรมสมัยใหม่ บริโภคข่าวสารโดยมิได้คัดกรอง
- สนใจเฉพาะเรื่องการทำมาหากิน โดยไม่มีเวลาให้ชุมชน
- สื่อประเภทต่าง ๆ ทะลักเข้ามาในชุมชนจนยากจะแยกแยะ
- ชอบการพูดคุยวิพากษ์วิจารณ์ประเภท "เรื่องชาวบ้านคืองานของฉัน"

โอกาส (Opportunities = O)

- มีโรงเรียน มีวัด ตั้งอยู่ในชุมชน
- มีกลุ่มต่าง ๆ ที่สามารถเชื่อมโยงกับภายนอกได้
- มีบุคคลภายนอกเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชน
- มีเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านอาชีพและการศึกษา
- ประชาชนส่วนใหญ่พร้อมที่จะเรียนรู้และให้ความร่วมมือ

อุปสรรค (Threats = T)

- ถูกท่วมทับด้วยข้อมูลข่าวสาร
- ไม่มีเวลาในการพัฒนาความคิดเชิงวิจักษ์ญาณ
- ติดนิสัยเรียบง่าย อยู่อย่างสบายอย่างไรก็ได้
- คนบางกลุ่มคิดว่าการศึกษาเป็นเรื่องของปัญญาชน

ผลของการวิเคราะห์ชุมชนข้างต้นได้ชี้ช่องทางให้เห็นทางพัฒนา ซึ่งเมื่อมองเงื่อนไข และศักยภาพในส่วนที่เป็นจุดแข็งและโอกาสนี้มีสัญญาณบ่งบอกว่าท้องถิ่นสามารถพัฒนาตนเองได้ แม้ว่าจะมีวัชระวนของความเปลี่ยนแปลงทางด้านวัสดุ และการสื่อสารเข้ามาในชุมชนทุกทิศทางก็ตาม แต่ยังมีพลังเหนียวรั้งมิให้หลุดไป กระแทกจนบอบช้ำเกินไป เนื่องจากยังมีภูมิปัญญาชาวบ้าน ยังมีพระสงฆ์ ยังมีผู้อาวุโส ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือกันมานาน... ดังปรากฏทัศนะที่ได้จากการสัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2544 ประธานชุมชนวัดจันทร์ ตะวันตกได้ตอบย้ำในประเด็นการพัฒนาระดับคิดว่า

"...เหมือนต่างคนต่างอยู่ก็จริง แต่รวมตัวกันได้เร็ว บอกข่าวกันปากต่อปาก เร็วกว่าไปนั่งพิมพ์เดินแจก... คนที่นี่ยากเป็นคนฉลาด ยากเป็นคนเก่ง... สนใจเรื่องแปลก ๆ ใหม่ ๆ ใครรู้เรื่องอะไรมาจากข้างนอกก็นำมาบอกต่อ บอกให้ทำอะไรก็ช่วยกันทำทุกอย่าง... ใครว่างตอนไหนก็ทำตอนนั้น... แต่ถ้าเรียกประชุม ส่วนมากที่งานมานะ อย่างป้าส้มโอร้องชายผักก็ฝากคนข้าง ๆ ให้ช่วยขายให้ รับมาประชุมก่อน... เขาอยากรู้กันว่าประชุมเรื่องอะไร..."

จากคำให้สัมภาษณ์ของผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือจิตใจของคนในพื้นที่ ทำให้มั่นใจได้ว่างานที่จะเริ่มพัฒนาต่อไปคงไม่ต้องเริ่มต้นจากศูนย์ แต่เป็นการต่อยอดจากฐานเดิมที่ชุมชนมีอยู่ เพราะแม้ว่าชุมชนจะมีจุดอ่อนบางประการ อันอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา แต่หากถือเอาจุดอ่อนมาเป็นจุดแข็ง ก็จะช่วยให้งานพัฒนาง่ายขึ้น ทั้งยังเป็นเรื่องที่ประชาชนในชุมชนทำได้ โดยไม่ต้องพึ่งพานักวิชาการ เช่น การที่ชุมชนกลายเป็นชุมชนเปิด มีเส้นทางคมนาคมผ่านหลากหลาย หรือความเจริญทางเทคโนโลยีที่ทำให้ข่าวสารทะลักเข้ามาทุกทิศทาง เหล่านี้หากได้นำข่าวสารข้อมูลที่เข้ามาในชุมชนมาวิเคราะห์วิจารณ์ก็จะช่วยให้เรื่องราวดูสมจริง และเป็นจริง โดยมีจำเป็นต้องบันทึก โดยเฉพาะประเด็นที่เป็นจุดอ่อนอย่างยิ่งเรื่องการชอบพูดคุยกติวิพากษ์วิจารณ์ที่น่าจะเป็นโจทย์ใหญ่ที่ต้องหาคำตอบว่า การวิพากษ์วิจารณ์จะช่วยพัฒนาการคิดได้อย่างไร

ในประเด็นนี้เป็นเรื่องที่สอดคล้องกับหลักจิตวิทยา กล่าวคือเมื่อคนเราชอบคุย ชอบวิพากษ์วิจารณ์เรื่องชาวบ้าน อันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เราก็นำเรื่องที่คัดสรรแล้วจากผู้เชี่ยวชาญมาให้วิพากษ์วิจารณ์กัน จะเกิดทักษะในการคิดและช่วยให้มีความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณได้ ทั้งนี้เป็นการจับ "จุดอ่อนมาเป็นจุดแข็ง" โดยที่ผู้เรียนรู้ไม่รู้สึกรู้สึกตัวว่าถูกบังคับ ถูกครอบงำ จากนักวิชาการ ทั้งยังเกิดความพึงพอใจในกระบวนการเรียนรู้ ชนิดที่ค่อย ๆ เป็นไป ดังที่ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตกเคยให้สัมภาษณ์กับทีมวิจัย ต่อประเด็นคำถามที่ว่า "คิดอย่างไร ถ้าเราจะใช้วิธีที่ชาวบ้านชอบ คือ การวิพากษ์วิจารณ์มาใช้ในห้องเรียน และขยายผลสู่ชุมชน ในการพัฒนาระบบคิด" ผู้อำนวยการโรงเรียนซึ่งมีฐานะเป็นนักวิจัยในพื้นที่ได้ให้ความคิดเห็นว่า

"น่าจะทำได้ง่าย... เพราะเป็นการต่อยอดจากรากฐานเดิมที่ชุมชนมีอยู่ เพียงแต่เราค่อย ๆ ใส ความรู้ลงไป เลือกเรื่องดี ๆ ให้เขาฝึกคิดอย่างต่อเนื่อง ทำซ้ำ ๆ จนเกิดทักษะ ก็คิดได้ คิดเป็น... แต่... ต้องฝึกกับชาวบ้านหลาย ๆ กลุ่ม ไม่ใช่ทำกับเด็กกลุ่มเดียว ยอมรับว่าเด็กมีอิทธิพลต่อพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ก็จริง แต่พ่อแม่อีกมีอิทธิพลต่อลูก ครูก็มีอิทธิพลต่อนักเรียน มันถ่วงโยงเป็นทอส่งผ่านถึงกันได้หมด..."

เมื่อถามว่า "ในความเห็นของท่านคิดว่าควรทำอย่างไร การพัฒนาการคิดจึงได้ผล" ก็ได้รับคำตอบที่พร้อมพรั่งออกมาอย่างต่อเนื่องว่า

"...ถ้าจะให้ได้ผลเร็ว มันก็ต้องมีหลาย ๆ ท่อ แต่ละท่อเชื่อมต่อกันที่ผมยกตัวอย่างให้เห็น เป็นรูปธรรมนะครับว่า เหมือนท่อประปาท่อเล็ก ๆ ท่อเดียว คนใช้ก็มาก ทั้งใช้กิน ใช้อาบน้ำ ล้างรถ รดต้นไม้ น้ำก็จะไหลไม่ไหล แม้จะไหลบ้างก็อาจจะไม่แรงพอ คนใช้ก็หงุดหงิดไม่ทนใจ ก็ต้องเริ่มตั้งแต่วางแผน วางท่อน้ำ ท่อที่ใหญ่และคงทน เอาท่อใหญ่มาวางไว้ในโรงเรียน จากท่อใหญ่จะแยกออกไปทางไหน ถึงไหน ก็ต้องมานั่งวางแผนกัน..."

ด้วยวิธีคิดและวิธีการทำงานของทีมวิจัยในการแสวงหาคำตอบที่เป็น "ระบบเปิด" เพราะชีวิตกับสังคมประกอบด้วยมิติที่หลากหลาย การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ เรากำลังขับเคลื่อนด้วยศักยภาพของการพัฒนาที่เรียกว่า "การพัฒนาเพื่อพัฒนาตนเอง การพึ่งตนเอง และการพัฒนาที่ยั่งยืน" จากคำให้สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน และผู้นำทางการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญอยู่ในโรงเรียนและชุมชน แสดงให้เห็นชัดว่ายุคนี้เป็นยุคที่มีความเคลื่อนไหวทางความคิด ทั้งยังมีการทบทวนความผิดพลาด ความล้มเหลวของแนวความคิดและพร้อมที่จะถอดบทเรียนมาพัฒนาชุมชนได้อย่างรอบคอบ

กิจกรรมเพิ่มทักษะความรู้ความสามารถในการคิดพินิจกลั่นกรอง ทั้งสองลักษณะจึงขับเคลื่อน โดยกระบวนการต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 กระบวนการจัดทำแผนปฏิบัติการ (Action Plan)

เพื่อให้พัฒนาระบบคิดเป็นไปตามความต้องการของชุมชน คณะวิจัยได้เชิญผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายเข้าร่วมทำแผนปฏิบัติการ ผู้เข้าร่วมประชุม ได้แก่

1. ประธานชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก
2. รองประธานชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก
3. กรรมการชุมชนฯ ฝ่ายการศึกษา
4. กรรมการชุมชนฯ ฝ่ายประชาสัมพันธ์
5. ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก
6. ผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก

7. เจ้าอาวาสวัดจันทร์ตะวันตก
8. ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา และด้านพัฒนาหลักสูตรจากสถาบันราชภัฏ 2 คน
9. ตัวแทนจากกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม ๆ ละ 1 คน รวม 5 คน
10. ภูมิปัญญาชาวบ้าน 2 คน
11. ศึกษานิเทศก์ ฝ่ายการศึกษาเทศบาลนครพิษณุโลก 2 คน
12. กรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2 คน

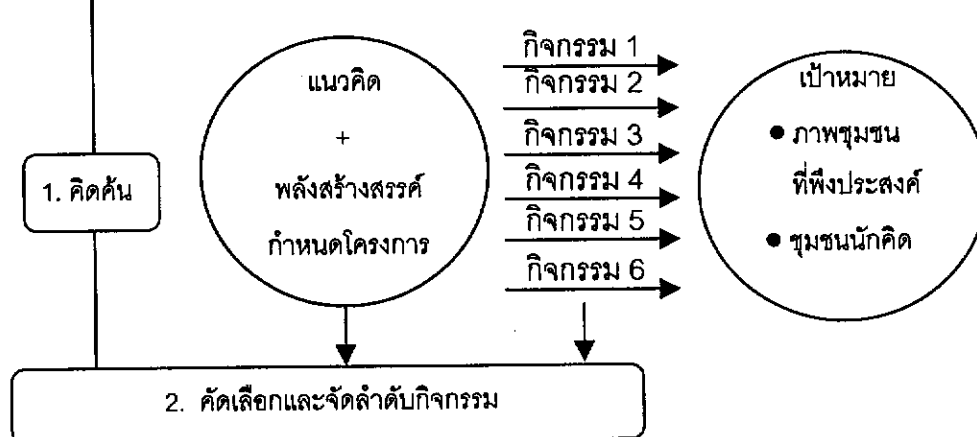
จำนวนผู้ได้รับเชิญประชุม 20 คน ทีมวิจัยและนักศึกษาที่เข้าสังเกตการณ์อีก 12 คน รวม 32 คน เป็นการประชุมอย่างเป็นทางการที่สถาบันราชภัฏพิษณุโลก เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2544 ภายใต้หัวข้อเรื่อง “กระบวนการจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อพัฒนาระบบคิด” เริ่มด้วยการระดมความคิด วางแผนการทำงานร่วมกันว่าภายใต้กรอบคิดของรูปแบบการพัฒนา ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ทั้งสองลักษณะ คือ กิจกรรมที่เป็นการเสริมทักษะและกิจกรรมที่เป็นการเพิ่มทักษะความรู้ความสามารถในการพินิจลั่นกรอง โดยร่วมพิจารณาว่ากิจกรรมใด มีเป้าหมาย มีวิธีการอย่างไร จัดที่ไหน ฯลฯ กระบวนการประชุมครั้งนี้ใช้เทคนิค A.I.C. (Appreciation Influence Control) เป็นตัวเร่งให้เกิดกระบวนการสร้างภาพฝันร่วมกันว่า การจัดกิจกรรมที่พึงปรารถนาที่ทุกคนต้องการร่วมกัน ควรเป็นอย่างไร แล้วช่วยกันสร้างแนวทางการพัฒนา ตลอดจนกำหนดขั้นตอนหรือสร้างแนวปฏิบัติ (Action Plan) ดังแผนภูมิต่อไปนี้

ขั้นตอนตามกระบวนการ A.I.C.

↳ ขั้นตอน A = Appreciation : สร้างภาพฝันร่วมกัน

- วิเคราะห์สภาพชุมชนที่เอื้อต่อการคิด
- สร้างภาพชุมชนนักคิดที่พึงปรารถนา

↳ ขั้นตอน I = Influence : ร่วมกันสร้างแนวทางพัฒนาชุมชน

ขั้นตอน C = Control : สร้างแนวปฏิบัติ (Action Plan)

กิจกรรม : _____

กิจกรรม	เป้าหมาย	วิธีการ	สถานที่ / เวลา	ผลที่ได้รับ	งบประมาณ	ผู้รับผิดชอบ	หมายเหตุ

การจัดทำแผนปฏิบัติการดำเนินไปด้วยดี มีบรรยากาศของการถกเถียง ชี้แจง แสดงเหตุผล และให้รายละเอียดตามประสบการณ์และภูมิหลังของแต่ละคน คณะวิจัยทำหน้าที่คอยกระตุ้นให้ทุกคนมีส่วนร่วม ได้แสดงความคิดเห็น และคอยระดมความคิดให้อยู่รอบ A.I.C. ที่ได้นำเสนอไว้อย่างชัดเจนตอนเริ่มประชุม การนำความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุม ได้มีการบันทึกสามแบบ คือ บันทึกด้วยแถบบันทึกเสียง ด้วยการจดบันทึกข้อมูล และนำเสนอด้วยเครื่องฉาย 3 มิติ เพื่อให้มองเห็นทั่วถึงเป็นการเปิดโอกาสให้ตรวจสอบ แก้ไข ได้ทันพ่วงที่

ผลของการจัดทำแผนปฏิบัติการด้วยวิธีการดังกล่าว แม้จะใช้เวลาเต็มวันในการอภิปราย ถกเถียง หักล้างกันด้วยเหตุผลที่ใช้เวลายาวนาน ก็ผ่อนคลายลงได้ด้วยบรรยากาศที่เป็นกันเองและประนีประนอม การหยุดพักรับประทานอาหาร พังเพลงที่ไพเราะ และได้เปลี่ยนอิริยาบถบ่อย ๆ เปลี่ยนวิธีการนำเสนอ โดยการนำวิดีโอเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว ชุมชนตัวอย่าง หรือวิดีโอเรื่อง 108 ภูมิปัญญาไทย อันเป็นสารคดีที่จัดทำโดยสถาบันราชภัฏพระนครก็เป็นการช่วยกระตุ้นให้เกิดความคิดเชิงบูรณาการมากขึ้น

ป้าสนใจชอบใจชุด 108 ภูมิปัญญาไทยมากถึงขนาดขอชุดซ้ำ และเร่งเร้าว่า

“ฉันอยากไปดูเขาทำอะไรต่ออะไรพวกนี้แหละ เปลยวน แม่ฉันก็รักได้ แต่ลูกหลานทำไมเป็นคนไทยนี้เก่งจัง แต่เปลยวนนอนเล่น ๆ ก็ส่งออกขายได้ พวกแขกอินโด มาเลเซียพวกนี้ตัวโต ๆ ก็ต้องทำเปลให้ใหญ่... ดูชียาดีจนทำไมหัน...”

ครูที่เป็นกรรมการชุมชนฝ่ายการศึกษาเสริมว่า

“เราไม่ต้องไปไกลนักก็ได้ ใกล้ ๆ ก็มี จะดูอะไรละ เอาผักตบชวาจากจกสานแถว ๆ บ้านคลองนี้ ก็ส่งออกถึงญี่ปุ่น พวกรองเท้าแตะใส่ในบ้าน ทำเท่าไร ก็ไม่พอขาย...”

เจ้าอาวาสกับภูมิปัญญาชาวบ้านมีความเห็นคล้าย ๆ กัน คือ “ทุกคนต้องร่วมมือกัน ทำอะไรให้ทำจริง การคัดเลือกคนไปทำงานใดก็ต้องดูความเหมาะสม เรื่อง วางแผนต้องรอบคอบ ถี่ถ้วน ทุกชั้นทุกตอน”

เรื่องการประชุมสัมมนา กรรมการศึกษาขั้นพื้นฐานเสนอว่า “เราไม่ต้องจัดเองทั้งหมด ก็ได้อาศัยไปร่วมประชุมกับเขา...” ความคิดนี้ได้รับการสนับสนุนจากอาจารย์จากสถาบันราชภัฏที่เชิญมาในฐานะผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษา ในทันทีว่า “ผมเห็นด้วยว่าถ้าเราไปร่วมประชุมกับเขา ประหยัดงบประมาณได้มาก ไม่ต้องลำบากเรื่องจัดงานเอง เพียงแต่ต้องรู้โปรแกรมดี ๆ ล่วงหน้าว่าที่ไหนมีอะไร ทำหนังสือไปขอร่วมประชุม

กับเขา จำนวนครั้งจะไม่มากนัก สมทบทุนค่าอาหารกลางวัน ค่าอาหารว่างไปบ้าง ผมคิดว่าเขาไม่ขัดข้อง หลายแห่งเขาประกาศเชิญชวนผู้สนใจเข้าร่วมประชุมกับเขาอยู่แล้ว"

"อาจจะทำเองบ้างในบางเรื่อง..." ศึกษานิเทศก์ฝ่ายการศึกษา เทศบาลนครพิษณุโลก มีมุมมองต่างออกไปโดยขยายความคิดว่า "เรื่องเล็ก ๆ ที่เกี่ยวกับรูปแบบการคิด การคิดสรรเรื่อง กระบวนการฝึกคิด จะให้ทฤษฎีไหน ฝึกอย่างไร เอาเรื่องอะไรมาฝึก... อาจจำเป็นต้องมีการอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับทีมงานที่ลงพื้นที่ และต้องเชิญผู้เชี่ยวชาญมาให้ความรู้ มาชี้แนวทางเป็นเรื่อง ๆ ไป"

"จะทำอะไรก่อนหลัง... Action plan ต้องชัด ต้องดูความเป็นไปได้ และความเกี่ยวเนื่องกันด้วย อะไรควรทำก่อน อะไรทำทีหลัง หรืออะไรที่ควรทำพร้อม ๆ กันได้..." อาจารย์อีกคนหนึ่งจากสถาบันราชภัฏ ชี้นำเรื่องแผนปฏิบัติการ

ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจันทร หันไปหารือกับผู้ช่วยฝ่ายวิชาการ ก่อนจะเสนอประเด็นว่า "เรื่องหลักสูตรเสริมที่จะทำนั้น โรงเรียนสนับสนุนเต็มที่ด้านการจัดการเรียนการสอน แต่เรื่อง ขั้นตอนกระบวนการสร้างหลักสูตรต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญหรืออาจารย์จากราชภัฏมาช่วย คงต้องเตรียมการอย่างดีก่อนนำไปใช้ ผมคิดว่าระยะแรกทดลองใช้กับเด็กมัธยมดีกว่าใช้ห้องใดห้องหนึ่งก่อนแล้วค่อยขยายผล เพราะงานนี้เราไม่ได้ทำเรื่องหลักสูตรเสริมอย่างเดียว ต้องทำกับคนทุกกลุ่ม"

"ในหลักสูตรทุกระดับจะมีเรื่องการอ่าน การฟังอย่างมีวิจารณญาณอยู่แล้ว" ผู้ช่วยฝ่ายวิชาการเสริม "ถ้าช่วยทำให้ตรงนี้ชัดขึ้น เน้นย้ำด้านแบบฝึกทักษะการคิดก่อน ใช้กับเด็กที่อาจารย์ยึดสอน ม.2 ม.3 ก็ได้"

ผลการจัดทำแผนปฏิบัติการ

การจัดทำแผนปฏิบัติการได้ผล 7 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. เกิดบรรยากาศในการคิดที่เอื้อต่อการดำเนินงานตามโครงการ ได้เครือข่ายกับบุคคลภายนอกชุมชน ได้ประสานสัมพันธ์กับบุคคลหลายฝ่ายที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นนักคิดแบบประชาธิปไตย คือการยอมรับเหตุผลของกันและกัน จนได้ผลของการคิดเชิงสร้างสรรค์ที่ต่อเนื่องหลายแง่มุมที่สามารถเชื่อมโยงเอื้อประโยชน์ต่อกัน

2. ได้สร้างภาพฝันร่วมกัน ด้วยคาดหวังว่าชุมชนวัดจันทรตะวันตก จะเป็นชุมชนเมืองที่ไม่เติบโตอย่างผล็พลามเร่งรีบเกินไป ประชาชนจะบริโภคข้อมูลข่าวสารอย่างระมัดระวัง และยังคงคิด โดยมีการตรวจสอบแหล่งข้อมูลอย่างรอบคอบหลาย ๆ ด้าน มีบรรยากาศในการแสดงความคิดเห็น และมีเวทีให้เกิดการเรียนรู้ เรื่องการคิดอย่างพินิจถลันกรอง ดังที่ประธานชุมชนสรุปสั้น ๆ ว่า

"เราหวังว่าชุมชนวัดจันทร จะไม่ก้าวพลาดพลาดจนสะดุดตาตัวเอง ไม่ตื่นข่าว ไม่เชื่อข่าวลือ จนทำให้ตนเองและคนอื่นเสียเปรียบ การจับกลุ่มพูดคุยที่มีอยู่แล้วก็อยากให้เป็นมรรค เป็นผล โรงเรียน ร้านค้า วัดวา เป็นที่แลกเปลี่ยนเรื่องราวข่าวสาร อยากให้มีคนช่วยคิดอ่าน... อย่าให้คิดฟุ้งซ่าน... คิดให้ทันคน ทันสมัย"

3. การนำนักศึกษาจากสถาบันราชภัฏจำนวนหนึ่งเข้าศึกษา สังเกตการณ์ เป็นการเรียนรู้ นอกห้องเรียนจากการปฏิบัติการจริง ทำให้ได้รับประสบการณ์ตรงที่สามารถประยุกต์ใช้ในวันหน้า และนำความรู้ที่ได้ช่วยเหลือคณะวิจัยในฐานะผู้ช่วยนักวิจัยได้อีกทางหนึ่ง

4. ตัวแทนกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม คือ ตัวแทนครู ผู้ปกครอง แม่บ้าน ผู้ใช้แรงงาน และนักเรียน รวมทั้งกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน บางคนมีท่าทีสงบเงียบ ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น แต่เมื่อเห็นความเป็นกันเอง และการพูดอย่างไม่ถือตัวของผู้เข้าร่วมประชุม ตลอดจนการที่ผู้จัดการประชุมพยายามเปลี่ยนการประชุมแบบเป็นทางการให้อ่อนตัวลง จนมีบรรยากาศเหมือนการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ ทำให้บรรยากาศที่เคร่งขรึมคลายตัวลง จนมีการพูดคุยอย่างเป็นธรรมชาติ นอกจากนี้การใช้สื่อวีดิทัศน์นำเสนอสั้น ๆ ในช่วงที่หลายคนกำลังคิด เรื่องที่นำเสนอ ทำให้บางคนคิดออก คิดได้ การยกย่องให้เกียรติโดยการเรียกชื่อ เรียกนามให้ช่วยออกความคิด การท้าวความถึงภูมิหลังว่า แต่ละคนมีผลงาน มีความรู้ความสามารถโดดเด่นอย่างไร ก็มีส่วนช่วยกระตุ้นให้คนเหล่านั้นเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง และกล้าพอที่จะพูดในสิ่งที่ตนคิด ยิ่งถ้าความคิดนั้นเป็นที่ยอมรับก็ยิ่งทำให้การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีความหมายยิ่งขึ้น

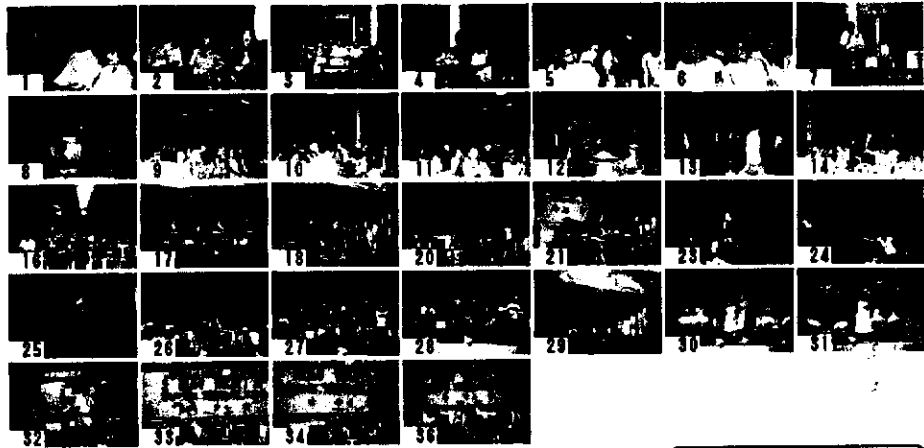
5. ได้บทเรียนจากการประชุมเชิงปฏิบัติการว่า ผู้จัดการประชุมจะต้องมีการจัดเตรียมการทุกด้าน อย่างละเอียดรอบคอบ ทั้งด้านเอกสาร วัสดุอุปกรณ์ อาหาร อาคารสถานที่ แสง เสียง และด้านบุคลากรที่จะทำหน้าที่ต่าง ๆ เช่น ใครจะทำหน้าที่เชิญผู้เข้าร่วมประชุม ใครจัดการด้านสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ใครจัดการด้านเอกสารข้อมูล ใครเป็นผู้บันทึก / และจดบันทึก การประชุม ใครทำหน้าที่เป็นพิธีกรประจำวัน ใครดำเนินการประชุม นอกจากนี้ยังมีบางประเด็นที่ทีมวิจัยต้องเตรียมข้อมูลไว้ล่วงหน้า เพื่อนำเสนอในกรณีที่มีปัญหา เช่น เรื่อง การศึกษาดูงานได้จัดเตรียมวีดิทัศน์ ภาพนิ่ง ภาพถ่าย สถานที่ ชุมชนที่เป็นแบบอย่างด้านต่าง ๆ ไว้นำเสนอ ช่วงรับประทานอาหาร ก่อนการประชุมในแต่ละเรื่อง การเตรียมเพลงประเภทบรรเลงโดยไม่มีเนื้อร้อง ที่มีท่วงทำนองผ่อนคลายให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้ฟังระหว่างหยุดพัก ตลอดจนการเตรียมผู้จดบันทึกการประชุมไว้ 2-3 คน เพื่อเติมเต็มและตรวจสอบความถูกต้อง

บทเรียนจากการจัดประชุมครั้งนี้ ทำให้รู้ว่ามีบุคคลหลายฝ่ายมาพบกัน ระดมความคิดเห็นกัน เขาคิดอย่างไร และทีมวิจัยจะนำกระบวนการทัศนวิสัยทัศน์ เหล่านั้นมาทำอะไร นำมาจัดการอย่างไร เป็นเทคนิควิธีการที่ได้ทดลองปฏิบัติ และเรียนรู้อย่างมีระบบ เป็นองค์รวม มีเครือข่าย มีคุณค่ามากกว่ามูลค่า และทำให้ตระหนักคำว่า “ทำทำไม มาก่อนทำอะไร”

6. ผลของการทำแผนปฏิบัติการ ไม่เพียงแต่ผลได้แผน แต่ยังทำหลุดพ้นจากวิธีคิดแบบพึ่งพา มาเป็นการพึ่งตนเอง หลุดพ้นจากวัฒนธรรมอุปถัมภ์ เข้าสู่วัฒนธรรมข้อมูลความรู้ หลุดพ้นจากวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบรับมาเรียนรู้แบบงูๆ ด้วยการใช้สืบค้น สำรวจ วิจัย แสวงหา พัฒนาองค์ความรู้ใหม่ด้วยตนเอง หลุดพ้นจากวิธีคิด และวิธีการคิดแบบแยกส่วน มาเป็นการคิดแบบเชื่อมโยง หรือบูรณาการ เป็นการจัดการแบบฉีกกำลัง (Synergy) ซึ่งก่อให้เกิดผลทวีคูณ และคนในชุมชนจะเกิดความภูมิใจในศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง มีอย่างน้อยที่สุดสามอย่าง เรื่องที่ชุมชนได้เริ่มเรียนรู้ คือ คิดอย่างไร ทำอย่างไร และจัดการอย่างไร ดังภาพและแผนภูมิต่อไปนี้

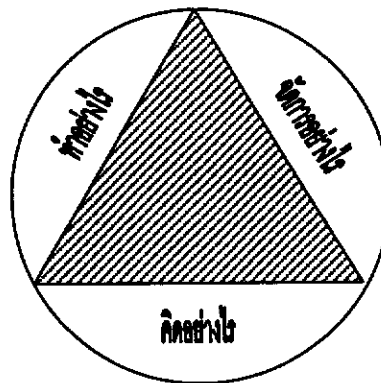
Notes:

000693
03/07/27

INDEX PRINT

- เทคนิควิธีการ
- ทดลองปฏิบัติ
- โครงการ / กิจกรรม

- ระบบ
- องค์รวม
- เครือข่าย

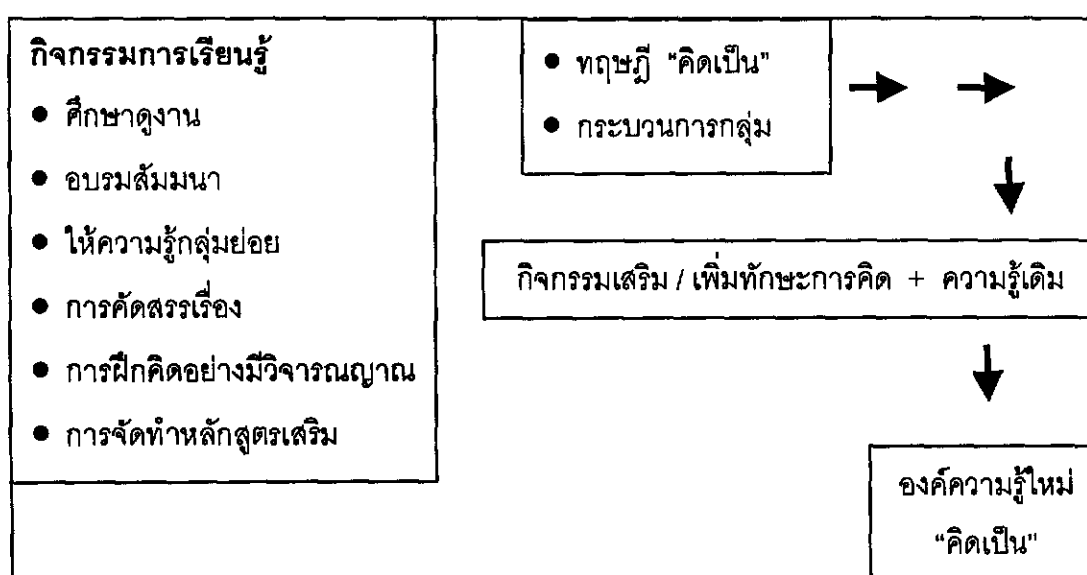
- กระบวนทัศน์
- วิสัยทัศน์
- คุณค่ามาก่อนมูลค่า
- ทำทำไมมาก่อนทำอะไร

แผนภูมิแสดงให้เห็นถึงผลพวงที่ชุมชนจะได้รับหลายประการ มีสามเรื่องที่สัมพันธ์ เป็นเรื่องเดียวกันที่ชุมชนได้เริ่มเรียนรู้ และจุดเริ่มต้นการเรียนรู้ที่สำคัญที่สุด คือ “ความคิด” ดังที่ ตัวแทนครูที่ทำหน้าที่เป็นทั้งกรรมการฝ่ายศึกษาในชุมชน กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“...พอกันทีกับการนั่งท่องคาถา “ฮัตตาฮี ฮัตโนนาโก” มาช่วยกันทำให้เป็นจริงดีกว่าเปลี่ยนความคิดนั้นเปลี่ยนไม่ง่าย แต่ก็ไม่ยาก... เพราะคนจำนวนมากเปลี่ยนได้แล้ว และพึ่งตนเองได้แล้ว... สำคัญที่การเรียนรู้ การเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดปัญญา แล้วทุกอย่างจะเปลี่ยน...”

7. ได้แผนปฏิบัติการ (Action Plan)

กระบวนการจัดกิจกรรมเพิ่มความรู้ความสามารถในการพินิจถั่นกรอง

จากแผนภูมิปฏิบัติการนำสู่การดำเนินกิจกรรมวิจัย 6 กิจกรรม โดยมีรูปแบบ ขั้นตอนและกระบวนการจัดกิจกรรมตามลำดับ ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 การศึกษาดูงาน

ในแผนปฏิบัติการกำหนดให้มีการศึกษาดูงานรวมทั้งสิ้น 7 ครั้ง (ดูรายละเอียดในแผนปฏิบัติการ หน้า 229) ในการไปศึกษาดูงานแต่ละครั้ง ใช้ขั้นตอนตามวิธีการของ PAR คือ ให้ชาวบ้านและกลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นว่า ใครควรไปศึกษาดูงานที่ใด เพราะเหตุใด ผู้วิจัยเป็นเพียงผู้จัด (Facilitator) คอยกระตุ้นส่งเสริมให้ชาวบ้านได้อภิปราย ได้ถกเถียง ได้แย้ง โดยดูแลแนะนำให้เป็นไปอย่างราบรื่น ภายได้ความเชื่อว่า “ชาวบ้านเป็นผู้มีเหตุผล มีความรู้ และเป็นมืออาชีพ” ดังคำสรุปของประธานชุมชนที่บอกต่อทีมวิจัยและทุกคนอย่างชัดเจนว่า

“...ถ้าจะไปดูเพื่อกลับมาพัฒนา... ก็ต้องพากันผู้นำชุมชน ถ้าจะไปเปิดหูเปิดตา กลับมาช่วยกันคิดอ่านสร้างงานการศึกษา ก็ต้องอาศัยครู ผู้รู้ในชุมชน แต่ถ้าไปดูงานด้านอาชีพ... ใครสนใจเรื่องไหนก็ไปดูเรื่องนั้น เกลี่ยกันให้ได้ไปทั่ว ๆ ทุกคน... ไปดูแล้วกลับมาอย่าให้เหมือนเดิม...”

ทุกคนที่เข้าร่วมกิจกรรมและมีโอกาสเดินทางไปศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ เข้าใจในหลักการกรอบแนวคิด และวิธีการทำงานร่วมกันว่า เป็นการเตรียมความพร้อมในการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ความรู้ (Constructivism) จากสถานการณ์จริง โดยอาศัยสถานการณ์จริงเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความอยากรู้ เกิดปัญหา เกิดความสงสัย และเกิดความต้องการ ซึ่งสิ่งเร้าจากภายนอกที่ได้พบเห็นในโลกอื่น ในชุมชนอื่นที่แตกต่างไปจากชุมชนของตน จะเป็นแรงจูงใจให้เกิดริ้วขบวนของการคิด

เริ่มต้นตั้งแต่ความตื่นเต้นที่ได้เปลี่ยนสถานที่ ได้มีโอกาสไปพบเห็นสิ่งใหม่ที่แปลกตาก็ทำให้หลายคนตื่นตัว กระฉับกระเฉง และพร้อมจะให้ความร่วมมือในประเด็นต่าง ๆ ที่ทีมวิจัยกำหนดเป็นกรอบศึกษาให้ร่วมกันพิจารณาว่าเหมาะสมหรือไม่ มากไป น้อยไป หรือมีประเด็นใดควรแก้ไข เพิ่มเติม จะสามารถสรุปเป็นแนวทางการศึกษาดูงานได้ดังความคิดเห็นของสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมดังต่อไปนี้

"ต้องดูหลายอย่าง สิ่งที่เราเห็นเป็นอย่างไร ไม่เข้าใจก็ต้องถาม สุดท้ายแล้วใครสนใจเรื่องไหนที่สำคัญก็คือเราอยากรู้ สภาพที่เป็นมา สภาพที่เป็นอยู่ และสภาพที่จะเป็นไปในอนาคต... สิ่งเหล่านี้จะบอกเราได้ว่า เขาทำอะไร และทำอย่างไร จึงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้... ดูเขาดูเรา ดูแล้วคิด... คิดให้ดี ๆ หลายครั้ง แบบคิดใหม่ ทำใหม่นั่นแหละ"

ผลของการศึกษาดูงาน

เนื่องจากสถานที่ศึกษาดูงานมีหลายลักษณะ เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์การอาชีพที่มีลักษณะแบบในครัวเรือนและเป็นธุรกิจชุมชน คณะวิจัยเปิดโอกาสให้สมาชิกในกลุ่มเป้าหมายเลือกวันเวลา และสถานที่ได้ตามใจชอบ ส่วนผลของความคิดที่เกิดขึ้น และเปลี่ยนแปลงไปนั้น ขับเคลื่อนไปพร้อม ๆ กับล้อรถที่เคลื่อนออกจากชุมชน ดังบทสนทนาระหว่างการเดินทางต่อไปนี้

"ใครมิกล้องถ่ายรูป ถ่ายให้ฉันด้วยนะ จะเอาไปอวดพวกที่บ้าน"

"ฉันอยากซื้ออาหารทะเล พวกกุ้งแห้ง ปลาหมึก พวกนี้แพงไหม คงถูกกว่าบ้านเรานะ"

"ลูกสาวสั่งให้ซื้อพวกเปลือกหอยสวย ๆ ไปฝาก"

"ทำลายธรรมชาตินะ ไปส่งเสริมซื้อมาก็เท่ากับยุให้ไปล่าเขา พวกหอยนี่นะ ใบประกาศยังห้ามล่า ห้ามกิน มันหลายชีวิต บาปกรรมหนัก แม่เมตตาให้มันก็ไม่รับ เพราะมันก้มหน้าติดดินตลอด..."

"เทศน์เหมือนพระเลยนะ แก สารู!"

ความคุ้นเคย ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มเกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ ยิ่งได้กินได้นอนร่วมกัน ความสัมพันธ์ก็ยิ่งทวีคูณ เป็นผลทางอ้อมที่ช่วยให้บรรยากาศในการพูดคุยเป็นไปอย่างสนุกสนาน มีสาระของความคิดเห็น มีประเด็นที่ยกมาโต้แย้ง และถกเถียงกัน มีทั้งฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายค้านเกิดขึ้น เปลี่ยนสภาพรถโดยสารให้กลายเป็นเวทีไปได้โดยอัตโนมัติ

เมื่อได้ลงศึกษาดูงานในพื้นที่หลาย ๆ พื้นที่ ชาวบ้านแต่ละกลุ่มได้ประเมินผลตนเอง ที่ได้จากการศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านการประเมินผลที่ตกลงร่วมกัน 5 ประการ ดังนี้

1. การดำเนินการเป็นไปตามแผนงานหรือไม่ อย่างไร มีการปรับเปลี่ยนอย่างไร เหตุใดจึงจะต้องปรับเปลี่ยน
2. กลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มได้มีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษาดูงานครั้งนี้หรือไม่ อย่างไร
3. ข้อมูล / ความรู้อะไรบ้างที่เกิดขึ้นจากการศึกษาดูงานครั้งนี้

4. มีปัญหา อุปสรรคที่พบบ้างหรือไม่ อย่างไร
5. ข้อสังเกต และข้อคิดเห็นอื่น ๆ ที่เกิดขึ้น หรือค้นพบในการศึกษาดูงาน

ประเด็นแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่กำหนดเป็นกรอบในการศึกษาดูงาน ปรากฏผลดังนี้

การดำเนินการศึกษาดูงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์ และตามแผนที่กำหนดไว้ มีเพียงรายการเดียวที่ดำเนินการล่วงหน้า เนื่องจากสมาชิกที่ได้รับการคัดเลือกให้ไปศึกษาดูงาน มีเวลาว่างตรงกันในช่วงนั้น คือ การเดินทางไปศึกษาดูงานระหว่างวันที่ 25 เมษายน 2544 – 1 พฤษภาคม 2544 อันเป็นการเดินทางศึกษา ดูงานระยะไกลเป็นเวลาหลายวัน ซึ่งได้รับประโยชน์แฝงในด้านการศึกษามุมทัศน์ และเป็นการเปิดโลกทัศน์ ที่ทำให้ตื่นเต้นตลอดเส้นทางได้เรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรมของผู้คนที่แตกต่างไปจากที่เคยพบเห็นจุดประกาย ความมีชีวิตชีวาและความกระตือรือร้นให้เกิดขึ้นทุกระยะทุกจุดที่หยุดพักระหว่างทาง

“ฉันอยากลงเล่นน้ำทะเล คลื่นแบบนี้เล่นได้นะ” กรรมการชุมชนฝ่ายสาธารณสุขพูดดัง ๆ โดยไม่ได้ ใจว่าพูดกับใคร “เขาบอกว่าน้ำทะเลรักษาสุขภาพ ทำให้หายปวดเมื่อย ใครเป็นโรคผิวหนังก็หายหมด ใครรู้ตัวว่าอ้วนก็ลงไปให้คลื่นช่วยนวดเอาให้...”

“ลมมันแรง แดดก็จัด มีบางคนทางใต้ตัวถึงดำ แต่ดูเขาแข็งแรงนะ ดูจิตใจเริงร่าได้ตั้งบ้าน ไม่ยักกะเหนียว...” สมาชิกอีกคนหนึ่งตั้งข้อสังเกตเรื่องลมฟ้าอากาศ และการพูดจาของชาวใต้ที่ขยายขาด “สระบัว” อันเป็นจุดที่มิวิจัยได้นำคณะไปทัศนศึกษานอกเส้นทาง ก่อนไปหมู่บ้านคีรีวงค์ เนื่องจากทุกคนบอกว่า “อยากเห็นทะเล... ให้เต็มตา ขออาบน้ำทะเลก่อน สมอ จะได้ไปรังคิดอะไร ๆ ได้ดีขึ้น”

จนเมื่อถึงหมู่บ้านคีรีวงค์ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช สมาชิกก็ได้เห็น หมู่บ้านที่อยู่ใน หุบเขา ร่มเย็นด้วยแมกไม้ มีลำธารใสเย็นไหลผ่าน เห็นการพัฒนาชุมชนที่เริ่มต้นจากวิกฤต โดยที่ถูกตัดขาดจาก โลกภายนอก ผจญภัยกับน้ำป่าที่ไหลป่ามาทุกทิศทาง พร้อมทั้งจะฝังทุกสรรพสิ่งภายในหุบเขา ชาวบ้านยืนหยัด สู้ เพราะรู้ถึงเวลาที่ต้องช่วยตัวเอง จึงร่วมใจกัน สร้างสะพาน ทำถนน สร้างเขื่อน นำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาแปรรูปในลักษณะต่าง ๆ โดยให้ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ๆ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง ร่วมวางแผน จนเกิด กลุ่มต่าง ๆ หลายกลุ่มตามความสนใจและความถนัด เช่น กลุ่มย้อมผ้า กลุ่มสมุนไพร จนปัจจุบันสินค้าจาก คีรีวงค์ติดตลาด มีผู้สั่งซื้อจนผลิตไม่ทัน

ข้อมูลด้านประวัติชุมชน ความอัปยศที่เกิดขึ้นจากวิกฤตน้ำป่า การฟื้นฟูอุปสรรค ด้วยการใช ภูมิปัญญาชาวบ้านผสมผสานกับวิทยาการสมัยใหม่ ทำให้หมู่บ้านห่างไกล กลายเป็นเพชรในหุบเขา ชาวบ้าน ที่เดินทางไปศึกษาดูงานฟังเรื่องราวอย่างตื่นเต้นพร้อมกับมีประเด็นคำถามพรั่งพรูออกมาไม่ขาดสาย

- ได้ทุนจากไหน รัฐบาลเข้ามาช่วยบ้างไหม
- ทำอย่างไรถึงขายดีอย่างนี้ ใครช่วยโฆษณาให้
- การท่องเที่ยวได้ผลไหม อยากให้ใคร ๆ มาดูแบบอย่าง
- การย้อมผ้าทำได้ยังงี้ ดันไม้อะไรที่ย้อมผ้าได้ คนตัด คนย้อม คนขายได้ค่าแรง ได้ส่วนแบ่ง

อย่างไร

- ใครเป็นคนคิดเอาเปลือกมังคุดมาทำเป็นสบู่ เป็นยาสระผม ฯลฯ

ชาวบ้านมีจุดเด่นที่ช่างซักช่างถาม ผลจากการไปศึกษาดูงานในที่อื่น ๆ อีก 6 แห่ง ก็ไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ เมื่อมี "อะไร" ให้เห็นได้ว่าเป็นการทำน้ำตาลสดที่วัดโบสถ์ การทอดผ้า ที่ป่าแดง หรือ การทำเครื่องปั้นดินเผาที่ศิริมาศ การทำกล้วยตาก สวนสมุนไพรที่บางกระทุ่ม เมื่อมีคนมาอธิบายหรือบอกเล่า เรื่องราว พอมีจังหวะพวกเขาก็จะซักถาม เป็นที่น่าสังเกตว่าคำถามมีลักษณะหลากหลาย ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื้อ และเรื่องที่สงสัย รวมทั้งความเป็นไปได้หลายประเด็นที่สะท้อนให้เห็นว่า โดยธรรมชาติแล้วทุกคนอยากเรียนรู้และ กระหายใคร่รู้ โดยเฉพาะการเรียนรู้ ที่เป็นสถานการณ์จริง เช่น

- น้ำตาลสดนี้ใส่ยากันบูดไหม เก็บได้กี่วัน ทำไม่ใส่ขวดแก้ว ไม่ใส่ขวดพลาสติก
- เครื่องปั้นดินเผาพวกนี้แตกง่าย ส่งออกได้ไหม... ใครเป็นคนออกแบบ
- ใช้ดินที่ไหน ดินทั่วไปปั้นได้ไหม มีการแย่งดินกันบ้างไหม
- เรื่องทอดผ้ามาส่งรวมกันที่ร้านจัดการอย่างไร ราคาทุนเท่าไร
- ใครเป็นคนออกแบบลายผ้า ลายแบบไหนขายดี ส่งไปขายที่อื่นบ้างไหม ฯลฯ

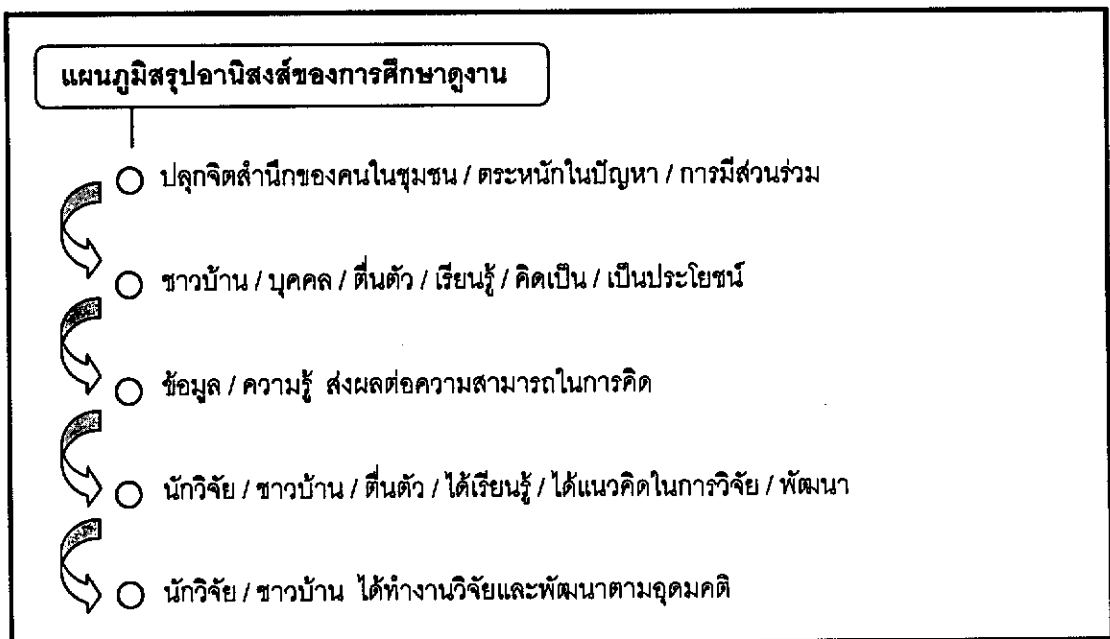
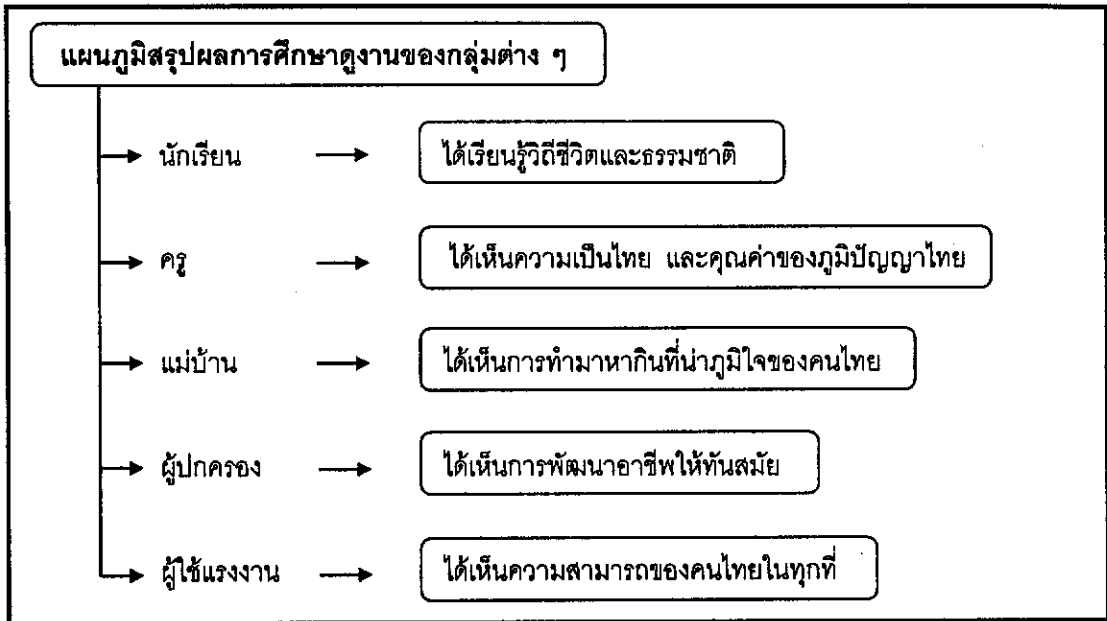
ตัวอย่างคำถามข้างต้น แสดงให้เห็นชัดเจนว่า เมื่อมีสิ่งเร้ามากระทบ ทำให้คนเกิดความสนใจ สงสัย ใครรู้ ซึ่งความสนใจ สงสัย ใครรู้ เป็นบ่อเกิดของคำถาม และการตั้งคำถามทุกคำถามเกิดจากความคิด ที่ได้รับการกลั่นกรองจากเจ้าของความคิดนั้น เพราะก่อนจะถามคนที่คิดจะถามจะต้องมีเรื่องหรือความคิด บางอย่างอยู่ในใจ โดยเฉพาะการถามต่อหน้าผู้คนจำนวนมาก ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ง่าย ๆ หากไม่มี แรงบันดาลใจมากพอ คำถามต่าง ๆ ก็จะถูกกลืนหายไป ดังนั้นการที่ชาวบ้านกล้าพูดกล้าถาม แสดงให้เห็นว่า เขาพร้อมจะเรียนรู้ ต่อจากนั้นบรรยากาศของการแสดงความคิดเห็น ถกเถียง ได้แย้งกัน โดยการนำเหตุผล มาหักล้างกันก็เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เดินทางกลับ... หลายคนยังมีควันหลงมาพูดคุยต่อกันในชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างบรรยากาศในการวิพากษ์วิจารณ์ให้ขยายขอบเขตกว้างขวางยิ่งขึ้น

ได้ศึกษาดูงานด้านต่างต่าง
เหมือนเรียนรู้ "เส้นทางลัด" จัดการดี

เห็นแบบอย่างมากมายหลายพื้นที่
ความคิดเกิดก่อทั่วทุกที่ไป

จากการที่คณะวิจัยได้พยายามให้กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มได้ศึกษาดูงานอย่างทั่วถึง โดยให้เลือกสถานที่ได้ตามใจชอบ และเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อตนเองหรือชุมชนในวันหน้า ในที่สุดก็ได้กลุ่มบุคคลละกันไป เนื่องจากได้มีการกำหนดประเด็นศึกษา เพื่อประเมินผลในด้านการศึกษาดูงานไว้ 5 ประการ ดังกล่าวข้างต้น หลังการศึกษาดูงานทุกครั้งได้เก็บข้อมูลจากการตอบคำถามแบบปลายเปิด ประกอบกับการสังเกตและการสัมภาษณ์ สรุปข้อคิดเห็นอันเป็นผลของการศึกษาดูงานของกลุ่มต่าง ๆ ได้แผนภูมิต่อไปนี้

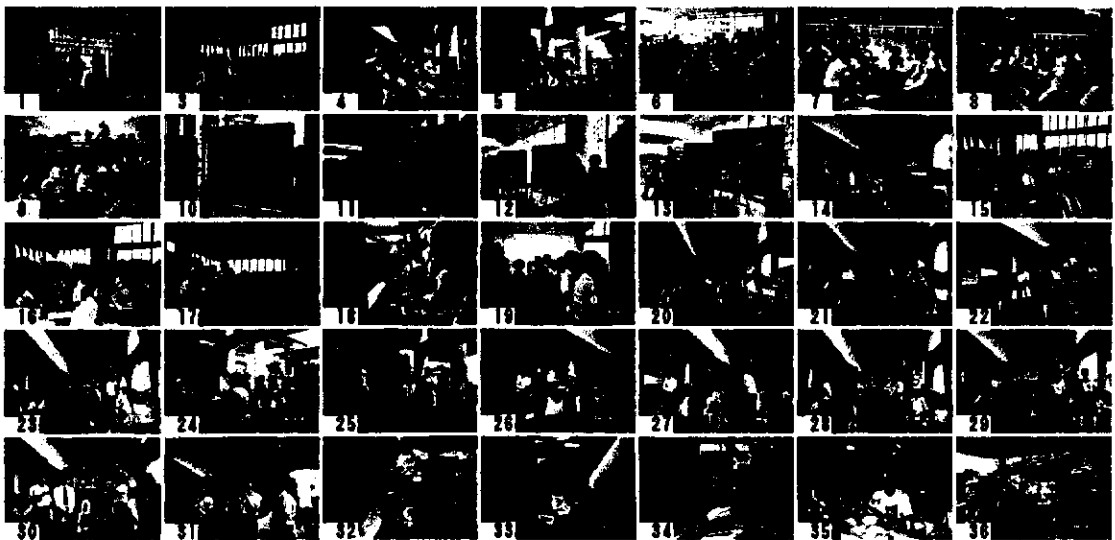
แผนภูมิสรุปผลที่ได้จากการศึกษาดูงานแสดงให้เห็นชัดเจนว่า กลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยการสัมผัสของจริง ชีวิตจริง ขอบเขตของความรู้ขยายเพิ่มขึ้นหลายด้าน เช่น ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้านวัฒนธรรม ด้านภาษา ภูมิปัญญาชาวบ้าน และความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน ได้สัมผัสความมหัศจรรย์ของธรรมชาติ และการดำรงชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ ทั้งเป็นแหล่งอาหาร การประกอบอาชีพ และการท่องเที่ยว ทั้งยังได้เห็นถึงการปรับตัวของผู้คน ท่ามกลางวิกฤต หรือความเปลี่ยนแปลง เพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้

ที่น่าประทับใจอย่างยิ่งก็คือ เมื่อโครงการศึกษาดูงานสิ้นสุดลง ครู นักเรียน และแม่บ้านหลายคนหยิบเครื่องปั้นดินเผาชุดเล็กที่ทำเป็นชุดประกอบอาหาร ชุดรับแขก ชุดน้ำชา ฯลฯ ออกมาพิจารณาศึกษาลักษณะและประโยชน์ โดยที่นักเรียนได้เขียนออกมาเป็นรายงานที่สมบูรณ์ โดยสอดแทรกอารมณ์ความรู้สึก และความคิดเห็นลงไปด้วย ผู้ปกครองนักเรียน และผู้ใช้แรงงานที่ไปศึกษาดูงานด้านการท่องเที่ยว การทอดผ้าสวนสมุนไพรร ได้นำตัวอย่างการทำของที่ระลึก และพันธุ์พืช พันธุ์ยากลับมาเพาะชำ เป็นการเร่รอกของความคิดด้วยกระบวนการคิดของพวกเขาเอง เป็นบทเรียนแบบบูรณาการที่รวมความสัมพันธ์หลายมิติเข้าด้วยกัน จนทำให้เกิดความเข้าใจ คิดได้ คิดเป็น สามารถเชื่อมโยงความรู้ต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นเข้าด้วยกันได้เป็นอย่างดี นับเป็นมิติใหม่ของการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ได้เห็น ได้สัมผัสด้วยตัวเอง

ภาพการศึกษาดูงาน

Notes:

000305
03/08/12

INDEX PRINT

กิจกรรมที่ 2 โครงการอบรมประชุมสัมมนาทางวิชาการ

ด้วยแรงผลักดันจากคนในชุมชนที่ต้องการพัฒนาตนเอง เนื่องจากได้รับเชื่อที่เป็นพลังในการคิด จากการศึกษาดูงานมาใหม่ ๆ จึงอยากเติมไฟให้แรงขึ้น และใหม่กระพืออย่างต่อเนื่อง ประกอบกับอิทธิพลของข้อมูลข่าวสารจากสื่อประเภทต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของกระบวนการความคิด และพัฒนาบุคลากรด้วยการจัดประชุมในรูปแบบต่าง ๆ จนทำให้ร่วมมือกัน ทำแผนปฏิบัติการและกำหนดให้การอบรมประชุมสัมมนาทางวิชาการเป็นกิจกรรมเสริมความรู้ความสามารถในการพินิจถ่วงถอง

เช่นเดียวกับการไปศึกษาดูงาน ชาวบ้านทุกกลุ่มนำแผนปฏิบัติการมาวางไว้ตรงหน้า แล้วพิจารณาดูว่าใครอยากไปที่ใด ทีมวิจัยมีหน้าที่อธิบายเชื่อมโยง ดูแลให้การตัดสินใจไปอบรมเป็นไปตามความเหมาะสม เช่น กลุ่มแม่บ้านเห็นพ้องต้องกันว่าควรไปประชุมเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายกลุ่มสตรี เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน” ระหว่างวันที่ 23 - 24 สิงหาคม 2544 ซึ่งสำนักวิจัยและบริการศึกษา สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม เป็นผู้จัดพิจารณากลุ่มแม่บ้านแล้ว คนกลุ่มอื่น ๆ ก็สมัครไปได้ เพราะระยะทางใกล้ไปกลับสะดวก และทีมวิจัยสามารถประสานงานกับผู้จัด ขอเข้าร่วมรายการได้ประมาณ 50 คน ปรากฏว่ามีนักเรียน ครู และผู้ปกครองไปร่วมประชุมด้วย รวมจำนวนทั้งสิ้น 27 คน นอกจากนี้รายการประชุมอื่น ๆ ตามแผนปฏิบัติการที่กำหนดไว้ทั้งสิ้น 6 รายการ ก็ใช้วิธีให้ผู้อยู่ในกลุ่มต่าง ๆ ตัดสินใจว่าจะไปที่ใด ภายใต้เงื่อนไขว่าแต่ละกลุ่มจะต้องมีตัวแทนเข้าร่วมประชุมทุกครั้ง เพื่อเปรียบเทียบผลที่ได้จากกระบวนการนี้

ผลจากการอบรมประชุมสัมมนาทางวิชาการ

การประชุมครั้งแรก เป็นการเข้าร่วมประชุมของคณะวิจัยและนักศึกษา โปรแกรมวิชาภาษาไทย โปรแกรมวิชาการพัฒนาชุมชน จำนวน 20 คน นักวิจัยในชุมชน 5 คน รวมเป็น 25 คน ร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “เทคนิคการผลิตเครื่องมือและการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย” ที่สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม ระหว่างวันที่ 7-9 เมษายน 2544

ผลของการประชุมครั้งนี้ นักวิจัย และผู้ช่วยนักวิจัย ได้ความรู้และประสบการณ์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องเทคนิควิธีการวิจัยที่ได้ให้ความรู้ ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ดังความคิดเห็นของนักวิจัยที่ว่า

“เราทำวิจัยกับชาวบ้าน จะใช้หลักวิชามากคงไม่ได้ ต้องยืดหยุ่น ยิ่งถ้าเอาตัวเลขเป็นต้น ๆ มามาก ๆ คงไม่ไหว... แต่เห็นด้วยว่าควรมีข้อมูลเชิงปริมาณมาประกอบบ้าง จะทำให้ น่าเชื่อถือ...”

นักวิจัยชาวบ้านบอกว่า “ฉันเห็นตารางตัวเลขแล้วปวดหัว ดูเท่าไร ๆ ก็ไม่เข้าใจ แต่ถ้าให้พูดคุยกัน ฟังถ้อยฟังคำกัน ฉันเข้าใจ เก็บข้อมูลแบบไหน จดอย่างไร พอทำได้แต่ต้องมีพี่เลี้ยงนะงานนี้...”

การประชุมครั้งนี้ เป็นเชิงวิชาการที่ยากให้ไปสำหรับชาวบ้าน แม้แต่นักศึกษาที่มีพื้นฐานด้านการวิจัยมาบ้างแล้วก็ยังต้องใช้สมาธิมาก

“ถ้าเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบจับเข่าคุยกัน พวกผมถนัดอาจารย์กำหนดประเด็น คำถามเป็นกรอบชัด ๆ ให้ รับรองเอาผลมาให้ได้แน่นอน...” นักศึกษายืนยัน

จำเป็นอย่างยิ่งที่ทีมวิจัยต้องประเมินศักยภาพและข้อจำกัดของกิจกรรมวิจัยที่เป็นการอบรมประชุมสัมมนาทางวิชาการ เพื่อหนุนเสริมการดำเนินกิจกรรมของโครงการวิจัยให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยการกำหนดแบบประเมินตนเอง / ประเมินผลที่ได้จากการประชุมสัมมนาแต่ละครั้ง ดังนี้ 1) มีกระบวนการอย่างไร

2) ประโยชน์ที่ได้รับคืออะไร 3) สามารถนำข้อมูลมาใช้วางแผน / ดำเนินการวิจัยได้หรือไม่ 4) ข้อสังเกตต่อโครงการระหว่างดำเนินกิจกรรม 5) การจัดกระบวนการมีส่วนร่วม

ผลจากการเข้าร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการ 6 ครั้งของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม โดยมีนักวิจัยเข้าร่วมสังเกตการณ์ทุกครั้ง ได้ผลตามแบบประเมิน 5 ประการ จำแนกตามกลุ่มเป้าหมายได้ดังนี้

กลุ่มนักเรียน เห็นว่าการประชุมสัมมนาเป็นเรื่องที่จัดสำหรับนักวิชาการและผู้ใหญ่ เด็กนักเรียนจึงไม่อาจรับประโยชน์ได้โดยตรง แต่ก็เกิดการเรียนรู้ว่าการจัดประชุมแต่ละครั้งต้องเตรียมการหลายด้าน

“ชอบการประชุมที่ มน. มีร้านค้ามาขายของเยอะเยอะ คนก็มาก สนุกดี ได้พูดกับพี่นิสิตด้วย เขาขายน้ำ ขายลูกชิ้น... ที่ราชภัฏก็จัดร้านดี แต่ไม่ค่อยมีสินค้าเด็ก ๆ มีแต่พวกผ้าไหม กระเป๋า รองเท้า น้ำพริก น้ำปลา... ขายอะไรมั่ง หนูจดมาได้ตั้งเยอะ”

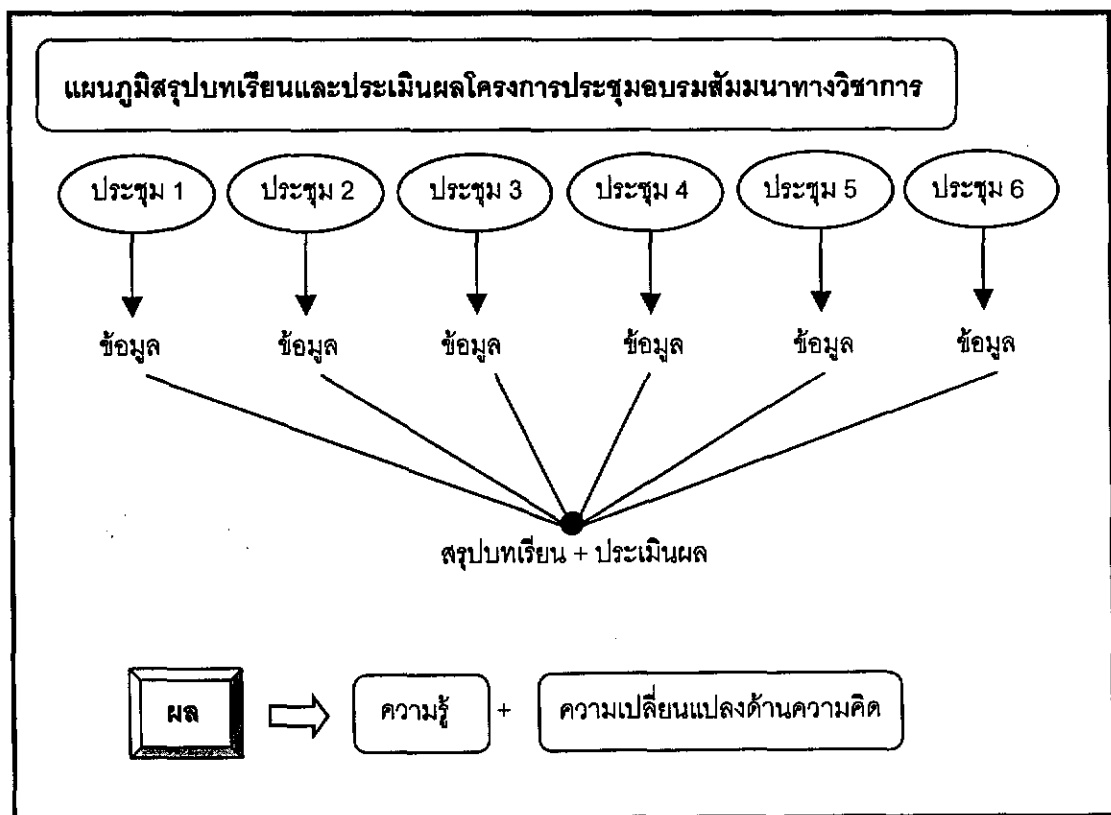
กลุ่มครู เป็นกลุ่มที่สนใจกิจกรรมนี้เป็นพิเศษ สรุปเป็นความคิดเห็นออกมาว่า “ไม่ค่อยมีโอกาสร่วมประชุม ไม่น่าเชื่อภายในเดือนสองเดือนได้ความรู้มากมาย... ได้เห็นวิธีการจัดประชุม มีหลายรูปแบบ ทำให้มีสีสัน และเปิดโอกาสให้ร้านค้า ผลิตภัณฑ์ของชาวบ้านได้มีที่จำหน่ายอย่างที่ มน. ที่ราชภัฏ ที่บางกระพุ่ม... เป็นการจัดแบบมีส่วนร่วม คือให้ผู้ร่วมประชุมได้ดู ได้เห็น ได้สัมผัส ได้ซื้อ ได้เสียเงิน และได้กลับมาทบทวนว่าคุ้มค่างับเวลาที่เสียไปไหม...”

กลุ่มแม่บ้าน เป็นกลุ่มที่กระตือรือร้นและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีทุกอย่าง แม่บ้านบอกว่า “งานแบบนี้เราไม่ค่อยคุ้นเคยแต่ไปงานวัด งานศพ งานแต่ง แต่ตื่นเขาต้อนรับดี ร้านก็เป็นระเบียบ จัดสวย น่าซื้อเอามารวม ๆ กันแบบนี้เหมือนตลาดเลย ของถูกด้วย แต่ไม่มีตั้งค์ซื้อ...”

กลุ่มผู้ประกอบการ บุคคลในกลุ่มนี้พื้นฐานเป็นผู้ประกอบการและบางคนเป็นกรรมการชุมชนด้วยความเห็นของคนกลุ่มนี้สะท้อนออกมาว่า “ได้เปิดหูเปิดตา คนพูดเขาพูดดี ๆ ทั้งนั้น อย่างเรื่องชุมชนเข้มแข็งนี้ ได้ยินบ่อย ๆ แต่ก็เหมือนยังไม่ชัด อย่างชุมชนเราปัญหาหนัก ๆ ไม่มี แต่ได้รู้วิธีแก้ปัญหาของชุมชนอื่น คือเป็นบทเรียนได้...”

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน บุคคลในกลุ่มนี้ เมื่อปรากฏตัวในที่ประชุม วางตัวเรียบร้อย ตั้งอกตั้งใจฟัง คำพูดจากความรู้สึกของพวกเขาที่บอกว่า “เหมือนอยู่คนละโลก... โชคดีที่ได้มาเห็น ฟังไม่ค่อยรู้เรื่อง แอร์เย็น ๆ ว่างนอน... คนจัดเขาเก่งมาก จัดได้ดี ทุกจุดให้คนยืดเส้นยืดสาย ดูโน่นดูนี่ อย่างพวกลูกสาวพรีนิตี แก้วปดเมื่อยพักเข้ามีหมด ไม่ต้องฟังหมด เขาอธิบายชัด ฟังแล้วเข้าใจ นี่ก็ซื้อพันธุ์ซื้อหน่อไม้ไปปลูกกัน...”

เสียงสะท้อนจากกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม ทำให้ตระหนักว่ากระบวนการจัดกิจกรรม โดยให้ร่วมอบรมประชุมสัมมนาหลาย ๆ ครั้ง ทำให้เกิดความคิดในการเปรียบเทียบ รู้จักจำแนกแยกแยะว่าอะไรดี ไม่ดีอย่างไร รวมทั้งใจกว้างพอที่จะประเมินตนเองอย่างเป็นธรรม โดยที่ทุกกลุ่มยอมรับว่าได้เรียนรู้ เรื่องกระบวนการจัดประชุม ได้เห็นบรรยากาศที่หลากหลาย เห็นความกลมกลืนระหว่างงานวิชาการกับงานออกร้านแสดงสินค้า การสาธิตการผลิตสินค้า ซึ่งรวมมาไว้ในที่เดียวกัน โดยไม่ต้องเสียเวลาไปศึกษาหลายแห่ง สามารถสรุปผลของการร่วมสรุปทบทวนและประเมินผลได้ดังนี้

กรอบความคิดเดิมที่ได้จากการสำรวจทัศนคติของกลุ่มเป้าหมาย ผ่านเรื่องต่าง ๆ ดังปรากฏผล การวิจัย ... แสดงให้เห็นว่าแม้กลุ่มเป้าหมายจะสามารถคิดได้หลายเรื่อง แต่ในแต่ละเรื่องยังต้อง อยู่ในวงจำกัด คือตามความคุ้นเคย คิดตามคนใกล้ตัว และคิดตาม สื่อหนังสือพิมพ์หรือสื่อโทรทัศน์ ผิดกับการคิด หลังจากการศึกษาดูงานและการร่วมอบรมประชุม สัมมนาทางวิชาการ กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มมีโลกทัศน์กว้างขึ้น วิสัยทัศน์ในการมองโลก มองชีวิต มองเหตุการณ์ก็เปลี่ยนไป กล่าวคือ คิดได้กว้างขึ้น คมชัดขึ้น เช่น การที่เด็ก ๆ มองว่า “ไม่มีสินค้าสำหรับเด็ก แต่จัดร้านดี ได้คุยกับพี่นิต...” ครูสารภาพว่า “ไม่น่าเชื่อภายในเดือน สองเดือน ได้ความรู้มากมาย” แม่บ้านที่บอกว่า “เขาดอนรับดี ร้านก็เป็นระเบียบ...” ผู้ปกครองที่จับประเด็นได้ว่า “ได้วิธี แก้ปัญหาของชุมชนอื่น... ถือเป็นบทเรียนได้” แม้แต่ความคิดของกลุ่มผู้ใช้แรงงานที่ไปประชุม เรื่อง สมุนไพร ในงานสาธารณสุขที่บอกว่า “ฟังแล้วเข้าใจ... นี่ก็ซื้อพันธุ์ซื้อหน่อไปปลูกกัน...” เสียงเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึง ความเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนการคิดที่มีได้ควบคู่ไปกับสภาพที่จำเจ และคิดแล้วคิดอีก จนไม่รู้คำตอบแต่เป็น ความคิดที่มองเห็นแนวทางในการนำความรู้ นำประสบการณ์ที่ได้จากการอบรม ประชุม สัมมนาไปประยุกต์ใช้ ในชีวิตจริง

กิจกรรมที่ 3 โครงการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย

กิจกรรมการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย ใช้วิธีการของ PAR ที่มีลักษณะดังนี้

วิธีการของ PAR

- ทำกับกลุ่มชาวบ้าน / กลุ่มเป้าหมาย กลุ่มละ 6 – 10 คน
- วัสดุ อุปกรณ์ เหมาะกับสถานที่และความคุ้นเคย
- ให้ชาวบ้าน / กลุ่มเป้าหมาย มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเต็มที่
- ผู้จัด (Facilitator) คอยกระตุ้น ดูแล และนำ ให้เป็นไปอย่างราบรื่น

กระบวนการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย เป็นกิจกรรมที่ต้องจัดกระทำกับกลุ่มเป้าหมาย ทั้ง 5 กลุ่ม คือ กลุ่มครู นักเรียน แม่บ้าน ผู้ปกครอง และผู้ใช้แรงงาน แต่ละกลุ่มต้องผ่านกระบวนการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย รวมทั้งสิ้น 7 เรื่อง ให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยเรื่องละ 35 ครั้ง แต่แต่ละครั้งใช้วัสดุ อุปกรณ์ เอกสารประกอบเหมือนกัน ต่างกันที่สถานที่ เช่น กลุ่มครู กลุ่มนักเรียนใช้ที่โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก ช่วงเวลาก่อนหรือหลังเลิกเรียน ซึ่งได้นัดหมายกันเป็นคราว ๆ ไป เพราะต้องใช้คนกลุ่มเดิมจึงสุดแล้วแต่ความสะดวกของคนส่วนใหญ่ว่าจะมาร่วม กิจกรรมได้พร้อมกันในช่วงเวลาใด ส่วนมากจะใช้เวลาช่วงเช้าก่อนเข้าชั้นเรียน และตอนพักเที่ยง ส่วนตอนเย็น นักเรียนและครูมักมีภาระต้องรีบกลับบ้าน เวลาที่ใช้ในแต่ละครั้งประมาณครึ่งชั่วโมง โดยทีมวิจัย ได้ซักซ้อมและ กำหนดรูปแบบกระบวนการให้เป็นไปอย่างเดียวกัน ทุกกลุ่มในแต่ละเรื่อง เพื่อเสริมทักษะและความรู้ ความสามารถในการคิด

กลุ่มแม่บ้าน ผู้ปกครอง กลุ่มผู้ใช้แรงงาน จะใช้เวลากลางวันที่เป็นวันพระ หรือวันที่ทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน เช่น ในงานบุญ งานแต่ง ทีมวิจัยจะฉวยโอกาสขณะที่แม่บ้าน ผู้ปกครอง หรือผู้ใช้แรงงานกำลังทำงานร่วมกัน เช่น ห่อขนม เตรียมสถานที่ จัดดอกไม้ หรือขณะรอพระฉันเช้าหรือฉันเพล หรือบางครั้งใช้เวลาหลังเลิกงาน หลังอาหารค่ำ หรือตอนสมาชิกกำลังจับกลุ่มสนทนา หรือตอนตั้งวงดื่มสุรา โดยผู้วิจัยอาศัยความคุ้นเคยส่วนตัวเข้าไปร่วมวงและใช้วิธีการให้ความรู้แบบไม่เป็นทางการ โดยใช้เวลาแต่ละครั้งไม่นานเกินไป ซึ่งวิธีการเช่นนี้จะไม่สามารถกระทำได้อีกหากผู้จัดเป็นคนแปลกหน้า แต่ที่ดำเนินการได้อย่างราบรื่นก็เพราะความสัมพันธ์ส่วนตัว ที่เกิดขึ้นระหว่างนักวิจัยกับสมาชิกในกลุ่มต่าง ๆ ที่ได้ร่วมกิจกรรมกันมาอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ การไปศึกษาดูงาน 7 ครั้ง และการเข้าร่วมประชุมสัมมนาอีก 6 ครั้ง ทำให้ความคุ้นเคยก่อตัวจนรู้สึกเหมือนญาติมิตร จึงได้รับความร่วมมือด้วยดี แม้ว่าจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทุกคนร่วมกันทำแผนปฏิบัติการ แต่เวลาปฏิบัติจริงก็มีความยุ่งยากอยู่ไม่น้อย เนื่องจากบางกลุ่มมีเวลาว่างไม่ตรงกัน เลิกงานไม่เป็นเวลา ประกอบกับกิจกรรมให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยต้องจัดให้กับกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม ๆ ละ 7 ครั้ง รวม 35 ครั้ง ครั้งละประมาณครึ่งชั่วโมงถึงหนึ่งชั่วโมง นักวิจัยต้องเหน็ดเหนื่อยและใช้ความพยายามในการรวมกลุ่มคนให้ได้ตามเป้าหมาย ต้องจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ และ สถานที่ที่เหมาะสม และคนแต่ละกลุ่มคุ้นเคย สร้างบรรยากาศให้ผ่อนคลายเป็นธรรมชาติ ใช้วิธีการที่ยืดหยุ่น ประนีประนอม จนขับเคลื่อนกระบวนการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยได้ตามลำดับ ดังนี้

ลำดับที่ 1 เรื่อง “ปั้นแต่งชีวิตด้วยคิดเป็น” ตามทฤษฎีของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ เพื่อให้รู้หลักในการคิดที่ถูกต้อง โดยใช้ข้อมูล 3 ด้าน ในการพิจารณาปัญหาหรือเรื่องราวข่าวสารต่าง ๆ ว่าควรเชื่อหรือไม่ ควรทำหรือไม่ หรือควรแก้ปัญหาโดยวิธีใดที่เหมาะสม ถูกต้องที่สุด ข้อมูล 3 ด้าน ได้แก่ ข้อมูลด้านตนเอง ข้อมูลสังคมและสิ่งแวดล้อม และข้อมูลทางวิชาการ ซึ่งต้องพิจารณาพร้อมกันทั้ง 3 ด้านอย่างละเอียดรอบคอบ ก่อนการตัดสินใจ ทีมวิจัยให้หลักคิดง่าย ๆ ดังกล่าว และฝึกให้แต่ละกลุ่มคิด โดยยกตัวอย่างสถานการณ์หรือเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นในสังคม ในชีวิต และฝึกคิดตามทฤษฎี ปรากฏผลจำแนกตามกลุ่มเป้าหมาย ได้ดังนี้

กลุ่มครู ยกเหตุการณ์ที่มีข่าวว่านายภฯ “ปวดหู... เยื่อหูอักเสบ” ได้รับการรักษาอย่างดีจากแพทย์ประจำตัว ไม่นานก็จะไปขับเครื่องบิน F16 ประชาชนวิตกเกรงว่านายภฯจะได้รับอันตราย มีเสียงท้วงติงห้ามปรามกัน แต่นายภฯ ไม่ฟังยังคงไปขึ้นเครื่องบิน F16 ทั้งนี้เพราะนายภฯ คงคิดรอบคอบแล้วทั้งสามด้าน คือ ประการแรกข้อมูลด้านตนเอง หมอรับรองว่าปลอดภัย โรคหายเป็นปกติแล้ว ประการที่สอง สังคมกำลังจ้องดูว่านายภฯ จะกล้าจริงไหม นักข่าวทั้งหลายกำลังจ้องจะทำข่าว กระแสนใจกล้ำมาแรง ประการสุดท้าย ข้อมูลทางวิชาการ นายภฯ ศึกษาโครงสร้างของเครื่องบินอย่างดีแล้วว่า ความกดอากาศภายในเครื่องยอดเยี่ยมมาก เนื่องจากเขาสร้างมา เพื่อขับไล่โฉบเฉี่ยว แม้จะบินจวดเฉวียนขึ้น ๆ ลง ๆ ก็จะไม่กระทบกระเทือนต่อสุขภาพของผู้ขับเครื่องบิน จึงตัดสินใจแสดงความองอาจด้วยการขับ F16 โดยอาศัยการพิจารณาข้อมูลทั้งสามด้าน

กลุ่มนักเรียน ยกเหตุการณ์สมมุติว่า ถ้าคนเราไม่มีเงินแล้วไปปล้นธนาคาร เพื่อเอาเงินมาใช้ก็จะหนีไม่พ้นถูกตำรวจจับไปลงโทษ เพราะคิดเพียงด้านเดียวว่า ตนไม่มีเงิน อยากได้เงินไปปล้นธนาคาร ซึ่งไม่ถูกต้อง ไม่รู้ว่าธนาคารเป็นที่ฝากเงินของคนตั้งมากมาย และมีระบบรักษาความปลอดภัยแข็งแรง ยากจะไปปล้นได้สำเร็จ

กลุ่มแม่บ้าน ยกเรื่องที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เป็นเรื่องรักสามเส้า หญิงสาวไปรักคนมีเจ้าของแล้ว ไปตามหนึ่งหวงถึงขั้นทำลายทรัพย์สินภรรยาเขา เขาแฉความ โดยจับ ทั้งถูกปรับ ถูกขัง อับอาย ผู้ชายก็ทิ้ง เพราะเที่ยวก่วร้างเขา เป็นตัวอย่างของคนที่ไม่คิดเอาแต่ใจตนเอง ไม่คิดถึงคุณธรรม ศีลธรรม และไม่มีความรู้ ด้านกฎหมาย

กลุ่มผู้ประกอบการ ยกตัวอย่าง เรื่อง การทำน้ำพริกของกลุ่มแม่บ้านต่าง ๆ ว่า เมื่อเห็นว่ามีรัฐบาล ให้ทุนมาผลิตสินค้า หลายแห่งทำน้ำพริกอย่างเดียว ขายดีเป็นเทน้ำเทท่า ก็ทำตามอย่างเขา โดยไม่พิจารณา ว่าตนเองมีฝีมือเพียงพอหรือไม่ ทำแล้วจะขายที่ไหน มีใครช่วยด้านการตลาด และยังไม่รู้เลยว่าตลาดชอบน้ำพริกอะไร เป็นการมองตามกระแส โดยมีได้พิจารณาให้รอบคอบทั้ง 3 ด้าน

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน ยกเหตุการณ์ที่แรงงานถูกหลอกไปลอยแพในต่างแดนว่า เพราะจนถึงต้องการ งานต้องการเงิน โดยไม่มีความรู้ ประเทศที่ตนจะไปนั้นเป็นอย่างไร ต้องการแรงงานประเภทไหน และคนที่จะไป ต่างประเทศต้องทำอะไร การตัดสินใจไปตามคำชักชวนของคนอื่น คำนึงกัน โดยไม่รู้เรื่องอื่น ๆ ก็เสียทั้งเงิน ทั้งเวลา

การยกเหตุการณ์หรือเรื่องราวข่าวสารที่พบเห็นมาฝึกคิดด้วยการค้นหาตัวเอง รวมทั้งเข้าใจสังคม และสภาพแวดล้อมที่ตนดำรงอยู่ ทั้งสามารถนำข้อมูลทางวิชาการมาประกอบการคิดการตัดสินใจ ดังตัวอย่างที่ กลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม สามารถเชื่อมโยงข้อมูลทั้งสามด้านเข้าด้วยกันอย่างเข้าใจ แสดงให้เห็นว่าพวกเขา "คิดเป็น" ตามทฤษฎีของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ แล้ว

เมื่อคณะวิจัยพยายามทดสอบโดยยกกรณีอื่น ๆ มาได้ช่วยกันระดมสมองคิดว่าควรตัดสินใจ อย่างไร เพราะเหตุใด ก็ได้รับคำอธิบายที่แสดงว่าเข้าใจในกระบวนการ "คิดเป็น" แม้ในกรณีอื่น ๆ ที่มีได้จำกัด อยู่ในวงแคบเพียงตัวอย่างหรือเหตุการณ์แต่ละกลุ่มยกมาตั้งประเด็นว่า "ญี่ปุ่นต้องการหญิงไทยไปเป็นแม่บ้าน ไปใหม่" ก็ได้รับความคิดเห็นต่าง ๆ กัน เช่น

- ความรู้ก็น้อย พูดภาษาเขาก็ไม่เป็น ทำอะไรไม่เป็น ไปทำไม
- ค่าครองชีพสูง กาแฟถ้วยเป็นร้อย
- อากาศก็หนาว แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด มีพายุอีกต่างหาก
- บ้านเมืองก็เจริญ การศึกษาก็ดี ด้านสาธารณสุขก็เยี่ยม
- ใครจะรับประกันความปลอดภัย โดนแก๊งยาquila บังคับให้ขายตัวก็ช่วย

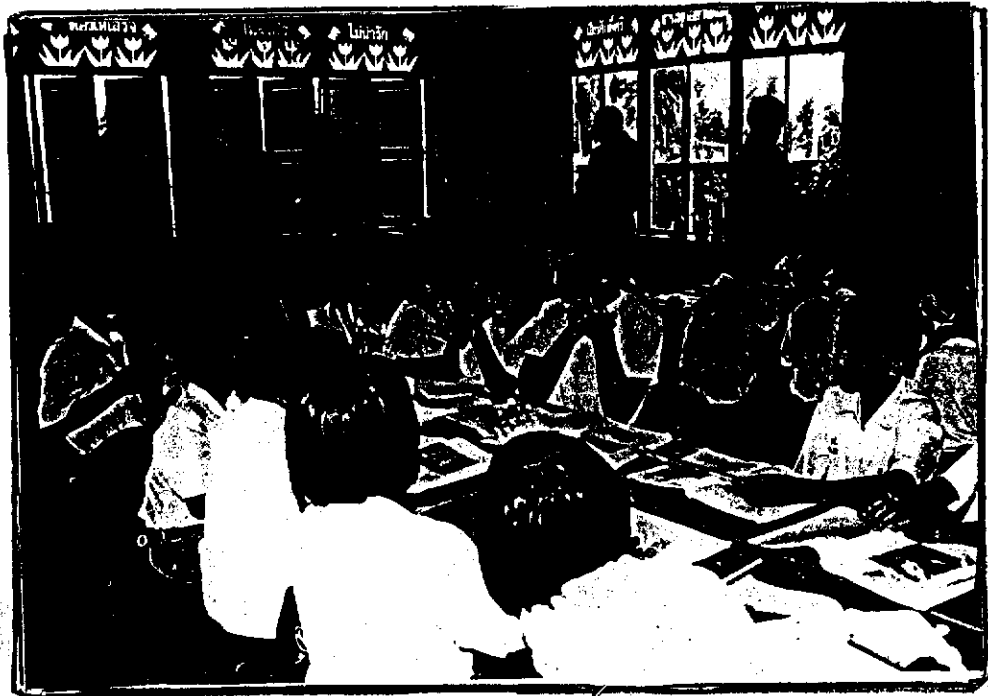
เมื่อปรากฏผลของการใช้กระบวนการ "คิดเป็น" ออกมาในเชิงสร้างสรรค์ และสามารถรู้จุดอ่อน จุดแข็งของตัวเอง รู้ว่าสิ่งแวดล้อมและสังคมนั้นมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์และรู้ว่าความรู้ทางวิชาการเป็นสิ่งจำเป็น จึงต้องนำมาประกอบการตัดสินใจ เพื่อให้ได้คำตอบที่ดีที่สุดในการดำรงชีวิต ดังแม่บ้านคนหนึ่งกล่าวว่า

"ฉันว่าเรื่องตำรับตำราวิชาการอะไรพวกนี้เป็นเรื่องยาก คนแค่อ่านออกเขียนได้ อย่างพวกฉัน จะเอาปัญญาที่ไหนเข้าใจ แต่พูดง่าย ๆ อย่างวันนี้ก็เข้าใจ คิดสามด้านพร้อม ๆ กัน อย่างครุว่าจะพลาดได้ยังไง... ดีจริง ๆ ฉันจะไปถามพ่อเด็กที่บ้านที่กินเหล้าทุกเย็น คิดรอบคอบสามด้านแล้วยัง..."

ปฏิริยาในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มอาจแตกต่างกัน กลุ่มครูและนักเรียนเรียนรู้ได้ เร็วกว่ากลุ่มอื่น ๆ เพราะมีบรรยากาศที่เอื้อต่อการคิดมากกว่า มีประสบการณ์สะสมมากกว่า เวลาที่ใช้ในการคิด ก็น้อยกว่า แม้ประเด็นความคิดจะทันสมัยพอ ๆ กัน กลุ่มแม่บ้านมองเรื่องใกล้ตัวที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน กลุ่มผู้ประกอบการมองลึกไปในเรื่องการจัดการทำมาหากิน ส่วนผู้ใช้แรงงานมองเรื่องราวจากข่าวสาร เช่นเดียวกับครู และนักเรียน ลักษณะการแสดงความคิดเห็น มีท่าทียอมรับความคิดเห็นของกันและกัน และถูกอิทธิพลของกลุ่ม

ชักนำให้พูดประกอบ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นประธานของแต่ละกลุ่ม รับผิดชอบหน้าที่ จึงคอยกระตุ้นให้ทุกคนในกลุ่มมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

ภาพการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม : ให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย

ลำดับที่ 2 เรื่อง "ความสามารถในการตั้งคำถาม และกระบวนการคิดของมนุษย์" ใช้วิธีการของ PAR เช่นเดียวกับเรื่องลำดับที่ 1 มีจุดประสงค์เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายคุ้นเคยกับการคิดและฝึกคิดเรื่องต่าง ๆ รอบตัว มองสังคมและสิ่งแวดล้อม และใช้ความรู้ทางวัฒนธรรม ตั้งคำถามที่สงสัยให้มากที่สุดภายในเวลาที่จำกัด ให้เพียงกลุ่มละ 20 นาที ทีมวิจัยจะหาผู้จดคำถาม โดยไม่ต้องคำนึงถึงคำตอบ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มทักษะในการคิดให้รวดเร็ว กว้างไกล และลึกซึ้งยิ่งขึ้น ปรากฏผลจำแนกตามกลุ่มเป้าหมาย ได้ดังนี้

กลุ่มครู ตั้งคำถามได้จำนวนมาก เป็นคำถามที่ใกล้ตัว ใกล้ตัว คำถามที่สงสัย สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการ และปัญหาบางอย่างที่ตกตะกอนอยู่ในใจ เช่น เมื่อไรจะรวยเสียที เงินเดือนจะขึ้นไหม เศรษฐกิจไทยดีขึ้นจริงหรือ เติบโตทางความคิดมีลักษณะอย่างไร การปฏิรูปการศึกษาใครได้ประโยชน์ บางคำถามเป็นเชิงปรัชญา เช่น เกิดมาทำไม อยู่เพื่อใคร

กลุ่มนักเรียน ลักษณะคำถามคล้าย ๆ กันครูในชั้นเรียน เช่น ถามว่าวิชาคณิตศาสตร์จะสอบผ่านไหม ทำไมการบ้านจึงมากเหลือเกิน ทำไมต้องทำความสะอาดห้องเรียนทุกวัน ทำไมผู้ใหญ่ต้องทะเลาะกัน เป็นต้น แต่ละคำถามออกมารวดเร็วมาก เหมือนไม่ได้ยั้งคิดว่าควรถามหรือไม่ เป็นคำถามเรื่องใกล้ตัวและปัญหาที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน

กลุ่มแม่บ้าน เริ่มต้นจะมีทำที่ล้างเล ไม่ค่อยกล้าตั้งคำถาม จนต้องกระตุ้นว่า ถามเรื่องอะไรก็ได้ ที่สงสัย ที่ต้องการที่เป็นปัญหาจริง ๆ ในชีวิต จึงได้คำถามจำนวนหนึ่งที่วนเวียนเรื่องใกล้ตัว เช่น เมื่อไรจะสร้างสะพานเชื่อมบ้านเรากับฝั่งโน้น ทำไมผู้ชายชอบกินเหล้า แม้จะได้จำนวนคำถามน้อย แต่เป็นคำถามเชิงสร้างสรรค์ที่ผ่านการคิดอย่างระมัดระวัง

กลุ่มผู้ปกครอง ประเด็นคำถามครอบคลุมหลายเรื่อง เช่น ทำไมรัฐบาลไม่มาปลดหนี้ให้ชาวบ้านบ้าง การให้ทุนการศึกษาทำไมไม่ทั่วถึง คนไทยรวยขึ้นหรือจนลง ทำไมเด็กเดี๋ยวนี้จึงปกครองยาก เป็นคำถามกว้าง ๆ ที่ต้องมีการอธิบายรายละเอียดในคำตอบได้หลายแง่หลายมุม แสดงให้เห็นถึงทักษะในการถาม

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน แม้ชีวิตประจำวันจะเคร่งเครียด เหน็ดเหนื่อย แต่การตั้งคำถามมีอิสระ เช่น ทำไมชายไทยชอบมีเมียบ่อย ทำไมผู้หญิงแก่ง่ายตายช้า อะไรบ้างที่เป็นสวัสดิการของผู้ใช้แรงงาน ทำไมไม่มาดูแลครอบครัวของคนยากจนบ้าง ทำอย่างไรลูกหลานจะได้เรียนหนังสือ ทำไมไม่ถูกหวย เป็นต้น กลุ่มผู้ใช้แรงงาน คิดคำถามได้จำนวนไม่น้อย เป็นคำถามที่จับต้องได้ และเป็นปัญหาด้านการดำรงชีพเป็นส่วนใหญ่

ลักษณะคำถามของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม เป็นคำถามที่เกิดจากความสงสัย เกิดจากความต้องการ และเรื่องที่เป็นปัญหา อันมีลักษณะหลากหลาย ครอบคลุมเรื่องของตนเอง เรื่องของสังคม และปัญหาทางวิชาการบางอย่างที่ยังไม่เข้าใจ กลุ่มเป้าหมายมีทำที่ให้ความร่วมมือด้วยดี และสนุกกับกิจกรรมนี้ เพราะใช้เวลาไม่มากนัก และเรื่องก็ไม่ยาก ประกอบกับมีตัวอย่างประกอบชัดเจน ทำให้เข้าใจและปฏิบัติได้ แม้ประเด็นคำถามจะธรรมดา ไม่แหลมคมนัก แต่เมื่อ ได้รับการชี้แนะว่าควรถามให้ครอบคลุม 3 ด้าน ตามทฤษฎี "คิดเป็น" ที่ฝึกฝนมากแล้ว ผลของการตั้งคำถามก็กว้างขึ้น

ลำดับที่ 3 ความสามารถในการคิดคล่อง : กระบวนการคิดคล่อง มีจุดประสงค์เพื่อฝึกกลุ่มเป้าหมายให้มีความสามารถในการคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างรวดเร็ว ได้ผลของการคิดจำนวนมาก ตรงประเด็น และมีความหลากหลาย เช่น กำหนดให้คิด เรื่อง "ประโยชน์ของก้อนอิฐ" ปรากฏผลจำแนกตามกลุ่มเป้าหมายดังนี้

กลุ่มครู คิดถึงประโยชน์ของก้อนอิฐได้จำนวนมาก สามารถแตกแขนงออกเป็นหลายกลุ่ม หลายลักษณะ เช่น ใช้ก่อสร้าง ใช้เป็นอาวุธ ใช้ในงานศิลปะ

กลุ่มนักเรียน คิดได้มากเท่าครู แต่มีความหลากหลายทางความคิด เช่น ใช้ทับกระดาษ ใช้ปูทางเดิน ใช้ถ่วงแทนตุ้มน้ำหนัก

กลุ่มแม่บ้าน มองในด้านการก่อสร้าง เช่น สร้างบ้าน สร้างกำแพง สร้างผนังตึก ใช้แทนค้อน ตอกตะปู ใช้ขึงหวายมีย

กลุ่มผู้ปกครอง นอกจากเห็นประโยชน์เช่นเดียวกับแม่บ้านแล้ว ยังเห็นว่าใช้ประดับในตู้ปลา ใช้ปลูกกล้วยไม้ ใช้รองวัตถุ ๆ ให้สูงขึ้น

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน ตอบเร็วมาก ตอบเพราะคุ้นเคยกับวัสดุนี้ เช่น สร้างบ้าน สร้างกำแพง ให้ทำลวดลายประดับบ้าน ใช้ตอกไม้ลงดิน ใช้ขึงไล่สุนัข ใช้ปูทางเดิน

หลังจากให้คิดประโยชน์ของก้อนอิฐแล้ว กลุ่มเป้าหมายบางกลุ่มยังสนุกกับการคิดและอยากคิดต่อ เช่น กลุ่มแม่บ้าน คิดเรื่องอาหารที่ชอบรับประทาน มีมากมายเกือบ 50 ชนิด เมื่อคิดแล้วยังจำแนกได้ว่าเป็นประเภทใด เช่น แกง นึ่ง ยำ ยำ อาหารแต่ละอย่างยังสามารถอธิบายรายละเอียด วิธีปรุง เคล็ดลับและวิธีรับประทานชนิดที่เรียกน้ำย่อยได้เป็นอย่างดี กลุ่มนักเรียน เมื่อทดลองให้คิดในประเด็นคำถามว่า เมื่อพูดว่า "พิษณุโลก" นึกถึงอะไรบ้าง นักเรียนแย่งกับตอบจนจดแทบไม่ทัน เช่น หลวงพ่อพุทธชินราช พระนเรศวร

วัดจุฬา แม่น้ำนาน เรือนแพ สถานีรถไฟ กล้วยตาก สามล้อแดง ฯลฯ นักเรียนสามารถจำแนกประเภทได้ว่าอะไรเป็นธรรมชาติ อะไรเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดพิษณุโลก

ลำดับที่ 4 ความสามารถในการคิดวิเคราะห์และกระบวนการคิดวิเคราะห์ กิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อเพิ่มความสามารถในการคิดที่ต่อเนื่องจากการคิดคล่อง เป็นการฝึกให้รู้จักแยกแยะสิ่งที่สนใจออกเป็นส่วนย่อย ๆ แล้วศึกษาส่วนย่อย ๆ นั้นอย่างละเอียดลึกซึ้ง สมาชิกแต่ละกลุ่มมาประชุมกันอย่างไม่เป็นทางการ ใช้กระบวนการมีส่วนร่วม เช่นเดียวกับกิจกรรมลำดับที่ 1 - 3 ปรากฏผลจำแนกตามกลุ่มเป้าหมาย 5 กลุ่มได้ดังนี้

กลุ่มครู นำเรื่อง "การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น" มาคิดวิเคราะห์ โดยแยกแยะเป็นประเด็นย่อย ๆ เช่น ตั้งแต่หลักสูตรท้องถิ่นคืออะไร ทำไมต้องมีหลักสูตรท้องถิ่น การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นทำอย่างไร ขั้นตอนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และรู้ได้อย่างไรว่าหลักสูตรท้องถิ่นที่พัฒนาดีแล้ว นอกจากเรื่องมีประเด็นย่อยละเอียดลงไปที่กลุ่มครูอภิปรายแสดงความคิดเห็นเชิงวิเคราะห์ในเรื่องลักษณะการออกแบบหลักสูตร 3 ประเภท คือ หลักสูตรที่เป็นเนื้อหา หลักสูตรที่เน้นผู้เรียน และหลักสูตรที่เน้นปัญหาสังคม การแสดงความคิดเห็นเป็นไปอย่างระมัดระวัง และพิจารณารายละเอียดรอบด้าน ดังความคิดเห็นของครูคนหนึ่งว่า

"การออกแบบหลักสูตรจะต้องจัดทำรายละเอียดที่มีจุดมุ่งหมาย โครงสร้างและเนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผล"

กลุ่มนักเรียน ประเด็นที่กลุ่มนักเรียนนำมาคิดวิเคราะห์ คือ เรื่อง "เด็กเรียนอ่อน" ซึ่งมีการแยกแยะเป็นประเด็นย่อย ๆ ว่า เกิดจากสาเหตุอะไร และวิเคราะห์สาเหตุลึก ๆ อีกทอดหนึ่ง เช่น บอกว่าเด็กเรียนอ่อน เพราะเหตุผลหลายด้าน เช่น สมองไม่ดี เพราะขาดอาหาร หรือได้รับ อุบัติเหตุกระทบกระเทือน หรือเพราะมีปัญหาที่บ้าน เช่น พ่อแม่แตกแยกกัน ความยากจน เป็นต้น นักเรียนบางคนยกตัวอย่างคนข้างเคียงที่เรียนหนังสืออ่อนมาประกอบการให้เหตุผลของตนว่า "สมองไม่ดี แกรมซีเกียจ วัน ๆ ฟังแต่เพลง ดูทีวี การบ้านก็ไม่ทำ มาลอกเพื่อนที่โรงเรียน" หลังจากแสดงความคิดเห็นกันมากพอแล้ว เด็ก ๆ ช่วยกันสรุปว่า เด็กเรียนอ่อนนั้นเกิดจากหลายสาเหตุ

กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน นำเรื่อง "สามีนอกใจ" มาวิเคราะห์ หลายคนให้เหตุผลว่าเป็นเพราะนิสัย บางคนบอกว่าเป็นเพราะเทือกเถาเหล่ากอ โดยให้รายละเอียดว่า

"สายเลือดไม่ดี ปู่มันก็มีเมีย 3 คน พ่อมันก็มีเมียไม่รู้กี่คน ตัวมันจะดีได้ยังไง ที่มีใหม่คนสองคนนี้น้อยไปนะ..."

แม่บ้านบางคนใจกว้าง มองที่ตัวภรรยาว่าคงบกพร่อง และมีการช่วยคิดแจกแจงว่า ผู้หญิงที่ถูกสามีนอกใจ บกพร่องเรื่องอะไรบ้าง เช่น "ขี้นั่น ปากจัด ไม่ไว้หน้า ขี้นิ่ง เจ้าอารมณ์ ปล่อยตัว ขี้นิด ญาติเยอะ เอาใจคนไม่เป็น ขี้นะแวง ทำกับข้าวไม่เป็น บ้านเรือนไม่เป็นระเบียบ ฯลฯ" นิสัยแต่ละอย่างแม่บ้านยังอธิบายละเอียดย่อย ๆ ลงไปได้อีก เช่น ไม่ไว้หน้าอย่างไร ก็มียกตัวอย่าง กรณีตำผัดกลางวงเหล้า ล้ำเลิกบุญคุณต่อหน้าญาติผัว เป็นต้น

กลุ่มผู้ปกครอง นำเรื่อง การเลือกสถานที่เรียนให้ลูกหลานมาคิดพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วนในเรื่อง ความมีชื่อเสียงของโรงเรียน และครูอาจารย์ ระยะทางไปเรียน ความสามารถของเด็ก ความพร้อมของผู้ปกครอง ผลการวิเคราะห์ถกเถียงกันในรายละเอียดหลาย ๆ ด้าน ทำให้ผู้ปกครองได้ข้อสรุปว่า...

"โรงเรียนบางแห่งต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก ระยะทางไปกลับก็ไกล แม้ครูอาจารย์ที่สอนจะดี โรงเรียนมีชื่อเสียงมานาน ก็คงไม่ไหว ผู้ปกครอง พ่อแม่ หาเงินให้ไม่ได้..."

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน นำเรื่อง "ผลเสียของการดื่มสุรา" มาวิเคราะห์ โดยยกตัวอย่างคนข้างเคียงที่เสียชีวิต ป่วย พิการ ครอบครัวแตกแยก ผู้ใช้แรงงานคนหนึ่งเพิ่งสึกตอนออกพรรษา แจกแจงรายละเอียดว่า

"มิดีลข้อ 5 ข้อเดียวก็จะพาลมิดีลอีกหลายข้อ กินเมาแล้ว ก็เที่ยวต่อไป พอใจหญิงอื่น มิดีลข้อ 3 กลับถึงบ้านก็โกหกเมียว่าทำงานดี มิดีลข้อ 4 ข้อมุสา ไม่มีตังค์จะซื้อเหล้าเคล้านารี ก็ไปหยิบฉวยทรัพย์สินของผู้อื่นไปขายไปจำนำ มิดีลข้อ 2 มีปัญหาจนว้ายก็ทำร้ายลูกเมีย... อย่างเป็นข่าวกันทุกวัน..."

ผลของการวิเคราะห์ที่ผู้จัดใช้กระบวนการกระตุ้นให้แต่ละกลุ่มช่วยกันกำหนดเรื่องขึ้นมา แล้วพิจารณารายละเอียดทุกแง่ทุกมุม ได้ผลของการคิดที่หลากหลาย และแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และภูมิหลังของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มครูที่มีประสบการณ์ด้านการอ่านการฟัง และการรับข้อมูลข่าวสาร สามารถนำเรื่องที่ทันสมัย ทันเหตุการณ์มาวิเคราะห์ได้อย่างละเอียดถี่ถ้วน กลุ่มนักเรียนที่ยังมองโลกอยู่ในวงจำกัด ก็คิดประเด็นที่เป็นเรื่องใกล้ตัว เช่นเดียวกับกลุ่มแม่บ้าน ส่วนกลุ่มผู้ปกครองและผู้ใช้แรงงานที่มีบุคคลที่มีฐานะแตกต่างกันได้รับอิทธิพลจากเหตุผลของผู้นำเสนอเรื่องลำดับแรก ๆ ที่อภิปรายประกอบว่าเป็นเรื่องที่น่านำมาวิเคราะห์ เพราะเหตุใด และร่วมวงอภิปรายแสดงความคิดเห็นต่อไปจนได้ข้อยุติ

ลำดับที่ 5 ความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผลและกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล กิจกรรมนี้มีจุดมุ่งหมายให้กลุ่มเป้าหมายสามารถอธิบายเหตุผลได้ว่า คิดเช่นนั้นเพราะอะไร ปรากฏผลจำแนกตามกลุ่มเป้าหมายได้ ดังนี้

กลุ่มครู คิดเรื่อง "การขึ้นเงินเดือนให้ข้าราชการครู" โดยให้เหตุผลว่าเงินเดือนครู ไม่เคยขึ้นมา 10 กว่าปีแล้ว สังคมเปลี่ยนไป ค่าครองชีพสูงขึ้น ดังครูคนหนึ่งอธิบายว่า

"เดี๋ยวนี้ราคาทองบาทละ 7,000 กว่า ค่าไฟฟ้าก็สูงขึ้น ค่าน้ำก็แพงกว่าเดิม ค่าเสื้อผ้าอุปกรณ์การเรียนของลูก ๆ ก็แพงทุกอย่าง น้ำมันราคาแพง ข้าวสารก็แพง เดิมซื้อเป็นถัง ตอนนี้ ซื้อเป็นถุง... ถ้าเปรียบกับข้าราชการอื่น ๆ ครูยังแย่มาก หนี้สินก็เยอะ เพราะเงินเดือนไม่พอใช้"

กลุ่มนักเรียน ยกเรื่อง "การเรียนพิเศษ" มาพิจารณา โดยช่วยกันให้เหตุผลว่า ตอนนี้ นักเรียนเรียนพิเศษกันมาก ยิ่งลูกคนมีเงินยิ่งเลือกที่เรียนได้ดีกว่า ทำให้คนที่ไม่ได้เรียนขาดความมั่นใจ และพุดคุยกับใครได้ไม่เต็มปาก แต่การเรียนพิเศษนั้น เด็กคิดด้วยเหตุผลง่าย ๆ ว่า

"ถ้าครูสอนดี เด็กตั้งใจเรียน หาหนังสือดี ๆ อ่าน ก็คงไม่ต้องเรียนพิเศษให้เสียเงินอีก"

กลุ่มแม่บ้าน นำเรื่อง "รักษาสุขภาพด้วยการรับประทานพืชผักพื้นบ้าน" โดยช่วยกันให้เหตุผลว่า พืชผักพื้นบ้าน เช่น ผักเพกา ยอดสะเดา ยอดกระถิน ชะอม ขี้เหล็ก ฯลฯ ปลอดภัยปราศจากยาฆ่าแมลงราคาถูก และยังมีคุณสมบัติเป็นยา เช่น บำรุงโลหิต บำรุงสายตา ช่วยให้ขับถ่ายดี มีกากใย ทำให้ไม่อ้วน เป็นเหตุผลที่สมาชิกในกลุ่มช่วยกันคิด ช่วยกันสนับสนุน และหาเหตุผลเพิ่มเติม จนได้ข้อสรุปที่พอใจร่วมกันว่า ปู ยา ตา ยาย พวกเราแข็งแรงสุขภาพดี เพราะกินพืชผักพื้นบ้านเป็นหลัก

กลุ่มผู้ปกครอง นำเรื่อง "การอบสมุนไพร" มาหาเหตุผลว่ามีประโยชน์อะไร หรือโทษอย่างไร เพราะเหตุใด เหตุผลทางลบที่กล่าวไว้

"หลานสาวที่เป็นพยาบาล เตือนว่าให้ระวังโรคติดต่อ พวกหวัดไอจามใส่กัน โรคผิวหนังก็ง่ายแล้ว ใครเป็นก็ติดกันได้ง่าย... ความร้อนถ้าร้อนไม่พอเชื้อโรคก็ไม่ตาย แต่จะยิ่งโต อบมากเสียน้ำ เกลือแร่ ในร่างกายออกมาก จะเพลีย..."

ผู้ปกครองอีกส่วนหนึ่งแย้งด้วยเหตุผลว่า "แต่อบแล้วสบายตัว หายเครียด หายปวดเมื่อยนอนหลับสบาย แถมได้คุยกับคนโน้นคนนี้ รู้จักคนเยอะ"

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน นำเรื่อง "ทำงานเมืองไทยดีกว่าไปเมืองนอก" มาเป็นประเด็นถกเถียงกัน แต่สมาชิกในกลุ่มทุกคนไม่ได้แยกเป็นสองฝ่าย หากแต่ช่วยกันหาเหตุผลว่าทำงานเมืองนอกดีอย่างไร ไม่ดีอย่างไร และทำงานเมืองไทยดีอย่างไร ไม่ดีอย่างไร ตัวอย่างความคิดและเหตุผล

"ไปเมืองนอกเหมือนได้เงินเยอะ แต่เสียเยอะเหมือนกัน เบี้ยไ้รายทางจีปาอะ เก็บกำเงินไว้แต่ไม่ได้ใช้ ถ้าโชคร้ายไม่มีเงินกำ แคมถูกโกงอีก พูดภาษาเขาก็ไม่ได้ เหมือนตายทั้งเป็น... อยู่บ้านเราได้เท่าใดกินเท่านั้น เป็นตายก็ได้เห็นหน้าลูกเมีย ญาติพี่น้อง..."

กลุ่มเป้าหมายทั้งห้ากลุ่ม สามารถให้เหตุผลประกอบการคิดได้ แม้เป็นเหตุผลที่ไม่ลึกซึ้งนัก แต่เห็นเหตุผลที่เป็นไปได้ ไม่เลื่อนลอย นำสังเกตว่ากลุ่มแม่บ้านและกลุ่มผู้ประกอบการมีพัฒนาการด้านการคิดดีขึ้นมาก คือ มีการอ้างอิง บัญชี ตา ยาย หรือผู้รู้ เช่น พยาบาล มาประกอบการคิดที่ให้น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

ลำดับที่ 6 ความสามารถในการคิดลึกซึ้ง และกระบวนการคิดลึกซึ้ง มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความเข้าใจอย่างถูกต้อง และลึกซึ้งในเรื่องที่คิด โดยสามารถเข้าใจสภาพต่าง ๆ ที่ซับซ้อนทั้งในภาพรวมและส่วนประกอบ ปรากฏผลจำแนกตามกลุ่มเป้าหมาย 5 กลุ่ม ได้ดังนี้

กลุ่มครู คิดเรื่อง "ทำไมเด็กไม่ชอบอ่านหนังสือ" โดยขยายประเด็นการคิดออกไปหลายแง่มุม เช่น "เพราะมีสื่ออื่น ๆ ที่น่าสนใจกว่า เช่น ทีวี เกมคอมพิวเตอร์ พวกนี้แย่งเวลาไปหมด โลกสมัยใหม่อะไร ๆ ก็ต้องรวดเร็ว ข่าวใหม่ ๆ เปลี่ยนแปลงทุกวัน น่าตื่นเต้น ส่วนหนังสือ ที่ต้องใช้เวลาอ่าน ต้องมีใจรัก พ่อแม่ ผู้ปกครองต้องปลูกฝัง ครูต้องซักงูด้ ๆ ตั้งแต่ตัวเล็ก ๆ ให้เริ่มดูภาพ... อ่านให้ฟัง..."

กลุ่มนักเรียน คิดเรื่อง "การบ้านมาก" โดยเริ่มตั้งข้อสังเกตว่าระยะหลังที่มีการปฏิรูปการศึกษา ครูให้การบ้านมากขึ้น ทุกวิชามีการบ้านกลับไปคิด ไปทำ เด็กคิดว่า "ครูเตรียมการสอนมากกว่าเดิม ทำงานหนักขึ้น จึงอยาก让孩子ทำงานหนัก ๆ ทำการบ้านเยอะ ๆ จะได้เก่ง ครูต้องสอนโดยให้เด็กเป็นศูนย์กลาง การบ้านที่เด็กทำเป็นการช่วยให้เด็กเข้าใจ เด็กต้องแบ่งเวลา ถ้าขยันก็จะทำเสร็จ..."

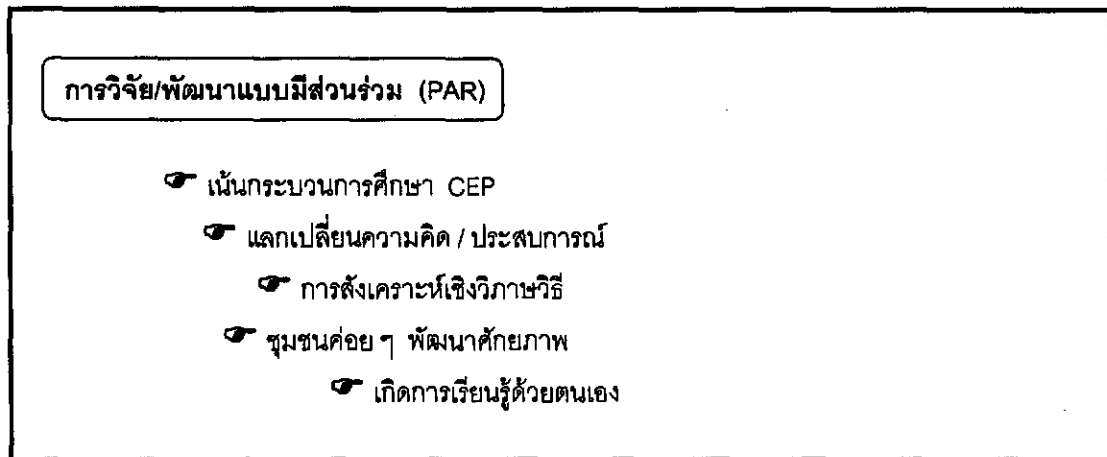
กลุ่มแม่บ้าน คิดเรื่อง "ห่วย" โดยบอกว่า "เล่นแล้วก็ติด ก็หวังไปลม ๆ แล้ง ๆ แต่ดีกว่าไม่ได้หวังอะไร ตื่นเต้นกันวันห่วยออก ที่ถูกกั๊กใจ เทียวควยโว ที่เสียไปเท่าไรแล้วก็ไม่รู้ ไม่เห็นใครเล่นห่วยแล้วรวยสักคนรู้ละ แต่ยังเล่น..."

กลุ่มผู้ประกอบการ คิดเรื่อง "ปลูกบ้านให้เช่า" ช่วยกันให้ความคิดเห็นว่า เป็นการลงทุนที่ได้ผลคุ้มค่า แม้จะใช้เวลายาวนาน... แม้จะกู้เงินมาปลูกบ้านก็ยังดี เพราะมีทางได้ค่าเช่ามาผ่อนธนาคารนานไป 10 ปี พอผ่อนหมดก็เก็บค่าเช่ากินไป ไม่ต้องรบกวนลูกหลาน

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน คิดเรื่อง "บ้านเอื้ออาทร" ว่า "รัฐบาลฉลาดมาก ใจบุญ คิดให้บ้านคนจนราคาก็พอสู้ได้ ไม่แพงเกินไป มีที่ซุกหัวนอนเป็นของตัวเองก็พอแล้ว คนเราที่สุด คือ บ้าน ถ้ามีบ้านแล้วก็มีหลักแหล่ง จะไปกินไปเที่ยวที่ไหนก็ติดกั๊กไม่มีเงินผ่อนบ้าน ทำให้เราเก็บเงินได้และอุ่นใจ..."

การคิดลึกซึ้งที่กลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มช่วยกันคิด ช่วยกันเลือกเรื่อง และทำตามที่คณะวิจัยแนะนำ ได้ผลของการคิดที่หลากหลายที่ส่งสัญญาณว่า มนุษย์ทุกคนคิดได้ ขอเพียงมีเรื่องให้คิด โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่หรือปัญหาที่เกิดขึ้น หรือเหตุการณ์ที่กำลังเป็นไปในสังคม คนบางกลุ่มที่ดูเหมือนยุ่งกับการทำมาหากิน แต่เนื่องจากการสื่อสารระหว่างบุคคลการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรื่องราว ทั้งในเชิงปรึกษาหารือขอคำแนะนำที่ชาวบ้านกระทำเป็นประจำอยู่แล้ว เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้พวกเขาได้คิดลึกซึ้งยิ่งขึ้น

กลุ่มเดิมทั้ง 5 กลุ่ม โดยใช้วิธีการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (PAR) เน้นกระบวนการศึกษา (Community Education Participation (CEP)) ดังแผนภูมิต่อไปนี้

กิจกรรมนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ระยะวางแผนปฏิบัติการ โดยครั้งนั้นมีการรวมตัวกันทำกิจกรรมคัดสรรเรื่องกันอย่างหลวม ๆ พอให้ได้เค้าโครงโดยสังเขป โดยคณะกรรมการคัดสรรเรื่อง ซึ่งประกอบด้วยบุคคลหลายฝ่าย ดังได้กล่าวมาแล้วในขั้นตอนที่ 1 เรื่องกระบวนการจัดทำแผนปฏิบัติการ หน้า 222 ในการพิจารณาคัดสรรเรื่อง ในครั้งนั้นได้ใช้กระบวนการ A.I.C. จนได้รายละเอียดในแผนพัฒนากิจกรรมที่ 4 เรื่องการคัดสรรเรื่องเพื่อฝึกคิด ดังรายละเอียดที่ได้นำเสนอไว้แล้ว ดังนั้นในการดำเนินกระบวนการวิจัยกิจกรรมที่ 4 ที่จัดทำขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่งนั้น เพื่อยืนยันมติเดิม และเพิ่มเติมรายละเอียดให้สมบูรณ์จนสามารถนำไปใช้ปฏิบัติการได้จริง โดยทีมวิจัยได้เชิญบุคคลต่าง ๆ ที่เคยได้รับเชิญในการทำแผนปฏิบัติการเข้าประชุมที่สถาบันราชภัฏพิบูลสงครามเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2544 เรื่อง "ร่วมกันคัดสรรเรื่องประเด็นปัญหาเพื่อพัฒนาการคิด"

การประชุมครั้งนี้ใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมง เน้นกระบวนการศึกษา (CEP) ด้วยวิธีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ โดยขยายรายละเอียดที่เคยกำหนดไว้ในแผนปฏิบัติการในกิจกรรมที่ 4 ทั้ง 8 ประเด็นให้คมชัดและมีรายละเอียดกำกับไว้ชัดเจนว่า เรื่องใดใช้กระบวนการคิดประเภทใด มีกิจกรรมอย่างไร ใช้เวลาเท่าไร เป็นต้น การตกลงกันดังกล่าวใช้การสังเคราะห์เชิงวิภาษวิธีที่เปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนได้แสดงความคิดเห็น อธิบายเหตุผล ยกตัวอย่าง ชี้ให้เห็นข้อดีข้อเสียด้วยการโต้แย้งถกเถียงจนเกิดกระบวนการอีกอย่างหนึ่งผสมผสานเข้ามานั่นคือกระบวนการ "Dialogue discussion between people with different opinion"

ตัวอย่างกระบวนการดังกล่าวที่ผ่านปากของภูมิปัญญาชาวบ้านและนักการศึกษายุคใหม่

"เรื่องการประหยัดที่ไม่ประหยัดนี้ไม่ต้องมีรายละเอียดกำกับหรอก เวลาที่ใช้ก็ไม่น่าจะตายตัว เพราะครูกับแม่บ้านคงคิดได้ไม่เท่ากัน..."

"ผมเห็นด้วยกับคุณลุง เรื่องไม่ต้องใส่รายละเอียด อย่างเรื่องเก็บตกที่อาจารย์ได้กรุณาให้เด็ก ๆ ไปช่วยจดช่วยหาก็มา แล้วให้พวกเราช่วยคัดเลือก ต้องขอบคุณทุกคนด้วยครับ หามาได้ตั้งเยอะแยะดี ๆ ทั้งนั้น... แต่เรื่องเวลาถ้าไม่กำหนดคงไม่ได้ ถ้าคิดในเวลาไม่เท่ากันแล้วผลที่ออกมาต่างกัน มันก็ตัดสินยาก เพราะอาจมีตัวแปรอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง..."

หรือบทสนทนาของแม่บ้านที่บอกว่า “ฉันชอบเรื่องเลขทะเบียนรถยนต์ ครูก็ช่างไปหามานะ มันอาจดูม่งายไม่ทันสมัย แต่น่าสนุก คงตกเตียงกันได้แยะ เรื่องเวลาฉันว่าต้องกำหนดให้เท่า ๆ กัน เรื่องละ กี่นาทีก็ว่าไป แล้วแต่เห็นเหมาะสม...”

“ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของเรื่อง” ศึกษานิเทศก์จากเทศบาลนครพิษณุโลก พูดต่อ “มาช่วยกัน ดูเรื่องเวลากันหน่อย เรื่องไหนจะใช้เวลาเท่าไร อย่างน้อยก็เรื่องละ 20 – 30 นาที จะให้เท่า ๆ กันทุกเรื่องคงไม่ได้”

“เรื่องที่เป็นนามธรรม ยาก ๆ เช่น เรื่องความเครียด เรื่องอำนาจเงินคงต้องใช้เวลา เป็นชั่วโมง” ผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการแสดงความเห็นเชิงโต้แย้งในประเด็นเรื่องเวลา “ส่วนเรื่องการจัดคำถาม การคิดคลอง อาจใช้สัก 20 – 30 นาทีได้”

ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาที่ได้รับเชิญมาทำวิจัยว่า “ถ้าเราได้รายละเอียดในการดำเนินกิจกรรม ครบถ้วนแล้ว อย่างลืมนำไปทดลองก่อน การให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย ทดลองทุกกลุ่ม หลังจากให้ความรู้ แบบกลุ่มย่อย ๆ แล้ว นำไปทดลองให้คิดใหม่อีกครั้ง จะเห็นผลที่ออกมาว่าต่างกันหรือไม่ เพียงใด...”

ผลของการคัดสรรเรื่อง ได้รายละเอียดทุกเรื่องที่กำหนดไว้ครบถ้วน เนื่องจากผู้ที่เสนอประเด็นว่า ควรคิดเรื่องอะไรบ้างนั้น ได้มอบให้ที่ประชุมในครั้งนั้นมอบหมายให้คณะกรรมการแต่ละเรื่องไปช่วยกันหาข้อมูล มานำเสนอในการประชุมครั้งนี้ ดังนั้นการประชุมครั้งนี้ หลังจากการประชุมยอมรับหลักการเดิมที่คงชื่อเรื่องไว้ ทุกเรื่อง แล้วจึงให้คณะกรรมการแต่ละเรื่อง ซึ่งกำหนดให้เรื่องละ 2 – 4 คนขึ้นไป ดำเนินการได้นำเสนอ รายละเอียดของเรื่อง โดยใช้เครื่องฉาย 3 มิติและแจกเอกสารเพื่อให้ได้พิจารณาอย่างถี่ถ้วน มีการแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นและประสบการณ์ ที่หลากหลายด้วยวิธีการสังเคราะห์วิภาษวิธี มี Dialogue ที่ใช้เวลาค่อนข้างนาน จนในที่สุดก็นำไปสู่การ Consensus คือ เลือกรวบรวมเรื่อง และนำความคิดเห็นที่หลากหลายมาสังเคราะห์ จนตกลง กันได้ ดังจะนำเสนอรายละเอียดในกิจกรรมที่ 5 เป็นลำดับต่อไป

กิจกรรมที่ 5 กระบวนการฝึกคิดอย่างมีวิจารณญาณ

หลังจากการคัดสรรเรื่องเพื่อฝึกคิดได้เรียบร้อยแล้ว ที่ประชุมได้มอบหมายให้ทีมวิจัยจัดทำเอกสาร ที่จะใช้ในการฝึกคิดทั้ง 8 เรื่อง โดยให้พิมพ์ตัวโต ๆ ใช้คำอธิบายสั้น ๆ ง่าย ๆ ให้ชัดเจน และกำหนดระยะเวลา ลงปฏิบัติการในสนามวิจัย โดยมีได้กำหนดตายตัวนัก เพียงแต่กำหนดช่วงเวลา แต่มีข้อแม้หรือเงื่อนไขว่า แต่ละเรื่องต้องฝึกในเวลาใกล้เคียงกัน กล่าวคือ กำหนดว่าเรื่องการจัดคำถามฝึกในสัปดาห์แรกของเดือนสิงหาคม 2544 เรื่อง การคิดคลองต้องฝึกในสัปดาห์ที่ 2 ทอยยฝึกเรื่องไป โดยไม่ทิ้งช่วงจนครบทั้ง 8 เรื่อง ภายในเวลา 2 เดือน หลังจากฝึกครั้งแรกต่อการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย ให้เวลาในการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยอีก 7 สัปดาห์ นับตั้งแต่สัปดาห์แรกของเดือนตุลาคม 2544 ถ้าสัปดาห์ที่สามของเดือนพฤศจิกายน 2544 เว้นว่าง 1 สัปดาห์ คือ สัปดาห์ที่ 4 ของเดือนพฤศจิกายน 2544 หลังจากนั้นอีก 8 สัปดาห์ นำแบบฝึกจากเรื่องที่คัดสรรแล้วทั้ง 8 เรื่อง ที่เคยฝึกไปครั้งแรกมาฝึกใหม่เป็นครั้งที่สอง ใช้เวลาอีก 8 สัปดาห์ ตั้งแต่สัปดาห์แรกของเดือนธันวาคม 2544 - ถึงสัปดาห์สุดท้ายของเดือนมกราคม 2545

นอกจากนี้ที่ประชุมยังเห็นพ้องต้องกันว่าการดำเนินการวิจัยในกิจกรรมที่ 5 ที่มุ่งเน้นการฝึกทักษะ เพื่อเพิ่มความรู้ความสามารถในการพินิจถ่องแท้ให้แก่กลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่มนั้นใช้การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion : FGD) ซึ่งมีลักษณะและกระบวนการในการวิจัย ดังแผนภูมิต่อไปนี้

FGD

- ☞ เป็นการสื่อสารที่เน้นการสร้างปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มสมาชิก 6 – 10 คน
- ☞ ประกอบด้วยผู้ดำเนินรายการ (Facilitator หรือ Moderator และผู้ร่วมสนทนา Participants)
- ☞ ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นอิสระ

กฎกติกา

- ☞ สร้างความเชื่อมั่นในกลุ่ม
- ☞ ยอมรับทุกคนเท่าเทียมกัน
- ☞ เป็นการมีส่วนร่วม
- ☞ พูดทีละคนเป็นธรรมชาติ ไม่แย่งกันพูด
- ☞ พูดในประเด็นทีละประเด็น

วิธีการสนทนากลุ่ม : เลือกผู้ร่วมสนทนาแบบเจาะจงตามกลุ่มเป้าหมาย
5 กลุ่ม

- ☞ เรียกชื่อตามความสัมพันธ์และให้เกียรติ
- ☞ นั่งเก้าอี้หรือพื้นตามวัฒนธรรมเป็นวงกลม
- ☞ สถานที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม
- ☞ เหมาะกับบริบทชุมชน
- ☞ มีเครื่องบันทึกเสียง
- ☞ มีผู้จดบันทึก
- ☞ ใช้เวลาไม่เกินชั่วโมงครึ่ง
- ☞ สนทนาเสร็จสรุปทันที

การออกแบบการสนทนากลุ่ม

1. กลุ่มลงสนาม

☞ ทีมวิจัยต้องทบทวนวัตถุประสงค์ / แนวทางการทำงาน

☞ เตรียมเอกสาร วัสดุ อุปกรณ์

2. เตรียมเก็บข้อมูล

☞ จัดสถานที่และที่นั่ง

☞ ทดสอบเครื่องมือ / อุปกรณ์

3. ดำเนินการ

☞ กล่าวทักทาย

เริ่มสนทนา

☞ ชวนเครื่องด้วยคำถามสบาย ๆ แบบปลายเปิด

☞ ถามแบบล้วงลึก (Probe) ให้มากที่สุด

☞ พยายามให้ทุกคนร่วมกันสรุป

4. ข้อควรคำนึง

☞ มีการยืดหยุ่น

☞ เสร็จการสนทนา ผู้ดำเนินรายการ ผู้จัดบันทึก ต้องรวบรวม

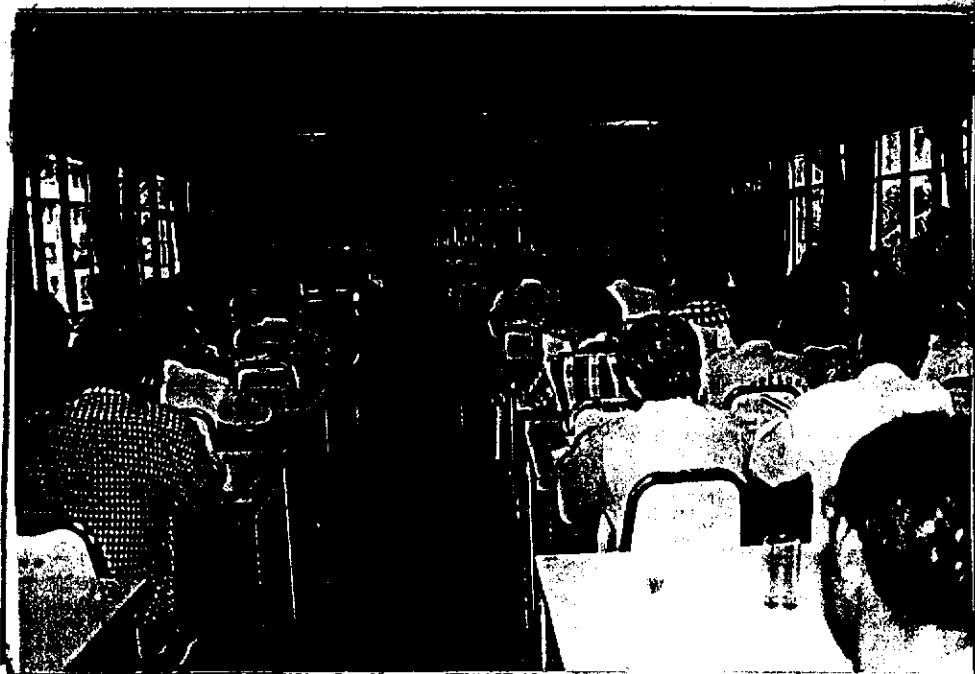
ข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ต่อไป

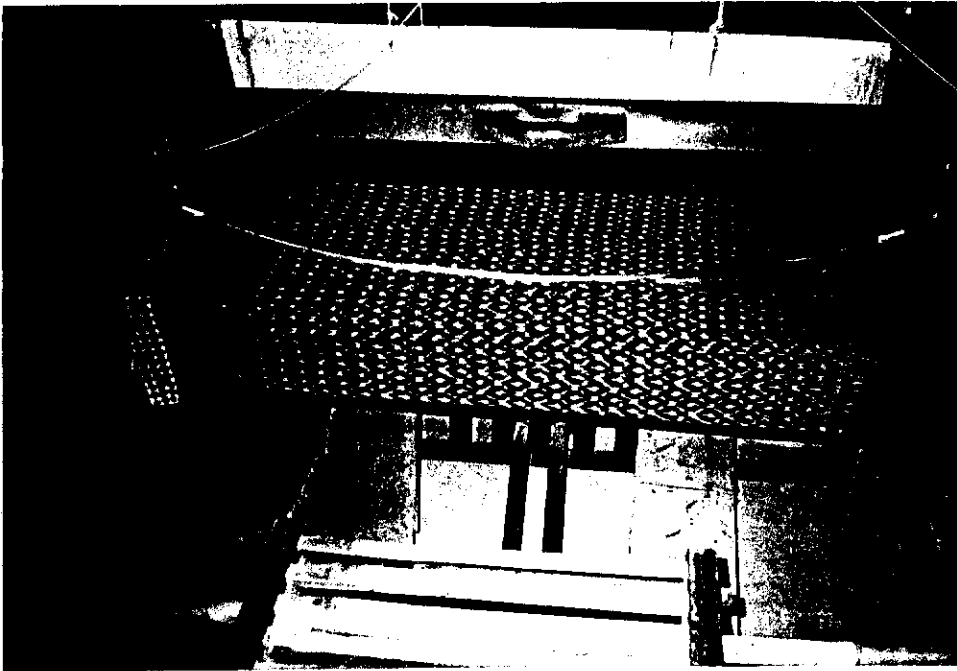
ร่วมเห็นตเห็น้อยทำแผนแสนสาหัส

ร่วมเป็นกลุ่มคิดปฏิบัติทุกแห่งหน

ร่วมถกเถียงเสวนาทุกผู้คน

ร่วมสรุปเหตุผลคิดไตร่ตรอง

ผลการจัดกิจกรรมเพิ่มทักษะความรู้ความสามารถในการพินิจถนอง

สืบเนื่องจากทีมวิจัยได้ใช้กระบวนการที่ส่งเสริมการเรียนรู้ที่ทุกฝ่ายเกี่ยวข้อง โดยเริ่มต้นง่าย ๆ จากพื้นฐานที่สามารถเข้าใจร่วมกันได้และเพิ่มความซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับ ทำให้ประชาชนหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยมากขึ้น ทั้งนี้เป็นแนวทาง Approach กับประชาชนมากกว่า เป็นเพียงวิธีการ ประกอบกับมีอุดมการณ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย จึงทำให้ได้รับความร่วมมือทุกกิจกรรมดังคำพูดของกรรมการชุมชนฝ่ายการศึกษาที่มีฐานะเป็นผู้ปกครองด้วยว่า

“งานนี้ดี... ไม่ได้ผูกขาดโดยนักวิชาการและนักวิจัย ทุกคนได้มีส่วนร่วมทั่วถึง การปฏิบัติก็เป็นรูปธรรม เราเข้าใจตรงกันมาตั้งแต่ต้น ร่วมคิดร่วมทำกันมาตลอด จนรู้สึกเหมือนเป็นงานของตัวเอง...”

คำกล่าวข้างต้นเกิดขึ้นได้โดยการร่วมแลกเปลี่ยนและรับทัศนะการรับรู้เกี่ยวกับปัญหาและกระบวนการทำความเข้าใจระหว่างทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันเสริมสร้างพื้นฐานความเข้าใจ การอธิบายหาคำตอบ การสรุปทบทวน หาแนวทาง และลงมือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องจากง่ายไปหายาก จากรูปธรรมไปหานามธรรม

เป็นปรากฏการณ์ที่ค่อนข้างประหลาดที่ชาวบ้านให้ความร่วมมือติดต่อกันไปเป็นเวลายาวนาน และไม่ขาดตอน กลุ่มแม่บ้านดูจะกระตือรือร้นมาก จะเป็นฝ่ายนัดหมายสถานที่และเวลาในการสนทนาล่วงหน้า ได้อย่างสม่ำเสมอ บางคนยังรับอาสาไปประสานงานนัดหมายกลุ่มอื่น ๆ ได้อีก เช่น กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มผู้ใช้แรงงาน ส่วนกลุ่มครูและกลุ่มนักเรียนนั้นไม่ยุ่งยากนัก เนื่องจากอยู่เป็นที่ เป็นทาง รู้เวลาเรียนเวลาสอน ประกอบกับการจัดสนทนากลุ่มทุกครั้งจะมีข้าวปลาอาหารเลี้ยงอย่างดี ตอบแทนน้ำใจชาวบ้านที่เสียสละเวลาให้เป็นการมากมายหลายครั้ง

เหนืออื่นใดคงเป็นความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ผู้วิจัยคุ้นเคยกับคนในชุมชนจนพูดเล่น พูดหัวกันได้ และรู้สึกเหมือนญาติมิตร ความเอื้อเฟื้ออาทรในทุกขุข การไปร่วมงานต่าง ๆ ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นบุญ งานแต่งงานตาย ความจริงใจที่หยิบยื่นให้กันอย่างสม่ำเสมอ ตั้งแต่ทำวิจัยระยะแรกยาวนานนับ 4 - 5 ปี ทำให้สัมพันธ์ภาพอันเกื้อหนุนแน่นสนิทจนไร้ช่องว่าง นักวิจัยบางคนเข้าไปช่วยเหลือด้วยการให้คำปรึกษาในปัญหาบางอย่างที่ชาวบ้านร้องขอ เช่น เรื่องการเงิน เรื่องการเรียนของบุตรหลาน เรื่องขึ้นโรงขึ้นศาล เหล่านี้คือที่มาของแรงดันที่ขับเคลื่อนกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน

ผลการฝึกคิดอย่างมีวิจารณญาณ จำแนกตามกลุ่มเป้าหมายได้ดังนี้

กลุ่มครู ให้ความรู้ในการร่วมกิจกรรมด้วยดีทุกครั้ง ทั้งก่อนและหลังการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย ในการฝึกครั้งแรกครูแสดงความคิดเห็นค่อนข้างดีทุกเรื่องที่กำหนดให้ฝึก แต่ใช้เวลาไม่มาก มักจะขอตัวไปทำงานต่อ ภายหลังการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยใน 7 ครั้ง ครูสนใจเรื่องที่ฝึกครั้งที่สองมากขึ้น คิดได้มากขึ้น คมชัดขึ้น เช่น ประเด็นเรื่อง “จริงไหมคำโน่ ของศรีไพร่ ใจพระ” ใช้เวลาถกเถียงกันนาน และให้เหตุผลโดยยกตัวอย่างเชิงขัดแย้งมากกว่าคล้อยตาม และขัดแย้งโดยสิ้นเชิงในความเชื่อเรื่อง “ศรี” ที่ว่าคำใดมี “ศรี” รวมอยู่ด้วยจะไม่น่าเป็นมงคล โดยครูคนหนึ่งสามารถอ้างจดหมายเหตุในรัชกาลที่ 5 ว่า

“คนจะดีชั่วอยู่ที่การกระทำ รัชกาลที่ 5 ยังบันทึกไว้ว่า แผ่นดินในประเทศไทยที่อุดมสมบูรณ์ยังมีสองสองแห่ง คือ ศรีสำโรง กับ นครไชยศรี...”

กลุ่มนักเรียน เป็นกลุ่มที่ให้ความร่วมมือมาตั้งแต่ต้น เริ่มสนุกตอนที่ครูให้ไปนั่งจด ข้อความที่เขียนไว้ท้ายรถบรรทุก ได้นำมาวิพากษ์วิจารณ์รอบ เพื่อเก็บคะแนนในชั้นเรียนไปแล้วครั้งหนึ่ง พอถึงตอน

ทำกิจกรรมฝึกคิดจริง ๆ เด็กคิดได้ดีทุกเรื่อง แต่ในการฝึกคิดครั้งแรก ความคิดของเด็กยังจำกัด อยู่ในวงแคบ ยังไม่รู้หลักและไม่ค่อยแตกฉาน เช่น คำถามก็ถามที่วกวนแต่เรื่องใกล้ตัว แต่ในการฝึกครั้งที่สอง หลังจากให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยไป 7 ครั้ง เด็กคิดได้เร็ว ได้มาก และลึกซึ้งขึ้นทุกเรื่อง เช่น เดิมเคยคิดแต่ว่า “อยากรวย อยากมีเงิน เงินคืออำนาจ” แต่กลับคิดในเรื่อง “อำนาจเงิน” ได้ว่า “คนซื้อได้ แต่วัตถุ ความสุข ความรัก ความจริงใจ หาซื้อไม่ได้...” หรือเรื่อง “ความเครียด” เด็กคิดได้เร็วมาก และสามารถอธิบายให้เหตุผลประกอบได้ บางคนอ้างอิงหลักฐานจากหนังสือ แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการ “คิดเป็น” ตามทฤษฎีของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ ดังที่เด็กคนหนึ่งกล่าวว่า

“เรื่องความเครียดนี่นะเธอ ฉันอ่านเจอในหนังสือใกล้หมอ เขาบอกไว้น่ากลัวเขี้ยวว่า เดียวนี้ คนเครียดมาก เพราะห่วงมากแล้วไม่ได้ดังหวัง... พุดง่าย ๆ คือ ไม่ได้ดังใจก็เครียด รดซึ่งหนวุกก็เครียด มีคนอื่น มาทำให้เครียด เขายังบอกวิธีจัดการความเครียดให้ด้วย...”

กลุ่มแม่บ้าน เป็นกลุ่มที่มีพัฒนาการสูงขึ้นมาก สังเกตได้จากครั้งที่ฝึกคิด ชาวบ้านกลุ่มนี้ ไม่ค่อยให้ความร่วมมือ โดยอ้างว่าติดธุระต้องทำโน่นทำนี่ แท้จริงแล้วเป็นเพราะขาดความมั่นใจ มิใช่ไม่มีน้ำใจ แต่หลังจากร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กันหลายครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย โดยใช้วิธีการแบบง่าย ๆ ประเภท “พูดจาประชาชนบ้าน” หลังจากนำเรื่องไปทดลองให้คิดเป็นครั้งที่สอง แม่บ้านคิดได้ดีขึ้น แม้ไม่มากและลึกซึ้งเท่ากลุ่มครู แต่นับว่าเข้าใจตนเอง เข้าใจสังคม และเข้าใจโลกดีขึ้น ดังจะเห็นได้จากคำพูดของแม่บ้านคนหนึ่งที่แสดงความคิดเห็นเรื่องเลขทะเบียนรถว่า “เลขดีแคไหน ให้คนเมาขับ ไม่ตกถนน ก็ลงคลอง” ตลอดจนความคิดเห็นเรื่อง “อำนาจเงิน” ที่ยกตัวอย่างให้คนในกลุ่มได้ยินว่า “ยายแจ่มมันบ่นว่า แฟนมันไม่รัก เก็บเงินได้ก็ไปทำตั้งทำมูกให้โด่ง จนยิ้มไม่ได้... แฟนทิ้งไปแล้ว” ต่างกันความคิดตอนแรกที่บอกว่า “เงินใครไม่อยากจะ ใครว่าไม่ดี ให้มาถมน้ำลายรดหน้าฉันได้ทุกวัน”

กลุ่มผู้ปกครอง สมาชิกในกลุ่มนี้ มีทั้งคนที่มีความรู้และชาวบ้านที่อ่านออกเขียนได้ แต่ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดจนบางคนเป็นญาติกันทำให้พูดจาแสดงความคิดเห็นกันโดยไม่เกรงใจ ให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมดี หากใครขาดหายไปก็มีการฝากด้วยคำมาขออนุญาตหรือบอกเหตุผล เช่น “ลูกถูกรถชน” หรือ “แม่ป่วยหนัก” การคิดของคนในกลุ่มนี้ค่อนข้างดีทั้งสองครั้ง เหมือนได้รับอิทธิพลจากคนที่มีความรู้ในกลุ่ม แต่การคิดครั้งที่สองดีกว่าครั้งแรก เพราะผ่านการฝึกคิดมาหลายครั้ง โดยเฉพาะการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย ผู้ปกครองคนหนึ่งบอกว่า “อาจารย์คงสอนเด็กเก่งมากนะคะ พุดเรื่องยาก ๆ ให้ง่ายได้ ถ้ารู้ว่เรียนหนังสือง่ายยังงี้ ฉันไปเรียนแข่งกับลูกหลานแล้ว...”

คำพูดที่บอกว่าเข้าใจ มีความรู้ดีขึ้น สะท้อนให้เห็นได้จากการคิด การตั้งคำถาม ความแหลมคม และแง่มุมที่คิดได้ลึกซึ้งขึ้นกว่าเดิม เช่น เรื่องความเครียด คนในกลุ่มนี้สามารถคิดได้ว่าเป็นเพราะ “ไม่มีอำนาจในบ้าน การทำร้ายร่างกาย และปัญหาความสัมพันธ์กับญาติ” หรือเรื่อง “อำนาจเงิน” เดิมเคยคิดว่าเงินมีความหมายมาก แต่ตอนหลังคิดว่า “ฉันหาหมอกินยาเป็นกำมือ ยังนอนไม่หลับ”

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน เป็นกลุ่มที่มีท่าทีเกรงอกเกรงใจและระมัดระวังตัวตั้งแต่ต้น เมื่อให้ร่วมทำกิจกรรมข้อใดก็ตั้งใจฟัง ตอนแรก ๆ เมื่อไม่เข้าใจ สงสัย จะไม่กล้าถาม หรือหันไปถามเพื่อน ทั้ง ๆ ความคิดครั้งแรกไม่ค่อยสิ้นไหล บางครั้งสะดุด เพราะถูกเพื่อนเบรค แล้วพาลหยุดไม่กล้าคิดต่อ แต่ในการทดลองให้คิดครั้งที่สอง หลังจากให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยไป 7 ครั้ง โดยทีมวิจัยย้ำว่ากลุ่มอื่น ๆ ก็รู้เท่ากันรู้เรื่องเหมือนกันหมด ความรู้ที่ได้รับพวกเขากล่าวว่า “พวกผมมั่นใจขึ้น เข้าใจแล้วทำไมคนเราต้องคิด 3 ด้าน ถ้าคิดแต่ตัวเองก็อาจ

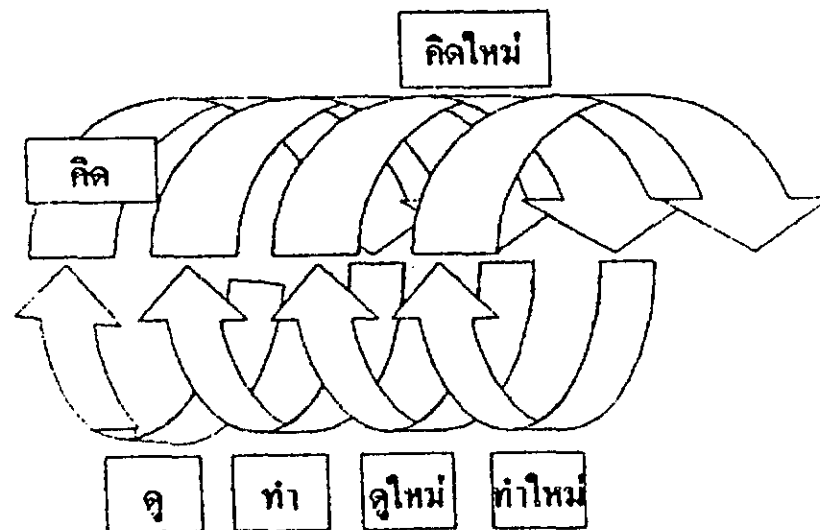
เสียหายกับคนอื่น คนคิดแต่เรื่องคนอื่น ตัวเองก็เดือดร้อน ส่วนเรื่องตำรับตำราผมไม่มีเวลาอ่านหรอก ได้แต่ฟังข่าว อย่างมากก็อ่านหนังสือพิมพ์... ฟังคนเขาพูดเขาวิจารณ์... ได้ความรู้เยอะเหมือนกัน"

ด้วยเหตุนี้เมื่อให้คิดวิเคราะห์ โดยนำเรื่องการซื้อรถยนต์ จากเดิมเดินหนีไม่อยากคิด กลับเป็นกลุ่มที่สามารถคิดแยกแยะได้รายละเอียดมากที่สุด ทั้งยังสามารถจำแนกเป็นประเด็นย่อย ๆ ได้มากมาย เช่น "ตัวถัง ประตู เครื่องยนต์ หม้อน้ำ พวงมาลัย เบรก คอมไฟหน้า พ.ร.บ."

เรื่องความเครียด กลุ่มผู้ใช้แรงงานสามารถพูดขยายความอธิบายให้เหตุผลประกอบได้มาก เช่น "คู่สมรสมีผู้ คู่สมรสห่างเหิน ปัญหาทางเพศ การทำร้ายร่างกาย..." หรือความคิด เรื่องอำนาจเงินที่ครั้งแรกเคยคิดว่า "ไปไหนก็ได้ ประเทศไหนก็ได้ ขอให้ได้เงินมาก ๆ" กลับคิดอย่างสุขุมขึ้นว่า "อยู่ที่ไหนก็ไม่เหมือนบ้านเรา ถ้าไม่โลภมาก กินอยู่ประหยัด ถึงปากกัดตีนถีบก็มีความสุขได้ อยู่กับครอบครัวดีกว่า..."

กระบวนการของ PAR และการสนทนากลุ่มที่ผู้วิจัยใช้ฝึกทักษะเพื่อเพิ่มความรู้ความสามารถในการพินิจกลั่นกรองดำเนินอย่างต่อเนื่อง มีลักษณะดังแผนภูมิต่อไปนี้

กระบวนการของ PAR : ดำเนินอย่างต่อเนื่อง

จากแผนภูมิอธิบายได้ว่า การคิดเป็นกระบวนการทางสมองที่เกิดขึ้นเมื่อมีสิ่งเร้ามากระตุ้น ทำให้จิตและสมองเกิดการคิด เมื่อจิตหรือสมองคิดแล้วได้ผลของการคิด ซึ่งเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพที่ช่วยให้ปัญหา ความต้องการ หรือความสงสัยหมดไป ดังนั้นการจัดสถานการณ์เพื่อให้เกิดการคิด หรือฝึกการคิด เป็นการจัดสิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาสมองให้มีประสิทธิภาพในการคิด การคิดแล้วคิดอีก คิดหลาย ๆ ครั้ง ประกอบกับประสบการณ์เสริมด้านการดู และการลงมือกระทำ ลงมือปฏิบัติ ซ้ำ ๆ จะช่วยให้คนเราคิดได้ และได้ความคิดใหม่ และทำให้ระดับความคิดเปลี่ยนแปลงได้

กิจกรรมที่ 6 กระบวนการจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด

ในแผนปฏิบัติการกำหนดให้เชิญผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการศึกษา ด้านการพัฒนาหลักสูตร ภูมิปัญญาชาวบ้าน นักจิตวิทยา นักพัฒนาชุมชน ตัวแทนประชาชนในพื้นที่และคณะครูอาจารย์ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ จัดทำหลักสูตรเสริมระบบความคิด โดยทดลองใช้กับนักเรียนที่เรียนวิชาภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และได้ตั้งข้อสังเกตว่าหลักสูตรกลางได้พยายามสอดแทรกการคิดอย่างมีวิจารณญาณไว้ทุกรายวิชา เพียงแต่ผู้สอนอาจมิได้เน้นย้ำเท่าที่ควร จึงไม่บรรลุจุดประสงค์ ดังนั้นควรให้ความสำคัญในเรื่องนี้ โดยจัดทำเป็นหลักสูตรเสริมที่มีรายละเอียดต่าง ๆ คือ 1) จุดมุ่งหมาย 2) โครงสร้างเนื้อหา 3) การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน 4) การประเมินผล 5) เน้นโครงสร้างที่กลมกลืนกับวัฒนธรรมและความต้องการของชุมชน การออกแบบยืดหยุ่นใช้เวลาไม่มาก และ 6) เป็นหลักสูตรเฉพาะกิจ จัดเพื่อผู้เรียนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยมุ่งเน้นให้เกิดทักษะและความสามารถในการพินิจกลั่นกรอง เพื่อให้ได้หลักสูตรเสริมที่มีลักษณะดังกล่าว หลังจากการฝึกคิดอย่างมีวิจารณญาณเป็นครั้งที่สอง และเปรียบเทียบระดับการเปลี่ยนแปลงด้านความสามารถในการคิดครั้งแรกก่อนให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยกับหลักการการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยปรากฏผลออกมาชัดเจนว่า กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มมีความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณดีขึ้น ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ดังรายละเอียดในตารางหน้า 274 - 284 เพื่อสานต่อความคิดที่กำลังออกมาให้เติบโตในสมองที่เยาว์วัย ที่มีพื้นฐานด้านการคิดมาแล้วอย่างต่อเนื่อง จึงได้รับดำเนินการอย่างทันทั่วถึง เพื่อมิให้ไฟมอดเชื้อ โดยครั้งนี้มีขอบเขตแคบลง กล่าวคือ เจาะจงสร้างหลักสูตรเสริมระบบคิด เพื่อใช้กับนักเรียนกลุ่มเดียวเท่านั้น โดยหวังผลว่านักเรียนกลุ่มนี้ ซึ่งเป็น “รุ่นพี่” ของโรงเรียน จะมีบทบาทผลักดัน หนุนเสริมให้เกิดกระแสการคิดอย่างมีวิจารณญาณได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะนักเรียนกลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้แก่โรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเป็นกรรมการนักเรียน การมีหน้าที่ดูแลห้องสมุด ดูแลรุ่นน้อง ดูแลความเรียบร้อยภายในโรงเรียน ตลอดจนการจัดบอร์ดจัดนิทรรศการ การทำหน้าที่เป็น “หมอภาษา” ที่เป็นโครงการดีเด่นของโรงเรียน และได้รับงบประมาณในการดำเนินการ 14,000 บาท มีอาจารย์สุปราณี กัลปนารท เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ และฝึกเด็กนักเรียนกลุ่มนี้ให้ทำหน้าที่เป็น “หมอภาษา” เพื่อแก้ปัญหาการออกเสียงภาษาไทย ปัญหาการบริโภคข่าวสาร และการวิเคราะห์สาร การเลือกนักเรียนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มเป้าหมายนั้นเป็นมติในที่ประชุมของโรงเรียนวัดจันทน์ตะวันตก มิตรภาพที่ 73 ที่เล็งเห็นว่าเด็กกลุ่มนี้เคยผ่านการอบรมมาแล้วหลายเรื่อง และสามารถนำความรู้ ความเข้าใจขั้นต้น ตลอดจนวิธีการไปใช้ปฏิบัติจริงในโรงเรียนและยังขยายผลไปสู่นักเรียน ผู้ปกครอง และคนกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชนได้

ขั้นตอนกระบวนการจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด

ประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “การจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด” เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2545 ณ โรงเรียนวัดจันทน์ตะวันตก มิตรภาพที่ 73 ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย บุคคลต่อไปนี้

- 1) ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจันทน์ตะวันตก มิตรภาพที่ 73
- 2) ผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการโรงเรียนวัดจันทน์ตะวันตก
- 3) อาจารย์โรงเรียนวัดจันทน์ตะวันตก จำนวน 10 คน
- 4) กรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2 คน
- 5) ภูมิปัญญาชาวบ้าน 2 คน
- 6) ประธานชุมชนวัดจันทน์ตะวันตก
- 7) กรรมการชุมชนฝ่ายการศึกษา

- 8) กรรมการชุมชนฝ่ายประชาสัมพันธ์
- 9) ศึกษาานิเทศก์กองการศึกษาสำนักงานเทศบาลนครพิษณุโลก 2 คน
- 10) ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาจากสถาบันราชภัฏ 2 คน
- 11) คณะวิจัยที่ประกอบด้วยนักพัฒนาชุมชน นักจิตวิทยา นักภาษา นักการศึกษา และ

นักบริหารการศึกษา รวม 6 คน

การประชุมในภาคเช้าเป็นการอภิปรายโดยคณะผู้เชี่ยวชาญ 5 คน ประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาและการพัฒนาหลักสูตรจากสถาบันราชภัฏพิษณุโลกสงคราม ศึกษาานิเทศก์ฝ่ายการศึกษาเทศบาลนครพิษณุโลก กรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และภูมิปัญญาชาวบ้าน หลังจากการให้ความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังผ่านไปประมาณ 2 ชั่วโมง ก็ถึงเรื่องการปฏิบัติการจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด ซึ่งได้มีการเสนอความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง เช่น ผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันราชภัฏบอกว่

“หลักสูตรเป็นผลผลิตของแต่ละช่วงเวลา การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรที่ประสบความสำเร็จ จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลที่เกี่ยวข้อง... ต้องทำเป็นกลุ่มอาศัยความร่วมมือจากกลุ่มต่าง ๆ ทุกระดับ... เป็นกระบวนการของการตัดสินใจเลือกจากทางเลือกที่มีอยู่ในหลาย ๆ ทาง... อย่างของเราจะใช้เด็กกลุ่มไหน ห้องไหนเป็นกลุ่มทดลอง คงไม่ต้องทำพร้อม ๆ กัน ทั้งโรงเรียน เพราะโครงการนี้ไม่ได้มีกิจกรรมเดียว...”

กรรมการชุมชนฝ่ายการศึกษา เสนอว่า “การออกแบบหลักสูตร ต้องเหมาะสมระหว่างวัสดุกับวิธีการ ควรจัดทำเอกสารเพิ่มเติมและเน้นโครงสร้างที่กลมกลืนกับวัฒนธรรมและความต้องการของสังคม”

อาจารย์สอนภาษาไทยจากโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก ถามว่า “หลักสูตรเสริมระบบคิดที่จะใช้กับเด็ก ม.2 ในวิชาภาษาไทยนั้น ต้องเป็นหลักสูตรที่เน้นเนื้อหา เน้นตัวผู้เรียน หรือเน้นปัญหาสังคม”

ผู้อำนวยการโรงเรียนที่มีฐานะเป็นนักวิจัย ตอบแทนทุกคนว่า

“ในการคิดก็อย่าทิ้งทฤษฎีที่ฝึกมาแล้ว ต้องนำทฤษฎี “คิดเป็น” ไปใช้ด้วยทุกครั้ง มันจะพิจารณาทางใดทางหนึ่งคงไม่ได้ ต้องดูทั้งเนื้อหา ตัวผู้เรียน และเรื่องที่เป็นปัญหาอยู่ในสังคมของเราด้วย... ผมพูดอย่างนี้ไม่ทราบว่าคุณหรือเปล่า”

“คงต้องจัดทำหลักสูตรให้กับนโยบายการปฏิรูปการศึกษาด้วย” ผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันราชภัฏอีกคนหนึ่งเสริม “การวางแผนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุวัตถุประสงค์ รายละเอียด 4 ด้านต้องชัดเจน คือ เรื่อง จุดมุ่งหมาย โครงสร้างด้านเนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผล หลักสูตรที่เราจะทำนั้นผมว่าเป็นหลักสูตรเฉพาะกิจ การออกแบบต้องยืดหยุ่น และไม่ควรใช้เวลาทำมาก ยิ่งมติในที่ประชุมกำหนดให้ใช้วิชาภาษาไทย ระดับ ม.2 เท่านั้นก็ยิ่งง่ายและเร็วขึ้นมาก นำหลักเกณฑ์ที่รู้ไปจัดทำในกลุ่มอาจารย์ที่สอนภาษาไทย แล้ว เอามาดูกันอีกครั้งก็คงใช้ได้”

ศึกษาานิเทศก์กองการศึกษาเทศบาลนครพิษณุโลก กล่าวทบทวนเรื่องมติในที่ประชุมว่า “อย่าลืมว่า เมื่อทุกคนในที่ประชุมมีความเห็นตรงกันว่า วิธีสร้างหลักสูตรเสริมระบบคิด ตามหลักประชาธิปไตยในโรงเรียนให้นำแนวคิดเรื่อง “ช่วยครูฝึกประชาธิปไตยให้แก่เด็ก” และเรื่อง “กระบวนการกลุ่ม” ของอาจารย์ ดร.ทิศนา ขัมมณี มาเป็นหลัก เอกสารนี้ผมจะมอบไว้ให้ใช้ศึกษา...”

อาจารย์ภาษาไทยได้นำเสนอแผนการสอนภาษาไทยที่เสริมระบบคิดของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โดยเริ่มต้นตั้งแต่การสร้างแบบสำรวจนิสัยการเรียน ซึ่งเท่ากับเป็นการฝึกให้นักเรียนรู้จักวิเคราะห์ตนเอง ให้ที่ประชุมร่วมกันพิจารณาว่าควรมีคำถามเรื่องใดบ้าง จำนวนกี่ข้อ จำแนกเป็นหมวดใหญ่ ๆ เกี่ยวกับการปฏิบัติในโรงเรียน เช่น 1) นิสัยในการเรียนทั่วไป 2) นิสัย ในการอ่านและจดคำบรรยาย 3) การตั้งสมาธิ 4) การแบ่ง

เวลาในการเรียน ที่ประชุมเห็นด้วยในประเด็นย่อย ๆ ทั้ง 4 ข้อ และช่วยกันระดมความคิด สร้างคำถามตามลักษณะย่อยดังกล่าว ได้คำถามเกี่ยวกับนิสัยในการเรียนทั่วไป 20 ข้อ นิสัยในการอ่านและจดคำบรรยาย 5 ข้อ การตั้งสมาธิ 4 ข้อ การแบ่งเวลา 11 ข้อ รวม 40 ข้อ มีการเฉลยคะแนนแบบสำรวจนิสัยรักการเรียนแต่ละด้าน และนำคะแนนที่ได้ในแต่ละด้านมาแปรผล ลำดับต่อไปเป็นใบงานเรื่องสรุปนิสัยการเรียนของฉัน และเรื่องแผนการปรับปรุงผลการเรียน

ส่วนการทำแผนการสอน เพื่อเสริมระบบคิดของนักเรียนนั้น ได้นำหลักสูตรวิชาภาษาไทย มาพิจารณาในที่ประชุม โดยการแจกเอกสารและฉายภาพให้เห็น โดยใช้เครื่องฉาย 3 มิติ จนในที่สุดที่ประชุมมีมติคัดเลือกเรื่องมาทำแผนการสอนได้ดังนี้ (ดูรายละเอียดในภาคผนวกที่ 3)

1. เรื่องการอ่านเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์ ได้ช่วยกันกำหนดสาระสำคัญ จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดผลประเมินผล รวมทั้งกิจกรรม เสนอแนะ บันทึกลงหลังการสอน และมีภาคผนวกประจำแผนการสอน รวมทั้งแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

อนึ่งในส่วนที่เป็นกรณีตัวอย่างนั้น ที่ประชุมได้นำเรื่องต่าง ๆ มานำเสนอ ในสมาชิกร่วมกันพิจารณาว่า เรื่องเหมาะสมหรือไม่เพียงใด จำนวนเรื่องที่นำเสนอมีจำนวนมาก ที่ประชุมได้คัดเลือกไว้เป็นกรณีตัวอย่างให้ฝึกคิด 6 กรณี คือ กรณีของสุมาลี วีระ ลัดดา ชิงชัย จิตรา สุรพล ศึกษาในใบงานเรื่อง “ถ้าเป็นฉัน” โดยให้นักเรียนฝึกวิเคราะห์กรณีตัวอย่างและสรุป ในตาราง

นอกจากนี้สมาชิกในที่ประชุมได้คัดเรื่อง เต่กับหนุ่ม และบทความที่เอื้อต่อการใช้ความคิด วิเคราะห์ญาณ และแบบฝึกวิเคราะห์วิจารณ์ มีแบบสังเกตพฤติกรรมนักเรียน โดยกำหนดให้สังเกตพฤติกรรมในด้านต่อไปนี้ คือ 1) ความสนใจ 2) การแสดงความคิดเห็น 3) การตอบคำถาม 4) การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น 5) ความรับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมาย

ส่วนรายการที่ประเมิน ได้แก่ 1) การจับใจความสำคัญ 2) การตีความจากเรื่องที่อ่าน 3) การแสดงความคิดเห็นจากเรื่องที่อ่าน 4) การแสดงความคิดเห็นต่อเรื่องที่อ่าน 5) การวิเคราะห์วิจารณ์เรื่องที่อ่าน

2. เรื่องการฟังเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์ ดำเนินการทำนองเดียวกับเรื่องการอ่านเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์ แต่ต่างกันในเรื่องสาระสำคัญ จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดผล การประเมินผล กิจกรรมเสนอแนะ ข้อเสนอแนะหัวหน้าสถานศึกษาหรือผู้นิเทศก์การสอน และมีบันทึกหลังการสอนของครู

ในภาคผนวกประจำแผนการสอนเรื่องการฟังเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์ ประกอบด้วยเกมชิงไหวชิงพริบ แบบทดสอบก่อนเรียน แบบเฉลยคำตอบ มีการจัดกระทำใบความรู้ เรื่อง การแยกข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็น และการฟังเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์ โดยให้ที่ประชุมช่วยกันคัดเลือกเรื่องที่นำเสนอต่อที่ประชุมด้วยเอกสาร และฉายภาพด้วยเครื่องฉาย 3 มิติ มติที่ประชุมเห็นชอบให้นำเรื่อง “รศ.นพ.สมหวัง ด่านวิชัย...” และทำบทบรรยายประกอบบันทึกแถบบันทึกเสียง เรื่อง “จรรยาช่าง”

การกำหนดแบบสังเกตพฤติกรรมนักเรียน คณะผู้จัดทำได้นำเสนอ โดยได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมว่า ให้สังเกตพฤติกรรมการทำงานกลุ่มในด้านต่อไปนี้ คือ 1) รับฟังความคิดเห็นของสมาชิก 2) ความรับผิดชอบในการทำงานกลุ่ม 3) การเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี 4) การทำงานอย่างมีขั้นตอน 5) มีความสามัคคีในหมู่คณะ 6) ทำงานเสร็จตรงเวลา

นอกจากนี้ยังมีแบบสังเกตพฤติกรรมการทำงานของนักเรียนเป็นรายบุคคลในด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ
1) ความรับผิดชอบ 2) สนใจใฝ่รู้ 3) ให้ความร่วมมือกับกลุ่ม 4) ฟังความคิดเห็น ของผู้อื่น 5) มีมารยาทในการฟัง
6) มีมารยาทในการพูด 7) วางแผนการทำงานได้ 8) สรุปได้ 9) วิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล 10) สนุกสนาน
ในการทำงาน 11) ประเมินตนเอง 12) เห็นคุณค่างานของตนและผู้อื่น

ผลการจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด

1. หลักสูตร เรื่อง การอ่านเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์

ครูผู้สอนนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก บันทึกผลหลังการสอน
ดังนี้

1. ผลการสอน

1.1 สังเกตนักเรียนสนใจเข้าร่วมกิจกรรม และช่วยกันวิเคราะห์วิจารณ์ตัวอย่าง
จับใจความสำคัญและตีความเรื่องที่อ่าน พร้อมแสดงความคิดเห็น ทำให้บรรยากาศในการเรียนสนุกสนาน และ
ผ่านเกณฑ์การประเมินพฤติกรรมนักเรียน ส่วนการประเมินการอ่าน เพื่อวิเคราะห์วิจารณ์อยู่ในระดับ 3 คือ ระดับ
ดีทุกคน

1.2 ผลการทำแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนเรื่องการอ่านเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์
แบบปรนัยจำนวน 10 ข้อ นักเรียนผ่านเกณฑ์ร้อยละ 70 ทุกคน

2. ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนและเทคนิคการสอน

การให้นักเรียนวิเคราะห์วิจารณ์ตัวละครหรือกรณีตัวอย่าง ทำให้นักเรียนเป็นคนมีเหตุผล
มากขึ้น และนักเรียนผ่านเกณฑ์การประเมินทุกคน

2. หลักสูตรเรื่องการฟังเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์

ครูผู้สอนบันทึกผลหลังการสอน ดังนี้

1. ผลการสอน

1.1 นักเรียนสนใจการเรียนดีขึ้น จับใจความสำคัญและตีความจากเรื่องที่กำหนดให้
ได้ สามารถแยกข้อเท็จจริง รวมทั้งวิเคราะห์วิจารณ์เรื่องที่ฟังได้ ผ่านเกณฑ์การสังเกตพฤติกรรมนักเรียนระดับ 2
คือ ปานกลาง และผ่านการประเมินผลการปฏิบัติงานกลุ่มร้อยละ 70 ทุกคน

1.2 ผลการทำแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน เรื่อง “การฟังเพื่อวิเคราะห์
วิจารณ์” แบบปรนัย 10 ข้อ นักเรียนผ่านเกณฑ์ที่กำหนดร้อยละ 70 ทุกคน

2. ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนและเทคนิคการสอน

นักเรียนมีเจตคติที่ดีขึ้นในการเรียนภาษาไทย เพราะได้ร่วมกลุ่มกันคิด ทำให้ผ่านเกณฑ์
การสังเกตพฤติกรรมนักเรียน และผ่านการประเมินผลการปฏิบัติงานกลุ่มทุกคน

ข้อสังเกตจากผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง การใช้หลักสูตรเสริมระบบคิด คณะผู้เชี่ยวชาญด้านการประเมิน
ผลมีความเห็นว่า “ผลการเรียน เรื่อง การฟังเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์พฤติกรรม นักเรียนไม่ตีค่าพฤติกรรม เรื่อง
การอ่านเพื่อการวิเคราะห์วิจารณ์ ทั้งนี้อาจเกิดจากปัจจัยบางอย่าง อันเนื่องมาจากธรรมชาติของมนุษย์ที่มัก
ไม่สนใจฟัง หรือขณะฟังมีเรื่องอยู่ในสมอง ทำให้ความสนใจลดลง หรืออาจเป็นเพราะผู้ฟังพอใจฟังเฉพาะเรื่องที่
ตนเองชอบ ปฏิเสธเรื่องที่ไม่ชอบ โดยอาจแสดงออกอย่างเสแสร้งว่าสนใจทั้ง ๆ ที่ไม่สนใจจริงจึง”

ผู้เชี่ยวชาญอีกคนหนึ่งประเมินว่าที่ผลด้านการฟังไม่ดีนัก ในด้านพฤติกรรมของผู้เรียน “อาจเป็นเพราะการฟังไม่เหมือนการอ่าน คือ ฟังครั้งเดียว แต่การอ่านสามารถอ่านทวนซ้ำได้เท่าที่ต้องการ การฝึกทักษะและความสามารถในการฟังจึงต้องใช้เทคนิคการสอน และใช้สื่อที่น่าสนใจเป็นพิเศษ จึงสามารถดึงดูดความสนใจได้...”

อย่างไรก็ตามคณะผู้เชี่ยวชาญอันประกอบด้วย นักการศึกษา นักจิตวิทยา และนักวัดผลประเมินผล มีความเห็นตรงกันว่า “นักเรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์วิจารณ์ และมีวิจารณญาณในการคิดลึกซึ้งกว้างขวางขึ้น ซึ่งดูได้จากการทำแบบฝึกหัด และสังเกตจาก พฤติกรรมในขณะทำงานกลุ่ม ซึ่งอิทธิพลของกลุ่มช่วยผลักดันให้เด็กกล้าคิด และมีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย คือ รู้จักฟังความเห็นของผู้อื่น ยอมเปลี่ยนความคิดเห็นเมื่อพิจารณาว่าเหตุผลของผู้อื่นเหนือกว่า ถูกต้องกว่า...”

การทดลองใช้หลักสูตรเสริมระบบคิด อันเริ่มตั้งแต่การฝึกให้เด็กได้รู้จักตนเอง โดยการสำรวจนิสัยการเรียนของตน โดยการพิจารณาคำถามที่ต้องใช้ความคิด 40 ข้อ คณะวิจัย ได้สังเกตพฤติกรรมของนักเรียนทุกระยะ พบว่านักเรียนตอบคำถามอย่างระมัดระวัง นั่งตัวตรง ไม่หันซ้ายหันขวา แสดงความเชื่อมั่นในความคิดของตน และใช้เวลาพิจารณาคำถามแต่ละข้ออย่างรอบคอบ ทั้งสามารถสรุป “นิสัยการเรียนของตน” สามารถระบุปัญหา และแนวทางแก้ไขได้ รวมทั้งสามารถวางแผนปรับปรุงผลการเรียนได้ โดยระบุวิชาที่ต้องปรับปรุง และสาเหตุ พฤติกรรมของตนเองที่ต้องปรับปรุง พร้อมทั้งปณิธานว่าจะทำได้ตามที่ตั้งใจไว้ ภายหลังเมื่อคณะวิจัยได้ขอดูบันทึกการตรวจแผนการปรับปรุงผลการเรียนและข้อเสนอแนะของครู พบว่านักเรียนเกินกว่าร้อยละ 80 สามารถทำตามที่ตั้งใจไว้ ส่วนผู้ที่ไม่สามารถทำตามที่ตั้งใจไว้ก็ระบุ เหตุผลประกอบไว้เป็นข้อ ๆ

ดังได้กล่าวในตอนต้นแล้วว่า การจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิดครั้งนี้ ครูสามารถพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถในการพินิจถวิลกรองตามหลักสูตรปกติ เพียงแต่เสริมกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนได้ฝึกคิดมากขึ้น เข้มข้นขึ้น โดยเฉพาะเฉพาะบางเรื่องที่เกี่ยวข้องการใช้ความคิดเชิงวิจารณญาณ อาทิเช่น ในหลักสูตรเดิมนักเรียนต้องเรียน เรื่อง พระอภัยมณีตอนพบศรีสุวรรณกับสินสมุทร เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนคิด ตอนวัดผลครูได้กำหนดคำถามให้วิพากษ์วิจารณ์ นิสัยใจคอ และความสามารถของสินสมุทร ให้พิจารณาเหตุผลที่อุศเรนตัดสินใจรบกับสินสมุทร และให้หาเหตุผลพิจารณาว่า พระอภัยมณีทำถูกหรือทำผิดในเรื่องนี้

เนื้อหาสาระและกิจกรรมที่ฝึกให้เด็กนักเรียนคิดอย่างรอบคอบที่บรรจุไว้ในหลักสูตรเสริมระบบคิด (ดูรายละเอียดในภาคผนวก 3) แม้จะใช้เวลาทดลองสอนเพียง 1 เดือน คือ ตั้งแต่ 10 กุมภาพันธ์ 2545 ถึง 10 มีนาคม 2545 แต่เนื่องจากกระบวนการคิดได้หยั่งรากลึก ตั้งแต่เริ่มโครงการนี้ประมาณกลางเดือนเมษายน 2544 และได้รดน้ำ พรวนดิน อย่างจดจ่อตลอดมา บางช่วงก็เพิ่มปุ๋ย ให้ยาเร่งให้เจริญเติบโต การดำเนินการฝึกทักษะความคิดอย่างต่อเนื่องเช่นนี้ กระบวนการฝึกคิดอย่างมีวิจารณญาณ และการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย นับว่าได้ผลชัดเจนที่สุด เนื่องจากใช้เวลาฝึกฝนหลายครั้งต่อเนื่อง และเข้มข้นขึ้นตามลำดับ จนมาถึงเรื่องการใช้หลักสูตรเสริมกับนักเรียนเพียงกลุ่มเดียว ก็เพื่อหวังให้โรงเรียนเปิดประตูสู่ชุมชน โดยให้นักเรียนเป็นพาหนะนำเชื้อแห่งความคิดติดตัวออกไปสู่ครอบครัวและชุมชน

จนเมื่อโครงการนี้สิ้นสุดลงแล้ว ผู้วิจัยได้เข้าไปเยี่ยมโรงเรียนและได้พบนักเรียนกลุ่มนี้กำลังนั่งคุยกัน เรื่อง ตำรวจตั้งด่านดักจับผู้ขับรถบนถนนบริเวณสี่แยกวัดคูหาสวรรค์ พวกเขาเริ่มต้นล้อมวง นั่งคุยกันได้ตั้งไม้ เปิดประเด็นสนทนาเหมือนที่ฝึกเรื่องการคิดอย่างมีวิจารณญาณ เพียงแต่ไม่ได้เลือกประธาน ไม่ได้เลือกเลขานุการ แต่เป็นการรวมกลุ่มกันตามธรรมชาติ เมื่อคนหนึ่งพูด คนที่เหลือก็ฟัง มีการซักถามโต้แย้ง ถกเถียง และหาเหตุผลมาหักล้าง จนได้ข้อสรุปของเรื่องนี้ ดังนี้

“ตำรวจเป็นสิบเลย ตั้งด่านตรวจคนขับรถ จั๊บแหลก คงรีบทำเป้าหมายเงินเข้าเยอะ ๆ ฉันเห็นโดนแทบทุกคนเลยนะ” นักเรียนหญิงคนหนึ่งเริ่มเล่าเหตุการณ์ เพื่อนที่นั่งข้าง ๆ ขยายความต่อว่า “ส่วนใหญ่จับคนไม่สวมหมวกกันน็อค คนไม่มีใบขับขี่ ไม่มีป้ายวงกลม ทะเบียนไม่ต่อ ว่าจั้นเถอะ”

“ไปทางไหนก็เจอ เต็มตลาดเลยนะ แดงทางแยก ทางโค้ง ถูกเรียกหมด หน้าซิดกันทั้งเมือง” นักเรียนอีกคนเปิดประเด็นต่อ แต่มีนักเรียนคนหนึ่งแย้งขึ้นมาช้า ๆ จนเพื่อน ๆ นิ่งฟัง อย่างยอมจำนนว่า “อย่ามองตำรวจในแง่ร้ายเกินไป ฉันไม่เห็นเขาจับคนทำถูกกฎหมายสักคน ที่โดนนั้นผิดทั้งนั้น ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ไม่เชื่อไปยืนดู”

เหตุผลของเขาทำให้อีกคนหนึ่งช่วยเสริมว่า “จริงด้วย คนเราก็แปลก เรื่องความ ปลอดภัยของตัวเองแท้ ๆ ต้องให้ตำรวจมาดูแลเตือน เรื่องหมวกกันน็อคจ้ะ เรื่องขับรถเร็ว ฝ่าไฟแดง ซ้อนสาม เลี้ยวปาดหน้า มาน่าโดนทั้งนั้นแหละ ปรับให้หนัก ๆ จะได้เข็ด... พวกนี้ ทำให้ตำรวจต้องเหนื่อยเพิ่มขึ้น ยังทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน และตัวเองก็เดือดร้อน...”

ลักษณะการคิดเชิงวิจารณ์อย่างมีวิจารณญาณเช่นนี้ นับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ดี เมื่อสอบถามจากครูผู้สอนก็ได้รับคำตอบว่า “การวิพากษ์วิจารณ์เป็นสัญชาตญาณของคนเราอยู่แล้ว เดียวนี้เด็ก ๆ เขาวิจารณ์เก่งขึ้นมาก มีหลักมีเกณฑ์ และเหมือนร่อนวิชา คิดเรื่องอะไรก็แล้วแต่ เขาจะบอกให้มอง 3 ด้าน...”

เมื่อถามว่า “โครงการสิ้นสุดลงแล้ว โรงเรียนยังคงสานต่อเรื่องการฝึกคิดหรือไม่” ก็ได้รับคำยืนยันจากครูหลายคนที่ร่วมวงสนทนากันในวันนั้นว่า “ทุกชั้นแม้แต่ชั้นเด็กเล็กก็มีเรื่องเล่า โดยเก็บมาจากข่าวสารที่ได้ยินได้ฟังมา แล้วให้เพื่อน ๆ ช่วยขยายความ ช่วยอธิบาย และแสดงความคิดเห็น ถ้าเป็นเด็กโต ๆ ป.4 – ป.6 หรือเด็กมัธยมก็ให้หาข่าวมาเสนอหน้าชั้น หรือหน้าเสาธงทุกวัน พอเสนอแล้วครูก็จะนำข่าวนั้นมาให้นักเรียนในห้องของตนวิพากษ์วิจารณ์... ปอยครั้งที่พวกเด็ก ๆ วิจารณ์ได้เอง โดยไม่ต้องพึ่งพาครู พวกเขาคิดได้ คิดเป็น และกล้าคิด เมื่อมั่นใจว่าไม่มีใครดู ไม่มีใครว่า”

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่าการใช้หลักสูตรเสริมระบบคิดเป็น เหมือนการยั่วยุรอยตะปูให้ฝังลึกในเนื้อไม้ โดยหวังต่อไปว่าครูจะเป็นผู้ช่วยตอกย้ำให้ตะปูเหล่านั้นมิให้หลุดถอนแม้ผ่านกาลเวลาที่ยาวนาน

วิธีการใช้กระบวนการกลุ่มพัฒนาระบบคิดให้กับชุมชน

หลังจากคณะวิจัยได้ศึกษาวัฒนธรรมในการรับข้อมูลข่าวสาร และพฤติกรรมในการรับข้อมูลข่าวสารของกลุ่มเป้าหมายในชุมชน และทดลองใช้กิจกรรม 6 รูปแบบ จนปรากฏผลดังกล่าวแล้วในตอนต้นจากการสัมภาษณ์และสังเกตแบบมีส่วนร่วม ยังค้นพบว่าประชาชนชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกมีความพยายามในการปรับตัวให้อยู่รอดด้วยดี ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงรอบด้าน โดยการจัดตั้งองค์กรหรือกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นมากมายหลายกลุ่ม และพยายามพัฒนาบทบาทการทำงานในลักษณะประชาคม ระยะแรก ๆ ที่เข้าไปศึกษา ชาวบ้านยังไม่ตื่นตัวนัก แต่มีท่าทีสนใจ หลังจากคุ้นเคยและตระหนักในความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนแปลงระบบคิดบางอย่างเพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์ และข้อมูลข่าวสารที่แพร่เข้ามาทุกสารทิศ ด้วยการคัดกรองเลือกข้อมูลข่าวสารที่เชื่อถือได้ อันเกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวมแล้ว ชาวบ้านจึงค่อย ๆ พัฒนาระบบคิดแบบค่อยเป็นค่อยไปอย่างช้า ๆ แต่ต่อเนื่อง เพราะสอดคล้องหลักจิตวิทยาที่ว่า “มนุษย์เราต้องการความมีศักดิ์ศรี ความเท่าเทียม ต้องการยอมรับ และแสดงออกอย่างผู้ทันเหตุการณ์ และรู้เท่าทันโลก” ซึ่งแนวคิดนี้

กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มและเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบคิดใหม่ด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ อันบ่งบอกถึงความเข้มแข็ง หรือลักษณะเป็นประชาคม สามารถสรุปปัจจัยเงื่อนไขได้ดังนี้

1. โอกาสและเวทีที่เป็นแหล่งพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการรวมกลุ่ม ภายใต้เงื่อนไขและบรรยากาศของความเท่าเทียม และในเวลารออันเหมาะสม ไม่กระทบต่อการทำมาหากินหรือ การทำภารกิจในชีวิตประจำวัน

2. กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการตัดสินใจในการทำงานร่วมกัน ในกลุ่มต่าง ๆ และ ระหว่างกลุ่ม ภายใต้เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม มีการยอมรับ การให้เกียรติ และ ช่องทางในการมีโอกาสแสดง ความคิดเห็น โดยไม่มีผู้ใดมาสะกิดกัน

3. ลักษณะของความเป็นผู้นำและภาวะผู้นำในชุมชน ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ลักษณะของชาวบ้านในชุมชนวัดจันทร์ยกย่องคนเก่าแก่ ผู้อาวุโส หรือลูกหลานของคนในตระกูล รวมทั้งให้เกียรติ ครูหรือราชการ ชื่นชมผู้มีความรู้และมีการศึกษาสูง จึงเป็นการง่ายหากกลุ่มบุคคลที่น่าเชื่อถือและยอมรับได้ โดยไม่ต้องใส่ใจในรายละเอียดมากนัก เช่น กรณีที่มีเชิญประชุม เพียงแต่บอกใครเรียกประชุมเรื่องอะไร เวลาใด พวกเขาก็พร้อมจะเข้าร่วมกิจกรรมทันทีหากไม่ติดขัดภาระเร่งด่วนจริง ๆ

4. เครื่องมือหรือวิธีการติดต่อสื่อสาร นับเป็นปัจจัยสำคัญที่จะโน้มนำให้กระบวนการกลุ่ม ดำเนินไปได้ หรือหยุดชะงัก สืบเนื่องมาจากลักษณะดั้งเดิมของชาวชุมชนวัดจันทร์ที่มีประวัติอันดึกดำบรรพ์ยาวนาน มีเกียรติภูมิที่เขากฎมูมิใจหลายประการ เช่น ความเป็นปึกแผ่น ความอุดมสมบูรณ์ ความสันโดษ คนในชุมชน พึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลกันมาไม่ขาดสาย การมีที่ดินเป็นของตนเอง อบอุ่นอยู่ท่ามกลางญาติมิตรและคนคุ้นเคย ทำให้การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นไปอย่างราบรื่น ชาวบ้านชื่นชมการเสนอข่าวสารที่ตรงไปตรงมา เปิดเผย ไม่ชอบการสื่อสารที่มีเลศนัย หรือซ่อนเร้นเจตนาที่ไม่ชัดเจน ตัวอย่างกรณี พ่อค้าเร่ขายขนมลอดช่องที่ขับรถ ปิกอัพผ่านเข้ามาในชุมชน เปิดเสียงเชิญชวนให้ซื้อด้วยถ้อยคำง่าย ๆ ช้า ๆ ว่า “ลอดช่องเจ้าเก่า ช่างสดานีรตไฟ มาแล้ว หวาน หอม อร่อย เย็นชื่นใจ ถุงละ 5 บาท” หลังข้อความนี้จะมีเพลงเปิดเบา ๆ เป็นสัญลักษณ์ของพ่อค้า ลอดช่องรายนี้ ชาวบ้านนิยมรับประทานมาก เพราะคุณภาพดี สดคำโฆษณา ราคาเหมาะสม และปริมาณมาก ทั้งยังดูสะอาดน่าไว้วางใจ แถมคนขายใจดี ถ้าใครซื้อถึง 10 ถุง จะแถมให้อีก 1 ถุง เป็นลักษณะการขายแบบ คนไทยที่มีน้ำใจ ใครจะขอน้ำแข็งใสมากใส่น้อย ใส่ถุง ใส่แก้ว สั่งผิดสั่งถูกอย่างไรก็ยังยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่พูดมาก แต่สื่อสารด้วยภาษากาย คือ ใช้ใบหน้าและสายตามากกว่าคำพูด ตัวอย่างการสื่อสารที่ชาวบ้านไม่ชอบ คือ การขายขนมจีบ ชาลาเปาของพ่อค้าเร่ที่ขับสามล้อเครื่องมาขาย พร้อมทั้งปิดเครื่องขยายเสียงดังลั่น เป็นเสียง ผู้หญิงแหลมเล็กที่เริ่มต้นโฆษณาว่า “มาแล้ว ขนมจีบชาลาเปา เจ้าเก่า เจ้าเดิม มาบริการพ่อแม่พี่น้องทุกคน รอก รอก รอก รอก คุณพี่ คุณป้า คุณน้า คุณอา ไม่ต้องไปซื้อหาถึงตลาด เรามาแล้ว ๆ ถึงหน้าบ้านท่าน ด้วยบริการ รสเยี่ยม ขนมจีบคำโต ๆ เนื้อนุ่มอัดแน่น ชาลาเปาแป้งนุ่ม มีทั้งไส้หวาน ไส้เค็ม ลูกโต ๆ คุณพ่อบ้าน ลูกหลาน ไปโรงเรียนกลับมาซื้อได้ ... มาแล้วขนมจีบชาลาเปา เจ้าเก่า เจ้าเดิม มาแล้ว ๆ ท่านที่ยืนโบกมือรออยู่ ข้างหน้า รอก่อนนะคะ ของมันขายดี ก็ต้องอย่างนี้แหละ ... ใจเย็น ๆ ... ได้รับประทานแน่ ...”

ขณะที่ปล่อยเสียงโฆษณาดังลั่นนั้น มีชาวบ้านน้อยรายที่เรียกชื่อ หลายรายอยากกินแต่ไม่ยอมซื้อ ถามว่าทำไมไม่ยอมซื้อ หลายคนตอบได้ความตรงกันว่า “บอกว่าคนรออยู่ข้างหน้า ให้รอก่อน ... ไม่เห็นมี ใครรอซื้อสักคน โทกกันชัด ๆ ...” บางรายว่า “หนวกหู รำคาญเสียง นั่งผู้หญิงเสียงแหลมบาดหู”

ตรงกันข้ามกับรายที่ขายไถ่อย่าง สามีขั้บรตพร้อมทั้งเปิดเสียงโฆษณาขายไถ่อย่างล้นเหมือนกัน แต่จะหยุดเป็นระยะ ๆ ที่จอดขาย จะเปิดเสียงเฉพาะตอนขั้บรตออกไป ภรรยาเจ้าเนื้อ นั่งบึ้งโก้นหน้าเป็นมันอยู่ที่ กระบะท้ายรถปิกอัพ ไถ่เจ้านี้ขายชิ้นละ 3 บาท จนถึงชิ้นละ 30 บาท มีทั้งกระดุก คอ เครื่องใน เนื้ออก ปีก ตะโพก และน้องไก่ ด้อยคำที่โฆษณามีทำที่ผอนคลาย เพราะเป็นเพลงที่มีเนื้อร้องง่าย ๆ ใช้คำซ้ำ ๆ ที่ฟังแล้ว ทำให้อารมณ์ดี และเห็นภาพ เช่น ตอนหนึ่งว่า

“ตื่นตั้งแต่เช้า หุงข้าวเสร็จแล้วบึ้งไถ่ ... ไถ่ของพี่ พันธุ์เนื้อ

ไม่เชื่อชิมดูก็ได้ ... ไถ่ครึ่งไถ่ ไถ่ขายถูก ๆ แถมกระดุกกับไม้เสียบไถ่ ...”

ชาวบ้านชอบการสื่อสารแบบนี้ พวกเขาบอกว่า “เขาทำให้ชิม” บางคนบางว่า “ฟังแล้วน่าสงสาร ตื่นแต่เช้าหุงข้าวเสร็จแล้วบึ้งไถ่ นี่ก็เย็นมากแล้ว คงบึ้งกันทั้งวัน” หลายคนชอบใจความตรงไปตรงมา และ โฆษณาแบบนี้มีอารมณ์ขันที่บอกว่า “ไถ่ขายถูก ๆ ... แถมกระดุกกับไม้เสียบไถ่”

จากตัวอย่างที่ยกมาพอสังเขปแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านรับสารอย่างพินิจ กลั่นกรองโดยอาศัยวิถีคิด อย่างง่าย ๆ และมองบริบทของพ่อค้าเร่ ประกอบกับด้อยคำที่ใช้สื่อสารว่ามีลักษณะสอดคล้องกลมกลืนและ มีความเป็นไปได้เพียงไร นอกเหนือจากการสื่อสารเชิงโฆษณาสินค้าจากพ่อเร่ ปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ที่ชาวบ้านนิยมนำมาตรวจสอบคุณภาพของสินค้าก็คือ กระบวนการกลุ่ม ที่กระทำโดยการยื่นพุดคุยและสอบถาม ซึ่งกันและกันเกี่ยวกับสินค้าที่ผ่านเข้ามาขายในชุมชน

5. ความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในเรื่องระบบคิดแบบพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วม

กระบวนการกลุ่มในชุมชนวัดจันทรหลายกลุ่มเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ อาจเป็นคนจำนวนหนึ่งทำงานด้วยกัน กลุ่มที่เกิดขึ้นบางครั้งมี 2 – 3 คน บางครั้งมีถึง 20 คน ประสบการณ์สอนพวกเขาในการแบ่งกลุ่ม เพื่อให้มีส่วนร่วมอย่างทั่วถึงว่า

“จำนวน 5 – 6 คน จะทำงานได้ดี 20 -30 ใหญ่ไป

ต้องแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ อีก 4 – 5 กลุ่ม”

คนส่วนมากในชุมชนเป็นสมาชิกของหลายกลุ่มในขณะเดียวกันทั้งที่บ้าน ที่โรงเรียน ที่ทำงานและ ในชุมชน และเมื่อคนอยู่รวมกันต่างคนต่างมีอิทธิพลต่อกัน มีปฏิริยาโต้ตอบกันในฐานะสมาชิกของกลุ่ม ที่เรียกว่า “กระบวนการกลุ่ม” ผู้คนภายในกลุ่มไม่สามารถหลีกเลี่ยงการ มีอิทธิพลซึ่งกันและกันได้ ประเด็นที่ได้ สังเกตพบคือบุคคลเหล่านั้นได้แสดงอิทธิพลต่อกันหลายลักษณะ เช่น บางคนเป็นเจ้าความคิด บางคนสงบเงียบ สงวนท่าที บางคนชอบตลกคะนอง บางคนขอเป็นผู้นำกลุ่ม บางคนประสานไกลเกลี้ยให้คนในกลุ่มสามัคคีกัน มีการผลักดันเป็นผู้นำจนบางครั้งผู้นำจริงเป็นฝ่ายเงียบ นั่งฟังสมาชิกในกลุ่มพุดกัน แต่ถ้าปล่อยให้พุดแตกวง ออกไป ก็จะเกิดธรรมชาติอย่างหนึ่งของการรวมกลุ่มใหญ่ ๆ มีจะแตกออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ แม้มิได้แบ่งกลุ่มก็ตาม

ประเด็นสำคัญที่ค้นพบในกระบวนการกลุ่มขณะที่ทำกิจกรรมการวิจัย เพื่อเพิ่มทักษะในการพินิจ กลั่นกรองข้อมูลข่าวสารร่วมกันก็คือสมาชิกภายในกลุ่มจะเปลี่ยนบทบาทของคนภายในกลุ่มได้ การเปลี่ยนแปลง บทบาทเกิดจากเหตุผลหลายประการ เช่น จุดหมายหรือภารกิจของกลุ่มที่เปลี่ยนไป สมาชิกบางคนขาดหายไป มีคนใหม่ทำหน้าที่แทน โดยไม่มีความตึงเครียดแต่ประการใด เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องการเข้ากับคนอื่นได้ หรือต้องการความสัมพันธ์ส่วนตัวกับบุคคลอื่น อันเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญของชีวิตและความเจริญก้าวหน้า ในหน้าที่การงานทั้งปวง

6. กิจกรรมที่ทำงานร่วมกันโดยใช้กระบวนการกลุ่ม คณะวิจัยได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับ

“กระบวนการกลุ่ม” ของชาวบ้านด้วยการจัดกิจกรรมให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อพินิจถ่องแท้ ข้อมูลข่าวสารร่วมกัน เป็นการสร้างสถานการณ์หรือประสบการณ์ให้แก่สมาชิกกลุ่ม คณะวิจัย เรียกพฤติกรรมทั้งหมดนั้นว่า “การทำงานเป็นกลุ่ม” (Group Work) โดยกำหนดวิธีการทำงานว่า “ทำงานช่วยเหลือ โดยเรานั่งอยู่ข้างห้อง ไม่สั่งการ และไม่ตัดสินทุกอย่างแทนสมาชิก” ในการทำกิจกรรมแต่ละครั้ง มิได้มีกฎระเบียบหรือข้อบังคับที่เขียนขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรที่เกี่ยวกับการเป็นสมาชิก และหน้าที่ความประพฤติของสมาชิก แต่ปล่อยให้หน้าที่และความประพฤติของสมาชิกกลุ่มเป็นไป “แบบประเพณีของกลุ่ม” แบบประเพณีของกลุ่มที่พบ เช่น การแต่งกาย การพูดจา กิริยามารยาท ทักษะคิด คำนิยม สิ่งเหล่านี้จะปรากฏออกมาให้เห็นชัดเจนจากการโต้แย้ง หรือให้ข้อเสนอแนะ และได้สังเกตพบว่าสมาชิกภายในกลุ่มปฏิบัติตามประเพณีของกลุ่ม โดยมีได้มีความกดดันแต่ประการใด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความคุ้นเคย และความสัมพันธ์ที่ยาวนานของสมาชิกภายในกลุ่มอีกทางหนึ่ง

จุดรวมของกลุ่ม (Group Focus) เป็นประเด็นสำคัญที่ทีมวิจัยให้ความสำคัญมาก จึงได้กำหนดความสนใจหรือความมุ่งหมายกลุ่มกำหนดขึ้นไว้ว่าเป็นเรื่องใด เช่น ธุรกิจการงาน ข้อมูลข่าวสารการสังคม เหตุการณ์ทันสมัย จัดให้สมาชิกกลุ่มได้พบปะกันเพื่อดื่มกาแฟ ฟังเพลงเพื่อเปิดโอกาสให้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ และเป็นหลักธรรมชาติที่คนเรามาพบกันแล้วต้องมีการทำอะไรสักอย่าง และบังเกิดผลบางอย่าง รวมทั้งผลต่อเนื่อง เช่น มิได้นัดดื่มกาแฟ ฟังเพลง เพียงครั้งเดียว แต่มีการนัดหมายครั้งต่อ ๆ ไป โดยเปลี่ยนบรรยากาศ เปลี่ยนสถานที่ โดยดำรงความเป็นกลุ่มเดิมหรือขยายกลุ่มเพิ่มขึ้น แต่ยังปฏิบัติร่วมกันเสมอ แท้จริงแล้วจุดรวมของกลุ่มทั้งหลายจะมีปัจจัยสำคัญ 2 ประการดังกล่าวแล้ว รวมอยู่ด้วยเสมอ นั่นคือ จุดมุ่งหมายที่กลุ่มกำหนดขึ้นตามความสนใจของสมาชิกในกลุ่ม และปฏิบัติได้ต่อกันภายในกลุ่ม ทีมวิจัยรับผิดชอบในด้านการรักษาความสมดุลระหว่างปัจจัยทั้งสองประการนี้ไว้ และความสมดุลจะเกิดขึ้นได้ โดยสมาชิกทุกคนในกลุ่มมีความรู้สึกได้ว่า พวกเขาแต่ละคนได้แสดงบทบาทต่าง ๆ หลากอย่าง และได้ชื่นชมในความสัมฤทธิ์ผลของตนเอง

นอกจากนี้จากการจัดกิจกรรมที่ให้ชาวบ้านทำงานร่วมกันโดยใช้กระบวนการกลุ่มจะบังเกิดผลได้โดยมีปัจจัยเงื่อนไขต่อไปนี้ คือ บุคคลได้ประโยชน์จากการเป็นสมาชิกกลุ่ม ถ้าการเป็นสมาชิกนั้นได้สนองความต้องการของเขาได้บางประการ เขาจะมองหาบทบาทที่เขาจะแสดงได้ เขาต้องการเป็นของกลุ่มและต้องการมีตำแหน่งหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งในกลุ่ม ต้องการชื่นชมความตั้งใจของตนเอง ต้องการให้คนอื่นในกลุ่มยอมรับความคิดเห็นของเขา ถ้ากลุ่มไม่อาจสนองตามความประสงค์ของเขา แม้แต่ประการเดียว หรือไม่สามารถจัดให้เขามีบทบาทอันพึงพอใจได้ เขาก็จะเดินจากกลุ่มนั้นไป

7. ความสามัคคีและความร่วมมือกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม เนื่องจากกลุ่มเป็นหน่วยที่ไม่อยู่นิ่ง จะมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่ในขณะที่เดียวกันกลุ่มคงรวมอยู่ด้วยกันและกลมเกลียวกัน ผลจากการศึกษาพบว่ากลุ่มที่อยู่กันอย่างเหนียวแน่นเป็นกลุ่มที่มีความรักใคร่ชอบพอกันและกัน มีลักษณะที่ดึงดูดซึ่งกันและกันให้กลุ่มรวมกันได้ กลุ่มที่มีความสามัคคีเหนียวแน่น จะอยู่ภายใต้เงื่อนไขต่อไปนี้ คือ

- 1) กลุ่มมีปฏิริยาโต้ตอบกันบ่อย
- 2) มีเจตคติคล้ายคลึงกัน
- 3) มีความสนใจและมีความหลังอย่างเดียวกัน
- 4) มีผลงานและมีประสบการณ์ร่วมกัน
- 5) มีผู้นำกลุ่มที่สามารถรักษาความกลมเกลียวของกลุ่มไว้ได้
- 6) ไม่มีสมาชิกที่อารมณ์ร้ายคอยก่อกวน
- 7) มีภารกิจการทำงานที่ต้องอาศัยความร่วมมือและความสามารถของสมาชิกแต่ละคน
- 8) มีความตั้งใจและมุ่งมั่นที่จะช่วยให้งานสำเร็จ

ลักษณะของกลุ่มที่ผูกพันกันเหนียวแน่นภายใต้เงื่อนไขทั้ง 8 ประการ ดังกล่าวปรากฏชัดในกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มครู กลุ่มผู้ประกอบการซึ่งจะรวมตัวกันเหนียวแน่น แม้มีบางเรื่องขัดแย้งกันบ้างก็ได้เป็นอุปสรรคในการรวมกลุ่ม ส่วนกลุ่มผู้ใช้แรงงาน รวมกลุ่มกันได้ค่อนข้างยาก เพราะการขาดคนเชื่อมโยงข่าวสารและมีเวลาว่างไม่ค่อยตรงกัน ส่วนกลุ่มนักเรียนเป็นกลุ่มที่มีการเปลี่ยนแปลงบ่อย แต่รวมตัวกันได้ง่าย ดังคำพูดของแม่บ้านที่กล่าวถึงกลุ่มว่า "อยู่กันมานานมาก ค่อนข้างเรียกหาให้วุ่นกันได้ทุกเรื่อง หลายเรื่อง ต้องช่วยกันจึงจะเสร็จ เช่น งานบุญ งานของ ชุมชนที่ทางการขอให้ช่วยทำในวันสำคัญ ๆ... ในวันลอยกระทง วันแข่งเรือ ช่วยกันไปเชียร์ จนหน้าแดงหน้าดำ หยุดค้ำหยุดขายก็ยอม... ไม่มีใครบ่น..." รวมกลุ่มกันได้เร็วทุกกลุ่ม... ใช้... บอกต่อปากต่อปาก..."

ผลของการใช้กระบวนการกลุ่มจัดรูปแบบกิจกรรมเพื่อพินิจถ่วงถ่วงข้อมูลข่าวสารร่วมกัน

การแปลงรูปทางความคิด (Transformation Think) คือ การเปลี่ยนแปลงวิธีคิด การปฏิบัติการมีส่วนร่วม และการลงมือปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาภายในกลุ่ม อันเกิดจากพื้นฐานความผูกพัน และความร่วมมือเต็มรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำกลุ่ม สมาชิกภายในกลุ่ม หรือคณะทำงานทุกระดับต้องร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันแสดงความคิดเห็น และให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ผู้ประสานงานหรือทีมวิจัยได้นำวิธีการที่จำเป็นมาใช้เพื่อให้เกิดการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เกิดการตั้งคำถามและการแสดงความคิดเห็นหลากหลาย ผ่านกระบวนการถ่วงถ่วงพินิจ โดยการวิพากษ์วิจารณ์บนพื้นฐานของข้อมูลรอบด้าน จนได้ข้อสรุปข้อยุติของกระบวนการคิดและการตัดสินใจ อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ถูกต้อง การร่วมคิดเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้ลายอุปสรรคที่ขวางกั้นต่อความร่วมมือ เปิดประตูไปสู่แนวความคิดไกล และกระตุ้นให้เห็นคุณค่าของการคิดพินิจไตร่ตรอง ที่ขยายผลไปสู่การปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน

กระบวนการของการร่วมคิดเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่จะช่วยให้กระบวนการทุกขั้นตอนดำเนินไปได้ด้วยดี ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมได้ตระหนักถึงมูลฐานที่สำคัญของนักวิจัยหรือผู้ประสานงานที่ได้ดำเนินการโดยใช้กระบวนการต่อไปนี้

1. การสร้างความร่วมมือ สมาชิกทุกคนที่เข้าร่วมต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการร่วมคิด คือ
 - 1.1 ให้โอกาสผู้เข้าร่วมให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ในการปฏิสัมพันธ์ อันทำให้พวกเขามีโอกาสเสนอความคิดเห็นและข้อมูลต่าง ๆ มากที่สุด
 - 1.2 กำจัดอุปสรรคที่มีต่อการสร้างความร่วมมือ โดยการแบ่งกลุ่มใหญ่ออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ ในบางกรณีมีการเสนอความคิด ไม่ควรเปิดเผยชื่อเจ้าของแนวความคิด เนื่องจากผู้ที่อยู่ในสถานภาพที่ต่ำกว่าอาจไม่กล้าแสดงความคิดเห็น เมื่ออยู่ท่ามกลางบุคคลที่มีสถานภาพสูงกว่า
 - 1.3 ให้ข้อมูลที่จำเป็นแก่ผู้เข้าร่วมให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพราะข้อมูลต่าง ๆ ย่อมนำมาซึ่งการเรียนรู้ และการใคร่ครวญพิจารณา
 - 1.4 ผลักดันให้ผู้เข้าร่วมได้มีการค้นพบสิ่งใหม่ ๆ มากขึ้น อาจจะนำไปสู่ข้อมูลที่เพิ่มขึ้นตามไปด้วย
 - 1.5 ส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมช่วยกันสรุปผลของความคิดที่ได้อภิปรายกัน หรือแสดงความคิดเห็นร่วมกัน จนกลายเป็นข้อสรุปของกลุ่ม มิใช่ของบุคคล

2. การนำเอาความคิดมาสร้างภาพให้เห็นจริง โดยการนำเอาข้อมูลที่ได้รับมาสร้างเป็นภาพให้เห็นชัด เพื่อช่วยสรุปแนวความคิด และจัดระเบียบข้อมูลได้ง่ายขึ้น
3. การทำให้สนุกสนาน เป็นการสร้างบรรยากาศผ่อนคลายในการประชุม

ปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องและมีปฏิสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการพินิจถ่วงข้อมูลข่าวสาร

ทีมงานวิจัย หรือคณะทำงานต้องรู้ถึงวิธีแก้ปัญหา รวมทั้งการนำเอากระบวนการที่มีคุณภาพมาใช้อย่างต่อเนื่อง หากไม่ได้ผลอาจจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแผนงาน โดยการนำเอาเครื่องมือทางความคิดมาใช้ ลักษณะที่เป็นปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง และมีปฏิสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการพินิจถ่วงของข้อมูลข่าวสาร ได้แก่

1. การทำให้สิ่งต่าง ๆ ดีขึ้น เช่น การพัฒนาการคิด การแก้ปัญหา โดยทีมวิจัยและคณะทำงานต้องมีความตื่นตัว กระหายใฝ่รู้ และยอมรับในแนวความคิดต่าง ๆ
2. การสร้างความก้าวหน้า คณะทำงานพัฒนาแผนและกิจกรรมให้ก้าวหน้า และเหมาะสมกับสภาพของบุคคลแต่ละกลุ่ม โดยจัดให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และนำเอาความคิดที่สร้างสรรค์มาใช้
3. สร้างความเป็นเอกลักษณ์ในการตัดสินใจ ในการพัฒนากระบวนการกลุ่มกระบวนการคิด และการตัดสินใจจำเป็นต้องพัฒนากระบวนการที่สนับสนุนให้มีการยอมรับ และยอมรับในข้อตกลงของกลุ่ม
4. การจัดการแผนงาน คณะทำงานต้องเข้ามาทำงานในการจัดแผนงานตั้งแต่ต้น เพราะแผนงานเกี่ยวข้องกับการสื่อสาร และการติดตามผลการแสดงความคิดเห็น
5. การฝึกอบรม เป็นขั้นตอนการเรียนรู้ และเพิ่มทักษะด้านการคิด อันเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการให้ข้อมูล การสร้างความชำนาญ และการให้ความรู้เฉพาะทาง
6. การสื่อสาร เปรียบเหมือนเส้นเลือดของการดำเนินงาน เพราะเป็นขั้นตอนในการนำเอาข้อมูลหรือความรู้ต่าง ๆ มาเผยแพร่ และจัดกิจกรรมให้แก่กลุ่มเป้าหมาย
7. เครื่องมือในการคิด ซึ่งมีความแตกต่างกันในขั้นตอนและการปฏิบัติ ได้แก่ 1) การระดมความคิด 2) การเขียนแนวความคิด 3) Mass Mapping ซึ่งเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ปัญหาและแก้ปัญหาที่เริ่มต้นด้วยการกำหนดปัญหา การระดมความคิดจากผู้เข้าร่วมประชุม ว่ามีปัจจัยใดบ้างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหา โดยพยายามรวบรวมสิ่งสำคัญที่มองเห็นเด่นชัด และอยู่ใกล้กับปัญหามากที่สุด มาจัดหมวดหมู่หาแนวทางแก้ไขและนำไปปฏิบัติต่อไป

ตัวอย่างกรณีที่ใช้เครื่องมือในคิดด้วย Mass Mapping ในประเด็นที่หยิบยกมาเสวนาในกลุ่มผู้ปกครอง ซึ่งประกอบด้วยบุคคลหลายสถานภาพ เมื่อประสบปัญหาในการคิดเรื่อง “การป้องกันปัญหาสุขภาพจิตในผู้สูงอายุ” หลังใช้เครื่องมือในการคิดด้วยวิธีนี้แล้ว ได้ผลของการคิดที่องค์ประกอบของปัญหาสุขภาพจิตในผู้สูงอายุว่ามีหลักสำคัญ 3 ประการ คือ 1) การผดุง คือ การคงสภาพไว้ จะลดความเสี่ยงด้วยการพักผ่อนเพียงพอ มีงานอดิเรกทำ มีเพื่อนในวัยเดียวกัน และมีเพื่อนต่างวัย มีอาหารที่เหมาะสม เช่น อาหารที่ย่อยง่าย มีโปรตีนพอประมาณ มีไขมันต่ำ มีการออกกำลังกายที่เหมาะสม เช่น โยคะ โยคะเบาๆ โยคะเหยียดกล้ามเนื้อ 2) การปรับปรุง คนสูงอายุควรปรับปรุงจิตใจให้ผ่องใส ยึดหลักศาสนา ปรับตัวตามสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม 3) การบำรุง คือ สมองและร่างกาย ไม่ให้เจ็บป่วย เช่น ฝึกคิดกลับสมองอยู่เสมอ สนใจในสิ่งรอบตัว

เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน นอกจากนี้ก็ควรบำรุงร่างกายให้อยู่ในภาวะสมดุล ให้ดูแลตัวเองด้านการกิน การนอน การขับถ่าย และการพักผ่อน

การจัดรูปแบบกิจกรรม โดยคำนึงถึงปัจจัยเงื่อนไขและข้อจำกัดบางประการของกลุ่มเป้าหมาย ช่วยให้คณะทำงานมองเห็นภาพในการทำงานชัดเจนขึ้น อันเอื้อประโยชน์ต่อการจัดกิจกรรมในสังคมต่อไป

ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

ผลของการใช้กระบวนการกลุ่มพัฒนาระบบคิดให้กับชุมชนปรากฏผลทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ดังนี้

1. เกิดกลไกที่เอื้อให้มีการปฏิสัมพันธ์และติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลา

มีการถ่ายเทแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้ ทักษะคิด ร่วมกันปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ปัจจัยเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญของความเป็นปึกแผ่นของชุมชนที่ส่งผลต่อการร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนในภายหน้า

2. เกิดรากฐานการเรียนรู้ ได้ตระหนักว่าข้อมูลข่าวสารนั้น มาจากรอบทิศและอยู่รอบตัว

ทุกอนุของบรรยากาศ ทั้งในครอบครัว ในโรงเรียน ในวัด ในเมือง และในธรรมชาติ เช่นเดียวกับผู้ให้การเรียนรู้ มิได้จำกัดเฉพาะครูอาจารย์ในโรงเรียน แต่มีผู้ให้การเรียนรู้ที่มากมายหลากหลาย ทั้งบุคคลในครอบครัว ผู้อาวุโส เพื่อนบ้านของพระสงฆ์ ครูช่าง พ่อค้า หมอพื้นบ้าน แม้กระทั่งต้นไม้ พืชพรรณธัญญาหาร ล้วนเป็นกระบวนการเรียนรู้ และถ่ายทอดได้ตลอดเวลา เพียงแต่รู้จักคิด รู้จักมองและค้นหาก็จะสามารถดำรงชีวิตและเลี้ยงชีพได้ รวมทั้งสามารถถ่ายทอดวิธีการ เทคนิคต่าง ๆ ที่ตนได้รู้สู่ชุมชนต่อไป

3. เกิดกระบวนการเรียนรู้ ในการศึกษาของชุมชนจะเกิดวิธีการศึกษาของชุมชนด้วยวิธีการหลายแบบ ทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การอภิปราย การซักถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการคิดไตร่ตรอง นักเรียนและชาวบ้านสามารถนำวิธีการที่ใช้ในกิจกรรมวิจัยไปประยุกต์ใช้ให้เกิดความหลากหลาย มีประสิทธิภาพ และมีความยืดหยุ่นตามสถานการณ์ได้

4. เกิดกลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ ที่มีความหลากหลายตามกิจกรรม ได้รู้ศักยภาพของคนที่มีทักษะด้านต่าง ๆ ต่างกัน แต่ค้นหาคุณสมบัติตามค่านิยมพื้นฐานได้ เช่น เป็นคนมีคุณธรรม อุดมคติ เสียสละ ซื่อสัตย์ นอกจากนี้ยังทำให้วิธีการทำงานของกลุ่มผู้นำทางด้านบริหาร การจัดการ อยู่ในลักษณะของการปรึกษาหารือ เพื่อแสวงหาความร่วมมือ และแก้ปัญหาร่วมกันโดยคำนึงถึงสัมพันธภาพเป็นสำคัญ

กระบวนการและผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันระหว่างสถาบันการศึกษา โรงเรียน และชุมชน

กระบวนการและผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันระหว่างสถาบันการศึกษา โรงเรียน และชุมชน เพื่อเสริมสร้างทักษะความรู้ ความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณให้แก่นักเรียน สืบเนื่องมาจากกระบวนการเสริมความรู้ ทั้งในรูปของการฝึกอบรม โดยการสังเกตการณ์ ตลอดจนการศึกษาดูงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน การได้ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการจัดงานที่หลากหลายที่สถาบันการศึกษา และหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนจัดขึ้น ทำให้ประชาชน ครูอาจารย์ และเด็กนักเรียน ได้บทเรียน ได้ประสบการณ์ และ

ได้เรียนรู้ทางลัด นับว่าเป็นการเปิดวิสัยทัศน์ โลกทัศน์ อย่างได้ผล ที่เห็นได้ชัดเจนประการแรกก็คือการเอาอย่างกัน แต่มิได้เอาอย่างมาทั้งหมด มีการปรับเปลี่ยนตามสภาพชุมชน เช่น กรณีเงินกู้กองทุนชุมชนที่ชาวบ้านมีโอกาสเปิดโลกทัศน์ ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารจากการประชุมนอกสถานที่ ฟังความเคลื่อนไหวของชุมชนอื่น ๆ ตลอดจนแนวทางในการแก้ปัญหาของผู้อื่นที่ได้ผล ชาวบ้านก็นำวิธีคิดเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ อาทิ ในเรื่องการเข้าหุ้น ร่วมทุนกันของกลุ่มแม่บ้าน หมู่บ้าน นาเมือง อำเภอชาติตระการ หรือบ้านบ่อภาคน้อย อำเภอชาติตระการ ที่ทอดผ้าสงฆ์จำหน่ายได้ เป็นกอบเป็นกำ จนมีชื่อเสียงไปทั่ว ชาวบ้านในชุมชนวัดจันทร์จึงเริ่มก่อตัวและรวมตัวรวมทุนกันทำฟาร์มเพาะเห็ดฟาง แม้ยังไม่ปรากฏผลผลิตออกมาชัดเจนก็ได้แสดงให้เห็นถึงระบบคิดที่เปลี่ยนไปในทางดีขึ้น

กระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างสถาบันการศึกษา โรงเรียน และชุมชนวัดจันทร์นั้นได้รับการประสานงานอย่างดีจากเครือข่ายคณะกรรมการชุมชน ซึ่งเป็นกลไกแรกของการขยายตัวทางด้านความคิดระบบการศึกษาในโรงเรียน ซึ่งเดิมรัฐเกือบจะผูกขาดในการจัดการ แต่ด้วยความสามารถของคณะกรรมการบริหารชุมชนที่ตั้งบุคลากรที่เป็นครูอาจารย์ในโรงเรียนมาทำงานด้านชุมชน โดยมอบหมายให้ทำหน้าที่สำคัญ และเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมประสานผูกโยง โรงเรียนกับชุมชนเข้าด้วยกัน ทำให้สิ่งที่เห็นห่างและเกือบจะหลุดมือไป กลายเป็นย้อนกลับมาสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิต วิธีคิดในเรื่องระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และชุมชนท้องถิ่นอีกครั้งหนึ่ง

ปัจจุบันถือเป็นเรื่องของการร่วมกันแสวงหาทางออกในการปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ ให้เป็นกลไกที่สำคัญในการจัดกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงกับสภาพความเป็นจริง เพราะสถาบันการศึกษาในชุมชน เช่น สถาบันราชภัฏ เริ่มมองเห็นความจำเป็นที่ต้องให้ความร่วมมือกับท้องถิ่นอย่างจริงจังมากขึ้น

มีเรี่ยวแรงทำวิจัยในพื้นที่
แจ่มชัดทุกมุมมองครองใจคน
สร้างเครื่องกรองสารพิษพิชิตข่าว
ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่ทุกวัน

เชื่อมประสานสมามัคคีบังเกิดผล
ห้วงผ่อนปรนด้วยใจรักและผลักดัน
ทุกเรื่องราวไม่ปล่อยวางคิดสร้างสรรค์
ได้รู้ทันกลลวงพันบ่วงมาร